T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

DANDANAKAN SAVAŞI VE TARİHTEKİ ÖNEMİ

MOHAMMAD QASİM İBADİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL

KONYA-2011

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Qasim İBADİ
	Numarası	084246011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tezin Adı	DANDANAKAN SAVAŞI VE TARİHTEKİ ÖNEMİ

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Qasim İBADİ
	Numarası	084246011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin Adı	DANDANAKAN SAVAŞI VE TARİHTEKİ ÖNEMİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Dandanakan Savaşı ve Tarihteki Önemi başlıklı bu çalışma 11/07/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL	Danışman	
Prof.Dr.Mehmet Ali KAPAR	Üye	
Prof.Dr.İsmail Hakkı ATÇEKEN	Üye	

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Qasim İBADİ
	Numarası	084246011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin Adı	DANDANAKAN SAVAŞI VE TARİHTEKİ ÖNEMİ

ÖZET

Dandanakan Savaşı Gazneli-Selçuklu arasında günümüz Türkmenistan'ın Merv çöllerinde meydana gelen bir meydan savaşıdır. Bu savaş sadece Gazneli ve Selçuklu tarihi açısından önemli değil, aynı zamanda İslâm tarihi açısından da çok büyük bir öneme sahiptir. Orta çağın seyrini değiştiren bu savaş iki Türk hanedanı arasındaki hız kesmez çekişmeye son noktayı koymuştur.

Bu savaş Gazneli-Selçuklu arasında son savaş olmasa da Gazneli ordusunun ilk defa yenilgiyle karşılaştığı bir savaştır. Bu yenilgi Gazneli Devleti'ni çok derinden sarsmış, ilk defa toprak kaybına maruz kalan devletin iç ve dış saygınlığının kaybına neden olmuştur. Ayrıca bu yenilgi Gazneli hanedan üyeleri arasındaki iç çekişmeyi hızlandırdığı için devletin zaafına ve çöküşüne sebep olmuştur. Diğer taraftan bu savaş, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve Abbasi Halifeliğinin hamisi olması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmamızın amacı bu denli önemli olan Dandanakan Savaşı'nın sebep ve sonuçları hakkında detaylı bilgileri ortaya koymaktır.

Çalışmamızda bilimsel araştırma kurallarına uygun bir yol izleyerek konuyla ilgili başta temel kaynaklar olmak üzere çeşitli dillerde yapılan araştırmalar incelenmiştir. Konuyla ilgili farklı rivayetler titizlikle incelenerek objektif bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır.

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Qasim İBADİ
	Numarası	084246011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin İngilizce Adı	Batlle of Dandanaqan and İt's İmportants in History

SUMMARY

Dandanakan batlle is pitched war that occured between Ghaznavides-Saljuqs in Merv Desert Of today's Turkamanistan. This batlle isn't only important in terms of history of Ghaznavides and Saljuq but it is also important in terms of History of Islam. This batlle, which changed the course of Middle Age, ended the endless conflict between two Turkish Dynsties.

Although this batlle isn't final one between Ghaznavides-Saljuqs but it is the first batlle which the Ghaznavides army faced a defeat. This defeat shook the Ghaznavides state deeply, it exposed Ghaznavides to soil loss for the first time and it also led the state to a loss of internal and external credility. İn addition, the defeat triggered infightin among members of the dynasty and caused the Ghaznavide weakness and collapse of the state. On the other hand this batlle has its great importance in terms of foundation of the Great Saljuq Empire that was the protector of the Abbasid Caliphate.

The purpose of this study is to give detailed information about the cuases and consequences of important Dandanaqan batlle.

The stusy has been done according to the rules of saientific research by researching the basic resources in different languages and by carefully analyzing the different reports which are related to study has been tried to put an objective approach.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER **1**

KISALTMALAR **3**

ÖNSÖZ **4**

GİRİŞ **6**

1. Araştırmanın Kaynakları **6**

2. Dandanakan Savaşı Öncesi Bölge Devletlerine Kısa Bir Bakış **14**

2. 1. Sâmânoğulları **14**

2. 2. Gazneliler **16**

2.2.1. İlk Aşamalar 16

2.2.2. Devletin Kuruluşu 18

2. 3. Selçuklular **21**

2.3.2. Selçukluların Sâmânoğulları ve Karahanlılarla İlişkisi 25

I. BÖLÜM **28**

DANDANAKAN'A GİDEN SÜREÇ **28**

1.1. Selçuklu-Gazneli İlişkisinin Başlaması **28**

1.2. Sultan Mahmud'un Ceyhun'u Geçmesi **30**

1.2.1. Sultan Mahmud ile Arslan Yabgu'nun Arasında Geçen Konuşma 31

1.2.2. Arslan'ın Yakalanması 33

1.3. Selçukluların Ceyhun'un Diğer Yakasına Geçmesi **38**

1.3.1. Horasan'a Geçirilen Oğuzlar 38

1.3.2. Horasan'a Geçen Selçuklu Oymağının Gazneli Devleti ile Münasebetleri 40

1.3.3. Tuğrul ve Çağrı Bey'in Mâverâünnehr'deki Durumu 41

1.3.4. Sultan Mahmud'un Ölümünden Sonra Gazneli Devleti 43

1.3.5.1. Mesûd''un Başa Geçmesi ve Oğuzlar İle İlişkisi 44

1.3.5.2. Türkistan Cephesinin Sultan Mesûd''a Karşı Birleşmesi 46

1.4. Sultan Mesûd''un Selçuklularla İlk Karşılaşması **49**

1.4.1. Nesâ Savaşı ve Dandanakan Savaşı Üzerindeki Etkileri 53

1.4.2. Selçukluların Horasan'da Resmiyet Kazanmaları 57

1.4.3. Tuğrul Beyin Nişabur'u ele Geçirmesi ve Sultan Olması 58

II. BÖLÜM 63

DANDANAKAN SAVAŞI 63

2.1. Coğrafi Konumu Ve Bugünkü Hali 63

2.2. Dandanakan Savaşından Önce Vuku Bulan Başlıca Hadiseler 64

2.2.1. Ulyâ-Âbâd Savaşı 66

2.2.2. Selçuklu Üçlü Liderinin Serahs'ta Toplanmaları 67

2.2.3. Geçici Barış 69

2.2.4. İki Tarafın Savaşa Hazırlanması 70

2.2.5 Dandanakan Savaşı Öncesi Bölgenin Durumu 70

2.2.6. Dandanakan Kalesine Doğru 71

2.2. Dandanakan Savaşı 73

2.3. Gazneliler'in Hezimete Uğramasının Sebepleri 76

2.3.1. Gazneli Devletinin Ordu Teşkilatı ve Dandanakan Yenilgisindeki Etkileri 78

2.4. Dandanakan Savaşının Bölgedeki Etkisi 81

2.4.1. Dandanakan Savaşı sonrası Gazneli Devletinin Durumu 81

2.4.2. Dandanakan Savaşının Selçuklular'a Kazandırdığı Üstünlükler. 84

SONUÇ 90

BİBLİYOGRAFYA 93

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
A.Ü. T. A. E. D.	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi.
Haz.	: Hazırlayan.
İA.	: İslâm Ansiklopedisi.
M. E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
Nşr	: Neşreden.
No.	: Numara.
Rd.	: Redaktör.
s.	: Sayfa.
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Thk.	: Tahkik Eden.
Ts.	: Tarihsiz.
Tsh.	: Tashih eden.
T. T. K	: Türk Tarih Kurumu.
Yay.	: Yayınları.
y.e.y.	: Yayın Evi Yok.
Yy.	: Yayın Yeri Yok.
v.	: Varak
v.	: Vefat

ÖNSÖZ

İslâm dünyasında ilk defa Hz. Peygamber (s.a.v)'in hemen vefatının ardından baş gösteren iç anlaşmazlık Hz. Osman'ın son dönemlerinde daha da artarak Hz. Ali dönemindeki Cemel ve Siffîn gibi savaşlara sebep olmuştur. Fikrî algıların körüklediği bu iç çatışmalar özellikle de Emevîler döneminde çok sayıda ayaklanma ve isyanlara sebebiyet verirken Abbâsîlerin başa gelmelerinin ardından çok sayıda hanedân devletlerin çıkmasına yol açmıştır. Horasan bölgesinde Tâhirîler, Saffârîler, Sâmân oğulları ve Gazneliler gibi haneden ve bağımsız devletlerine Dandanakan zaferi sonrası Türk devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti de eklenmiştir. Gazneli ve Selçuklu arasındaki ilişki ve münasebetlerin ele alındığı bu çalışma özellikle öncesi ve sonrası itibarı ile Dandanakan Savaşını konu edinmektedir.

Konumuz Gazneli devleti sultanlarından Mahmud ve ağırlıklı olarak da oğlu Mesûd' dönemindeki Gazneli Selçuklu ilişkisi bağlamında ele alınmış bunun yanı sıra söz konusu bölgedeki diğer hânedan devletlere de temas edilmiştir.

Bu amaçla hazırlanan konumuz giriş ve üç bölüm olarak ele alınmıştır. Girişte, Selçukluların ilk devreleri ile ilgili olarak Mâverâünnehir'deki hayatları ve bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkileri hanedan devletlerinin genel tarihi üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm'de, Dandanakan'a giden süreç başlığı altında; Gazneli Devleti ile Selçuklu boylarının ilk temas özelliğini taşıyan; Sultan Mahmud'un Ceyhun'u geçip Arslan Yabgu'yu tutuklaması ve onun sebep ve sonuçları üzerinde durulmuş, ilk el kaynaklar taranarak Selçuklu oymağının Horasan'a geçmesinden Tuğrul Beyin Nişâbûr'u ele geçirdiği zamana kadarki olaylar üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm'de, Dandanakan bölgesinin coğrafi konumu ve diğer özellikleri hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Dandanakan Savaşı öncesi her iki hanedan arasında vuku bulan gelişmelere temas edilerek savaş hakkında malumat zikredilmiştir. Son olarak Gazneli hezimetinin sebepleri bağlanımda devletin genel

yapısı hakkında özellikle de malî ve askerî sistemleri ile ilgili özet bilgiler verildikten sonra savaşın her iki taraf açısından etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın hazırlanması ve tamamlanmasında her türlü desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL'e teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Mohammad Qasim İBADİ

Konya-2011

GİRİŞ

1. Araştırmanın Kaynakları

İslâm dünyası özelliklede Orta Çağda, batının aksine ilim, kültür ve ilmî müesseseleri ile parlak bir dönem yaşamaktaydı. İslâm topraklarında tarih yazarlığı Peygamber'in hayatını anlatan, Siyer ve Meğâzî çalışmaları ile birlikte ilk defa Emevîler zamanında başlamıştır. Ardından Abbâsîlerin iktidara gelmesi ile birlikte düşünce açısından çok büyük devrim yaratan ve tarih yazıcılığına da etki eden tercüme faaliyetleri ile diğer Tabakât çalışmaları, aynı zamanda bölgesel hanedan hükümetleri ile ilgili tarih kitapları bunu takip etmiştir.[1] Daha sonraları; özellikle de X. yüzyılda ilk önce Arapça yazılmış tarihî eserlerin tercümesi ve özeti halinde başlayan ve kısa süre sonra da farsça kaleme alınan orijinal tarih ve coğrafya kitapları ve ansiklopedik eserler gün ışığına çıkmaya başlamıştır.[2] Konumuz Orta Çağ'da Gazneli-Selçuklu arasındaki vuku bulan Dandanakan Meydan savaşı olduğu için kullandığımız ilk el kaynaklarımızı ağırlıklı olarak Farsça yazılmış eserler teşkil etmektedir.

Utbî'nin eserinin yanı sıra Kullandığımız diğer bir el yazma eser, çok sayıda baskısı yapılmış Hadâiku'l-Envâr fi Hakâiki'l-Esrâr ve Settinî adları ile de bilinen Râzî'nin (v. 606/1210) Câmiu'l-Ûlûm'udur.[3] Çeşitli ilimlerin tarifini ihtiva eden Farsça ansiklopedik bir çalışma niteliğini taşıyan bu eser[4] Selçuk oğullarının

---

[1]Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları- Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991, s, 17,20-21.

[2]İran coğrafyasında, Farsça Tarih yazıcılığı ile ilgili olarak, İslâm medeniyetinin Fars dili üzerindeki hâkimiyeti, söz konusu gelişmeyi, Abbasîler dönemine itmiştir desek yanlış olmasa gerek. Zira, bilindiği üzere Emevîler Dönemi, böylesi bir girişime izin vermeyecek kadar Arap milliyetçisi idiler. Abbâsîler iş başına gelince, kuruluş faaliyetlerinin yürütüldüğü bu topraklarda, kültürel faaliyetler hız kazanmış ve netice olarak Bağdat, Basra ve Kûfe gibi ilim merkezlerinin arasına Nişâbûr, Buhara ve Köhne Ürgenc'in de katılması ile birlikte, X. Asrın ortalarında Farsça telife başlanmıştır. Geniş bilgi için bkz: Demir, Mustafa, *" İslâm Orta Çağında İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı"*, A.Ü.T.A.E.D., Sayı: 34, Erzurum, 2007, s, 255-273.

[3]570-580/1174-1184 yılları arasında hârizmşahı Alâeddin Tegiş'e takdim edilen ve ilimler arasındaki sorunların giderilmesi amaçlanan bu eserde "ilim aklî ve naklî olarak" ikiye ayrılmıştır. Geniş bilgi için bkz: Seyyid Arab, Hasan, *"Cem-i Câmî: Maarifî Nuhistîn Tashih-i İntikâdî-yı Câmiu'l-Ûlûmu Fahreddin Râzî",* Kitâbı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe, Yy., 1383/2004-5, Sayı: 82, s, 112-115.

[4]Fahreddin er-Râzî hakkında geniş bilgi için bkz: Yavuz, Yusuf Şevki, *"Fahreddin er-Râzî",* DİA, İstanbul, 1995, XII, 89-95.

Mâverâünnehr hayatları hakkında bilgi aktarmasa da onların Horasan'a gelmeleri ile birlikte başlayan Gazneli-Selçuklu mücadeleleri hakkında çok özet bilgiler vermektedir. Eser; Selçukluların Dandanakan zaferinden sonraki dönemleri ile ilgili olarak fazla detaya inmemekte üçlü lider arasındaki mülk taksimatına temas ederek Selçuklular arasındaki iç çekişmeye de değinmektedir.[5]

Diğer bir kullandığımız el yazma eser de Bedreddin Muhammed el-Aynî, (v. 855/1451), İkdü'l-Cümân fi TârihiEhli'z-Zaman, adlı eseridir. Eserin Memluklar dönemine ait 648-664/1250-1266 yıllarını kapsayan bölümü Muhammed Emîn tarafından (Kahire 1407/1987); 815-824 (1412-1421) yıllarını kapsayan bölümü 1985 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.[6] Müellifin yaşadığı XIV-XV. asırlar ile ilgili aktardığı rivayetler orijinallik arz etmesi bakımından önemlidir.[7] Konuuzla ilgli bölümleri basılmamış olup İbnü'l-Esîr'in eserinin iktibasıdır.

Ayrıca incelediğimiz bölgenin coğrafik konumu ve yapısı ile ilgili bilgi edinmek için, İbn Havkâl, Ebû'l-Fidâ, Makdisî ve Hamevî gibi ilk dönem coğrafi müelliflerin eserlerden istifade etmiş bulunuyoruz.

Çalışmamızın ilk dönemleri ile ilgili yararlandığımız 332/944 yılında Emîr Hamîd Ebû Muhammed Nuh b. Nasr b. Ahmed b. İsmail es-Sâmânî'ye takdim edilen; Ebû Bekir Muhammed b. Câfer en-Narşahî'nin Tarih-i Buhara adındaki eseridir.[8] Bu kitap Arapça olup[9] Cemâziyelevvel 522/1129 yılında Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Nasr Kubâvî tarafından Farsçaya çevrilmiştir. Eser 378/989 yılına kadarki olayları içermektedir.

---

[5]Geniş bilgi için bkz: Râzî, Fahreddin, *Câmiu'l-Ûlûm*, Ayasofya No: 2205, v, 7a – 8a.

[6]Yirmi ciltten oluşan bu eseri kardeşi Şehâbeddin ile sekiz cilt halinde özetlediği için hem Târih-i Bedrî ve hem de Târih-i Şihâbî adı ile de anılmaktadır. Daha sonra Müellif üç cilt halinde tekrar özetleyerek Târîhu'l-Bedr fî evsâfi ehli'l-asr ismini vermiştir. Bkz: Koçkuzu, Ali Osman, "*Aynî Bedreddin",* DİA, İstanbul, 1991, IV, 271-271; Yalnız yazar eserin basılmamış kısmı ile genel yapısı ve özelliğinden bahsetmemektedir. Eserin konumuzla ilgili bölümleri tamamen İbnü'l-Esîr'in el-Kâmîl'inde geçen bilgilerin iktibası ve kopyasıdır.

[7]Yınanç, Mükrim Halil , *"Aynî*", İA, M.E.B. Yay., İstanbul, 1961, II, 70-72.

[8] Narşahî, Ebû Bekir Muammed b. Câfer, *Tarih-i Buhara*, Çev. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Nasr Kubâvî, Telhîs: Muhammed b. Züfer b. Ömer, Tsh. Müderris Rıdâvî, yy, trsz.

[9]Demir, *" İslâm Orta Çağında İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı*", A .Ü. T. A. E. D., Sayı: 34, s, 257-258.

Kullandığımız diğer bir eserse Gazneli Devleti'nin ilk yılları ile ilgili olup; özellikle de Sultan Mahmud dönemi ve Sâmânî - Karahanlı Devletleri ile olan ilişkileri bağlamında yararlandığımız Cûrfedakânî'nin[10] Tercüme-yi Tarih-i Yemînî'dir. Bizim faydalandığımız eser Ebû'n- Nasr el-Utbî'nin, Târîhü'l-Yemînîsînî'nin Cûrfedakânî tarafından Farsçaya tercüme edilmiş halidir. Kullanmış olduğumuz bu eser Sebük Tegin döneminden Sultan Mahmud'un 409/1018 yıllarına kadarki olayları içermektedir.[11] Ağırlıklı olarak Devletin batı toprakları ile ilgili bilgilerin aktarıldığı eseri önemli kılan ise müellifinin devlet memuru olarak sarayda çalışmasıdır. Daha çok Sebük Tegin ve oğlu Mahmud'un savaşları hakkında bilgi veren müellif; saray ve ordu ile ilgili dağınık vaziyette bilgiler vermektedir.[12]

İstifade etmiş olduğumuz diğer bir eser, Gerdîzî'nin Zeynü'l-Ahbâr'ıdır.[13] Gazneli Abdurreşid hükümranlığı sırasında 440-445/1049-1053 Farsça yazılmış olan bu eser yaratılıştan kendi zamanına kadarki olayları İran, Eşkâniyan, Büyük İskender, Sâsâniyân, Hz. Muhammed ve halifelerin ahlaklarından, Tâhir, Saffâr, Sâmân Oğullarıyla birlikte Gazneli ve Selçuklulardan bahsetmesi itibarıyla genel bir tarih kitabıdır.[14] Müellif, Utbî ve İbnü'l-Esîr gibi IV/X. yüzyılın ortalarında yazılmış ve bize kadar ulaşmamış olan Ebû Ali Hasan Selâmî'nin "TârihuVülâtı Horasan-تاريخ ولاة خراسان" adlı eserinden yararlanmıştır.[15] Bizim kullandığımız 1363/1984 yılında on dokuz bâbdan oluşan kitabın, tümünün, AbdulhayHabibî tarafından tashih,

---

[10]Fasih Arapça ile yazılmış olması dolaysı ile Arap edebiyatı metinlerinin arasında sayılan *Târîh-i* Yemînî yazarı Rey halkından olup aynı zamanda şiir de yazardı. Letâifü'l-Küttâb adlı diğer bir eseri de olan Utbî'nin, *Târîh-i* Yemînî adlı kitabını Farsçaya çeviren Selçuklu döneminin ünlü kâtiplerinden Ebû'ş-Şeref Nâsıh b. Zafer b. Sa'd Münşî Cûrfedakânî'dir. Bkz: Savi, Sime İnal, *"Gazneliler Tarihine Dair İki Kaynak: Târîh-i Beyhakî ve Târîh-i Yemînî"*, Âşînâ, yıl: 7, Sayı.21-22, Ankara, 2005, s, 28-30.

[11]Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, s, 122-125; Barthold eserin 365-412 yılları arası olaylarını içerdiğini aktarmaktadır. Ayrıca Cûrfedakânî'nin ismini Curbâzekânî olarak vermektedir. Bkz: Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990, s, 20-21.

[12]Verihram, Gulam Rıza, *Menâb-i Târîh-i İran der Devran İslâmî*, Tahran, 1371/1992. s, 44.

[13]Gerdîzî, Ebû Saîd Abdulhay b. Dehâk b. Mahmud, *Zeynü'l-Ahbâr/ Târîh-i Gerdîzî*, Tsh.,Haş., Talik, Abdulhay Habîbî, Tahran, 1363/ 1984, s, 8-9.

[14]Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Bilgin, Orhan, *"Gerdîzî",* DİA, İstanbul, 1996, XIV, 29-30.

[15]Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s, 22-23; Verihram, *Menâb-i Târîh-i İran der Devran İslâmî*, s, 44-45.

haşiye ve tâlîk edilerek bastırılan nüshasıdır.[16] Eser hem Sultan Mahmud'un ve hem de oğlu Sultan Mesûd'un oğuz ve Türkmenlerle ilişkileri bağlamında konumuzla ilgili detaylı bilgi vermektedir.

Çalışma konumuzun ana kaynağı olan Târih-i Beyhakî adlı eserin müellifi Ebû'l-Fazl Muhammed Beyhakî Dandanakan Savaşında bizzat bulunduğundan olayların tanığıdır. Dolaysı ile bu kaynakta yer alan bilgiler çok önem arzetmektedir. Müellif Gazneli hükümdarı İsmail'in saltanatı sırasında 385/996 yılında Hâris Âbâd'ın Beyhak[17] yöresinde dünyaya gelmiş ve İbrahim'in saltanatı sırasında 470/1078 yılında 85 yaşında vefat etmiştir.[18]

Otuz ciltten oluşan[19] bu büyük ve değerli, Târîhihu Âl-i Nâsr adı ile kaleme alınan, Beyhakî tarihinin günümüze Sultan Mesûd''un dönemi ile sınırlı diyebileceğimiz çok az bir kısmı ulaşmıştır.[20] Tarih-i Beyhakî başta müsteşrikler olmak üzere pek çok tarih meraklısının dikkatini çekmiştir. Kitap ilk kez, 1278/1862 yılında İngiliz oryantalisti Morley'in yarım bıraktığı eseri, Captiane Nassalis'in haşiye ve fihristten yoksun olarak bastırması ile ilk kez kitap olarak yayınlanmıştır. 1304/1887 yılında Muhammed Edip Peşâverî tarafından, hâşiyeleri ve o dönemin ıstılahları içinBeyhakî dönemi lügatlerine müracaat edilmek sureti ile taş baskı olarak yayınlanmıştır. Eserin günümüzde biri 1324/1907'de Sa'idNefîsî'nin diğeri de

---

[16]Birden beşe kadar olan babının İslâm dönemi öncesi ile ilgili olan kaynağın, altıncı babı Hz. Muhammed ile dört halife dönemi hakkındadır. Yedinci babı ise - اندر اخبار خلفا و ملوک اسلام و اخبار امرا ایخراسان- Halife ve İslâm Melikleri ve Horasan Emirleri hakkında başlığı altında verilen bilgiler tamamen konumuzla alakalıdır. Diğer babları ise çeşitli millet ve çeşitli dinlerin takvim, bayram ve gelenek ve görenekleri konularını içerdiği için eser bir dinler tarihi niteliğine de sahiptir. Oxford'da bulunan el yazması nüshası ile İngiltere'den bulunan el yazma nüshaları kullanılmıştır.

[17]Nişâbûr'un nahiyesinde ve günümüz İran Coğrafyasında geniş bir bölgedir. Geniş bilgi için bkz: Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mucemü'l-Büldân*, Beyrut, ts., I, 537-538; Konukçu, Enver, *" Beyhak",* DİA, İstanbul, 1992, VI, 57-58.

[18]Taberî, İhsan, *Beyhakî ve Câmi'a'yi Gaznevî*, Tahran, 1380/2001, s, 18.

[19]Eser muhtemelen 409/1019 yılın olayları ile başlamakta olsa da günümüze Mesûd''un Saltanat zamanı olan (421-432/1030-1041) yılları olayları gelebilmiştir. Yani altıncı cildin son yarısı ile yedi, sekiz, dokuz ve onuncu cildin bazı kısımları bize ulaşmıştır. İlk ciltlerinden muhtasar bilgileri XIII. yüzyıl müelliflerinden olan Cüzcânî ile XV. yüzyıl müverrihlerinden olan Hafız Ebru tarafından kullanılmışsa da son 20 ciltten herhangi bir aktarma bulanamamaktadır. Bkz. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s, 24.

[20]İhsan Taberî, *Beyhakî ve Câmi'e-yi Gaznevî*, s, 16.

1324/1945 yılında Kasım Gani ve Ali Ekber Feyyâz ikilisinin büyük bir titizlikle tashih ederek yayına hazırlamış oldukları iki baskısı yayınlanmıştır. 1375/1956 yılında da Yahya Haşab ve Sâdık Neş'et ikilisi tarafından Arapçaya çevrilerek ilim ehline takdim edilmiştir.[21]

Bizim kullandığımız nüsha Azizullah Ali Zâde'nin 11387/2008 yılında, fihrist ile birlikte şahıs, yer, kitap indekslerini, lügat name ve bir de test ekleyerek tashih etmiş olduğu baskısıdır.[22]

Genel İslâm tarihi kaynaklarından istifade ettiğimiz diğer bir eser biyografi ağırlıklı olan İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201) "el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mülûk Ve'l-Ümem" adlı eseridir. Eser yaradılıştan 574/1179 yılına kadar olan olayları içeriyorsa da 257-574/871-1179 yılları arası neşredilmiştir.[23] Olayların tarih kronolojisine göre zikredildiği eser konumuz açısından aydınlatıcı bilgi vermemektedir.[24]

Diğer taraftan İmâdüddin el-İsfehânî (v. 597/1201)'nin Târîh-i Âl-i Selcûk adlı eseri Selçuklular'ın ilk dönemleri olan konumuz açısından detaylı bilgi vermese bile Selçukluların daha sonraki dönemleri ile ilgili aktardığı bilgiler bakımından önemli bir eserdir. Selçukluların ilk dönemlerinden başlayarak 1226/623 yılına kadar olan olayları aktarmaktadır.[25]

el-Kâmil fi't-Târih, İbnü'l-Esîr'e Ortaçağ'ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olma vasfını kazandıran umumi tarih kitabıdır.[26] Olayları tarih sıralamasına göre aktaran müellifin özellikle konumuzla ilgili bölümlerini anonim Melik Nâmeden naklettiği belirtilmektedir.[27] Müellif konumuz ile ilgili bilgileri 432/1040 yılı olaylarını naklederken, Dandanakan öncesi ve sonrası olmak üzere hem Selçuklu ve hem de Gazneli Devleti ile alakalı çok önemli bilgiler vermektedir.

---

[21]Yazıcı, Tahsin, "*Beyhakî, Muhammed b. Hüseyin*", DİA, İstanbul, 1992, VI, 63-64; Savi, *"Gazneliler Tarihine Dair İki Kaynak: Târîh-i Beyhakî ve Târîh-i Yemînî*", Âşînâ, s, 13-15.

[22]Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed, *Târîh-i Beyhakî*, Tsh., Azizullah Ali Zâde, Tahran, 2008.

[23]Avcı, Casim ve Yusuf Şevki Yavuz, "*İbnü'l-Cevzî Ebü'l-Ferec*", DİA, İstanbul, 1999, XX, 543-549.

[24]İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Muhammed, *el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Thk. Kadır Âtâ, Beyrut, 1995, I-XIX.

[25]Geniş bilgi için bkz: Şeşen, Ramazan, "*İmâdüddîn el-İsfehânî,* DİA, İstanbul, 2000, XXII, 174-176.

[26]Özaydın, Abdülkerim, "*İbnü'l-Esîr, İzzedîn*", DİA, İstanbul, 2002, XXI, 26-27.

[27]Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s, 31.

Selçuklu Türklerinin ilk dönem Mâverâünnehir'deki hanedan devletleri ve onların Horasan'a geçtiği sıralarda hem Hârizm hem de Gazne Devleti olan ilişkilerine dair rivayetlerin nakledildiği eser genel anlamda sıkça başvurduğumuz eserler arasındadır.[28] Yalnız müellif Dandanakan yenilgisinin ardından Çağrı Beyin adına hutbe okunduğunu kaydetmektedir.

Ebû'l-Fidâ'nın el-Muhtasar fi Ahbârı Beşer adlı kitabı kullandığımız diğer genel İslâm Tarihi kaynaklarından birisidir. Yaradılıştan 749/1348 yılına kadarki olayları içeren eser iki cilt halinde yayınlanmıştır.[29] Konumuzla ilgili olarak İbnü'l-Esîr de geçen rivayetlerin kısaltılmış şeklini aktarır. Aslında eser 729/1329 yılının olayları ile son bulmaktadır. İbnü'l-Verdî "Tarih-i İbnü'l-Verdî"[30] adlı kitabında Ebü'l-Fidâ'nın eserini özetleyerek 729-749/1329-1349 yılları arası olayları ilave etmiştir.[31]

Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr el-Ömerî'nin en önemli çalışması olup ağırlıklı olarak tarih ve coğrafyadan bahseden ansiklopedik bir eserdir. İki ana kısma ayrılan[32] eser konumuz hakkında çok ayrıntılı bilgi vermese bile Selçuklular'ın Maverâünnehr'den Horasan'a geçtikten sonra Gazneli Devleti ile aralarındaki amansız mücadelelerden özetle bahsetmektedir. Özellikle Dandanakan savaşı sırasında Gazneli askerlerinin susuzluk sıkıntılarına değinmesi konumuz açsından eserin önemine dikkat çekmektedir.[33]

Nîşâbûrî'nin Selçuk Nâme adlı eseri ise Râvendî,[34] Hemedânî,[35] Nizâm el-Hüseynî, Hafız Ebru, Muhammed b. İbrahim, Benâkitî, Yazıcızâde Ali gibi

---

[28]İbnü'l-Esîr, İzzedîn b. Ebi'l-Hasan Ali b.Ebü'l-Kerem, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Beyrut, 1386/1966, IX, 472-489.

[29]Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin, (v. 732/1332), *Târîh-i Ebü'l-Fidâ/ el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, Haz. Muahammed Deyyüp, Beyrut, 1417/1997, I, 516-519.

[30] İbnü'l-Verdî, Zeynüddin, (v. 749/1348) *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, Beyrut, 1996, I, 335-337.

[31]Durmuş, İsmail ve Ali Şaikr Ergin, "*İbnü'l-Verdî Zeynüddin*", DİA, İstanbul, 2000, XXI, 239-240

[32]el-Alevî, Abdülaziz, *"İbn Fazlullah el-Ömerî",* DİA, İstanbul, 1999, XIX, 483-484.

[33]el-Ömerî, Şehâbüddin Ahmed b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, Thk. Hamza Ahmed Abbas, el-İmâretü'l-Müttehidi'l-Arabiyye, 2005,I- XXVII.

[34]Râvendî, (ابوبكربن نجم الدين محمد بن على بن سليمان الراوندى، راحةالصدوروآيةالسرور) bir ulemâ ailesine mensup olarak Kâşân yakınlarındaki Râvend kasabasında doğmuştur. Eserini 599/1202-3 yıllarında başlayarak iki sene içersinde tamamladı. II. Tuğrul'un vefatı üzerine, Irak Selçukluları yıkılışından

tarihçilere kaynaklık etmiştir.[36] Selçuk Nâme adındaki farsça neşredilen eserin müellifinin yaklaşık olarak 572/1176-7 yıllarında vefat ettiği belirtilmektedir. Bizim kullandığımız Zeyl-i Selcûk Nâme ismi ile Ebû Hamid Muhammed b. İbrahim tarafından 599/1202 yılında telif edilen nüshasıdır.[37] Eserin günümüze ulaşmayan İbnü'l-Kıftî'nin Selçuk Nâmesi ile irtibatının olduğu sanılmaktadır.[38]

Şunu da belirtmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. Nizâm el-Hüseynî dışında diğer tüm eserlerin hepsinin kullandıkları kelimeler bile aynıdır. Râvendî bazen diğerlerine göre farklı bilgiler vermektedir. Yazıcızade'nin eseri zaten Türkçedir. Benâkitî'nin eseri ise Hemedânînin eserinin özet şeklidir.

Diğer bir kullandığımız eser Tabakât eserlerinden olan; Ebû Amr Minhâcüddîn Osman b. Sirâcüddîn Muhammed Cuzcânî (v. 664/1266'dan sonra)nin Tabakât-ı Nâsırî adlı eseridir. Yirmi üç bölümden oluşan eser Gazneliler ve

---

sonra, eserini Anadolu Selçukluları Tahtında oturan II. Rükneddin Süleyman Şah'a takdim etmek üzere, Konya'ya gelmişse de onun 600/1204 tarihinde vefat etmesinin ardından eserini, Antalya fethinin ardından, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithaf etmiştir. Bkz: Özaydın, Abdülkerim, "*Râvendî Muhammed b. Ali",* DİA, İstanbul, 2007, XXXIV, 471-472. Olayları darbü'l-masal, şiirler ve güzel öğütlerle süsleyerek anlatan müellif, Selçuklular'ın başlangıcından Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul dönemleri olaylarını anlatmaktadır. Irak Selçukluları ile ilgili eşsiz bir kaynak olan eserde incelediğimiz dönemlerle ilgili bazı konu ve özellikle de takvimleri zikretmede bilgilerin karıştırıldığı göze çarpmaktadır. Bu da en çok başvurmuş olduğu Nişâbûrî'nin verdiği bilgilerden kaynaklanıyor olmasını akla getirmektedir. Ahmet Ateş tarafından Türkçeye de çevrilen bu eserin, Muhammed İkbal tarafından 1405/1985 yılında Tahran'da basılmış eserin dili olan Farsça nüshasını kullandık.

[35]Reşîdüdin Fazlullah Hemedânî, 646-648/1248-1250 yıllarda Hemedân'da doğdu. Yahudi bir aileye mensuptur. 717-8/1318 vefat etmiştir. Bizim kullandığımız *Câmi'ut-Tevârîh* adlı eserinden başka da müellifin 12 tane telifi bulunmaktadır. Câmi'ut-Tevârîh modern anlamda ilk umumî dünya tarihi olarak kabul elden farsça bir eser olup pek çok araştırmacılar tarafından bölümler halinde yayınlanmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Bkz: Özgüdenli, Osman Gazi, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî", DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 19-21. Bizim kullandığımız 1960 yılında Ahmet Ateş'in yayına hazırlamış olduğu Gazneli ve Selçuklular ile ilgili kitabıdır. Bkz: Hemedânî, Reşîdüddin Fazlullah b. İmâmüddevle Ebî'l-Hayr, (645/1318), *Câmiü't-Tevârîh*, nşr. Ahmet Ateş, Ankara, 1960, c. II, cüz. 5-Zikr ü *Tevârîh* i âl-i Selçuk. Ayrıca bkz: Günaltay, "*Türk Tarihi Ana Kaynaklarından CâmiütTevârîh*", Belleten, T. T. K. Yay., Ankara, 1937, I, Sayı: 1, s, 165-179. Bizim incelediğimiz dönemlerle verdiği bilgiler Nişâbûrî'nin *Selcûknâme*sinde geçen bilgilerle aynıdır.

[36]Nişâbûrî'nin *Selcûknâme* (خواجـهامام ظهيرالدين نيشابورى، سلجوقنامه) adlı eseri Selçuklu tarihinin başlangıcından Irak Selçukluların yıkılışına kadarki dönemleri içerir. Bkz: Merçil, Erdoğan, *"Selçuk Nâme*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 397-399.

[37]Nişâbûrî, Hâce İmâm Zâhireddîn, *Selcûknâme*, Tahran 1332, Neşrin kapağında neşr tarihi 599/1202-3.tür.

[38]Ramazan Şeşen, s, 143.

Selçuklular ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir.[39] Gazneli devleti ile ilgili bilgileri XI. Tabaka ve Selçuklular ile ilgili rivayetleri ise XII. Tabakasında zikreden müellif, Selçuklular ile ilgili rivayetleri; bize ulaşmayan Ebû'l-Heysem b. Muhammed b. Nebi'nin "Kısâs-ı Sânî" adlı kitabından aktarmaktadır.[40] Eser konumuzun ilk ve gerekse de son dönemleri ile ilgili güvenilir bilgi aktardığı için sıkça başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Diğer sıkça müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında Mîrhând'ın Tarih-i Ravzâtu's-Safâ adlı eseri gelmektedir. Eser yaradılıştan başlayarak 903/1498 yılına kadarki olayları içermesi özelliği ile genel bir tarihtir. Yedi cilt olarak günümüze gelmişse de son cildi torunu Hândmîr tarafından tamamlanmıştır. Çünkü müellif ömrünün son zamanlarını hasta olarak geçirmiştir.[41] Başta bize ulaşamayan kaynaklar dâhil pek çok kaynağı tarayan müellif kronolojik sırayı takip etmemiştir.[42] Çalışmamızda IV. cildini kullandığımız eser konumuz ile ilgili olayları Anonim Melik Nâme adlı eserden zikretmektedir. Konumuz hakkında baştan sona kadar detaylı bilgiler vermesi bakımından sıkça başvurduğumuz eserler arasındadır.

Zaman zaman kullandığımız; Kerîmüddin Mahmud Aksârâyî'nin Müsâmeretü'l-Ahbâr adlı eseri, Şebânkâre-yi'nin Mecmau'l-Ensâb, Hândmîr'in Habibü's-Siyer fi Ahbârı Efrâdî Beşer, Müstevfî'nin Tarihî Güzîdesi gibi eserlerdir. Bunun yanı sıra başta Türkçe araştırmalar olmak üzere farsça ve diğer dillerden çevrisi yapılmış olan araştırma eserleri gibi birçok kitap, makale ve çok sayıda araştırma kaynaklarını tararmış bulunmaktayız. Araştırma kaynakları arasında en çok başvurduğumuz Agacanov ile Bosworth'un eserleridir. Konumuz ilgili olarak Hamdıllah Sâdıkî Niyâ'nin "Neberd-i Dandanakan- Dandanakan Savaşı" adında 2007 yılında telif edimiş olan kitaptan başka herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ne varki, İran'dan getirmiş olduğumuz, bu eser daha çok roman tarzındadır. Eseri,

---

[39]Ansarî, A. S. Bazmee, "*Cûzcani Minhâc-I Sirâc*", DİA, İstanbul, 1993, VIII, 98-99.

[40]Cuzcânî, Minhâcüddîn Osman b. Sirâciddîn Muhammed (v. 664/1266'dan sonra), *Tabakât-ı Nâsırî,* Tsh, Talik, Abdulhay Habibî, Kabil, 1332/1953, I, 245.

[41]Müellif aslında 2. Recep. 873 yılına kadar vuku bulan hadiseleri aktarmış geri kalan olayları son cildinde torunu Hândmîr tamamlamıştır. Bkz: Hândmîr, Gıyâseddin b. Hümâmeddin el- Hüseynî, *Târîh-i Habibü's-Siyer fi Ahbar-ı Afrâd-ı Beşer*, Tsh. Debîr-i Sâkî, 1362/1993, I, 32.

[42]Barthold, *Moğol istilasına kadar Türkistan*, 74-75.

dipnot gösterilmeksizin kaleme alınması bilimsel bir kaynak niteliğinden çıkarmaktadır.

2. Dandanakan Savaşı Öncesi Bölge Devletlerine Kısa Bir Bakış

2. 1. Sâmânoğulları

751 yılında Çinliler'e karşı kazanılan Talas Savaşı zaferinin ardından, Arap Fatihler Mâverâünnehir bölgesinde, Çin'li ve özellikle de Müslüman olmayan Türklere karşı büyük bir mücadele vererek bölgede Arap hâkimiyetini sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bir sonraki yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra Buhara ve Semerkand bölgeleri ile birlikte Mâverâünnehir bölgesi Arap hâkimiyetinden çıkarak Sâmânoğulları hâkimiyeti altına girmiştir.[43]

Hanedân adını, Belh şehrinin hâkimi iken düşmanlarının baskılarından kaçıp Emevîlerin Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasrî'ye sığınarak onun yardımı ile tekrar Belh'i ele geçiren, Sâmân'ı Hudat'tan alır. Halife Memun, Abbâsîler devrinde etkili olan Râfi b. Leys'in Mâverâünnehr'deki isyanını bastırdıktan sonra Esed'in oğullarından Nuh ve Ahmed'e Semerkand ve Fergâna'yi[44], Yahya'ya Şaş'ı ve İlyas'a ise Herat'ın valiliğini vermiştir[45]. Bunlardan Herât kolu Saffârîler tarafından yıkılırken Mâverâünnehr kolu ise hem Abbâsî ve hem de Tâhirîler ile iyi geçinerek o bölgede varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Ancak Nuh ve kardeşi Ahmed dönemlerinde Mâverâünnehr dışında etkili olunamamıştır.[46]

Toplam onbir şahsın hâkimiyet tahtında oturduğu[47] Sâmânoğulları Devleti 279/892 tarihinde, kardeşi Nasr'ın vefatından sonra tahta çıkan İsmail b. Ahmed döneminde, Mâverâünnehr'in dışında etkili olmaya başlamıştır.[48]

---

[43]Grousset, Rene, *İmparatorî-yi Sahra Nüverdân*, çev. Hasan Meykede, Tahran, 1379/2000, s, 245.

[44]Narşahî, Târîhu Buhâra, *Târih-i Buhara*, s, 90-91.

[45]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 321-323; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî,* I, 202; Müstevfî, Hamdullah, *Târîh-i Güzide*, ba İhtimam-ı Hüseyin Nevâyi, 4. Baskı, Sipher Yay., Tahran, 1381/2002, s, 377.

[46]Sâmânoğulları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kurt, Hasan, "*Devlet Kurma Sürecinde Sâmânoğulları*", A.Ü.İ.F.D., XLIV, sayı: 2, 2003,s, 109-129; Usta, Aydın, "*Sâmânîler*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 64-68.

[47]Geniş bilgi için bkz. Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî,* I, 201-216.

[48]Narşahî, *Târîhu Buhâra*, ,s, 109; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 324-325; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 105-106; Müstevfî, *Târîh-i Güzide,* 377; Benâkitî, Fahruddin Ebû Süleyman Davud b. Tacu'ddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Davud *Ravzâtu Ûli'l-Elbâb fi Marifteti Tevârîh ve'l-Ensâb*, nşr. Cafer

I. Nuh 342/953 yılında vefat etmesi üzerine I. Abdülmelik devri başlamıştır.[49] Aşağı yukarı 191 sene hüküm süren bu hanedanın bu devri Türk tarihi açısından da çok önem arz etmektedir. Çünkü Alp Tegin'in gerek ordu ve gerekse saray içersindeki konumu gittikçe artmıştır. Bunlardan endişelenen Abdülmelik, Alp Tegin'i, ordu komutanı olarak Horasan'a göndermişse de Bel'âmî vasıtası ile saraydaki etkinliğini sürdürmüştür. Nitekim 350/961 yılında Abdülmelik'in vefatı üzerine Alp Tegin'in tavsiyesi ile yerine III. Nasr tahta çıkmıştır.[50] Ondan sonra amcası I. Mansur devletin başına geçmiştir. Devletin toparlanma dönemi diye adlandırılan bu dönemde Alp Tegin gibi komutanların nüfusu bertaraf edilmiş ve Horasan'daki isyanlar bastırılmıştır.[51]

365/976 yıllında, ilk yılları annesi ile bazı devlet adamlarının tahakkümü altında geçen ve çalkantılı bir dönemde devleti ayakta tutmaya çabalayan II. Nuh Devletin başına geçmiştir. Komutan ve valilerinin, aleyhinde Karahanlı Hârûn Buğra Han ile ittifak kurması[52] ile başkent Buhara'yı kaybeden II. Nuh, Selçuklular'a sığınmış ve onların da yardımları ile tekrar Buhara'ya hâkim olmuştur.[53] Daha sonra, âsî komutanlarına karşı, Sebük Tegin'den yardım talebinde bulunan Sâmânî Emirinin talebi olumlu karşılanmış ve düşman bertaraf edilmiştir.[54] Bu yardımlara karşılık Sebük Tegin Nâsıruddinve'd-Devle unvanını alırken oğlu Mahmud da Horasan ordu komutanlığı ile Seyfüddevle lakabını alıyordu[55]. Böylece Sâmânî Devleti, bir bakıma, Gazneli tahakkümüne girmiş oluyordu. Aslında bu bir taraftan Horsan topraklarının yavaş yavaş Sâmânîlerin elinden çıkması anlamına gelirken, diğer yandan da 386/996 yılında her iki devlet arasında imzalanan anlaşmayla, Seyhun

---

Şû'âr, Tahran, 1387/1999, s, 218; Hirevî, Cevâd, *Târîh-i Sâmâniyân*, Tahran, 1380/2001, s, 158-159; Mevdûdî, s, 21;

[49]Narşahî, Târîhu Buhâra, *Tarihu Buhara,* s, 115; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 349-354; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî,* I, 210; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde,* s, 381; Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, s, 218; Hazerî, Ahmed Rıdâ Hazerî, *Tarih i Hilâfet Abbâsî ez Âgâz ta Pâyân ı Âl-i Büveyh*, Tahran, 1384/2005, s, 136-137.

[50]Narşahî, *Târîhu Buhâra*, s, 115-116; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 354-355; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* I, 211; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 381-382.

[51]Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 383; Usta, *"Sâmânîler"*, DİA, XXXVI, 64-68.

[52]Utbî, *Târîh-i Yemînî*, s, 14; Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 34-35, 92.

[53]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 48-58; Usta, *"Sâmânîler"*, DİA, XXXVI, 64-68;

[54]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 101,

[55]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî,* s 108; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, Tsh. M. Nazım, s, 56;

sahası Katvan (قطوان) çölüne kadar, Karahanlılara bırakılarak Sâmânoğullarının Mâverâünnehr toprakları elden gidiyordu.[56]

387/997 yılında Devletin başına II. Nuh'un ölmesi ile birlikte Horasan valiliğini sultan Mahmud'dan alarak Hâcib Begtüzün'e vermek sureti ile Gazneli-Sâmânî ilişkilerini bozan II. Mansur geçmiştir.[57] Daha sonra Begtüzün ve Faik el-Hassa tarafından ayarlanan komploya kurban giden Mansur tahttan indirilerek gözleri kör edilmiş ve yerine oğlu II. Abdülmelik geçmiştir.[58] 389/999 yılında Sâsâni-Gazneli savaşı Gazneliler lehine tamamlanınca Horasan toprakları resmen Sâmânoğullarının elinden çıkmıştır. Bir süre sonra aynı yılda Karahanlıların Buhara'yı işgal etmesi ile Sâmânîlere son darbe vurulmuş ve tüm Sâmânî aile mensupları Özkent'e götürülerek hapsedilmiştir.[59]

Sâmânîlerden Ebû İbrahim b. İsmail hapisten kaçmayı başararak, yeniden Devleti toparlamaya çalıştı ise de 395/1005 yılında Merv civarında yaşamakta olan bir Arap kabilesi tarafından öldürülmüş ve böylece Sâmânoğulları devri kapanmıştır.[60]

2. 2. Gazneliler

2.2.1. İlk Aşamalar

XI. yüzyılın ilk yarısında büyük Müslüman-Türk Devletlerinden biri olarak uzun müddet İslâm'ın bayraktarlığını yapmış olan Gazneli Devleti kuruluş sırasında Sâmânoğulları ile 204-395/819-1005 müşterek bir kaderi paylaşıyordu. Çünkü Sâmânoğullarıhanedânı arasında çıkan iç kavgalar ve taht mücadeleleri devleti yıpratmış ve böylece ordu komutanları fırsattan yararlanarak, mevcut Emîr' üzerinde kendi otoriterliğini kurmaya çalışmıştır.

---

[56]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 139; Özaydın, Abdülkerim, *"Karahanlılar"*, DİA, İstanbul, 2001, c. XXIV, s, 406

[57]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî,* s, 170; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 375-377.

[58]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî,* s, 172-173; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 377-378.

[59]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 184; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 378-380; Hunkan, Ömer Soner, "*Mâverâünnehr'de Ali Tegin Oğulları: Kutluğ Ordu Devleti (1020-1041)",* Bilig, kış-2007, sayı. 40, s, 38.

[60]Usta, "*Sâmânîler*", DİA, XXXVI, 64-68.

Yaklaşık olarak 266-267/880-881 yıllarında dünyaya gelen, 294-301/907-914 yıllarında Ahmed b. İsmail'e köle olarak satılan ve Onun hassa askerleri arasına dâhil edilen Alp Tegin Nuh b. Mansûr tarafından azad edilmiştir.[61] Daha sonraları, Sâmânoğullarının takdirlerini kazanmayı başaran Alp TeginHâcibü'l-Hüccâblığa[62] yükselmiş, Nuh'un ölümü ile birlikte küçük yaştaki oğlu Abdülmelik'in tahta geçmesi, Alp Tegin'e saray işlerinde ve diğer siyasî meselelerde büyük bir fırsat vermiştir. Nitekim Horasan Sipahsâlârı olan Bekr b. Malik'in, Buhara'ya çağırılarak öldürülmesinde büyük rol oynadığı gibi EbûMansûr b. İshak'ı da vezîrlikten azlettirerek, yerine kendi adamlarından Bel'âmî'yı getirmiştir.

Bu uygulamalar, Alp Tegin'in bir yandan kendi otoritesini sağlamlaştırmak anlamına gelirken, diğer yandan da hânedân içerisinde Alp Tegin'e karşı bir muhalif cephe oluşması anlamına geliyordu. Çünkü daha sonra Abdülmelik onu, Âmil[63] olarak Belh'e göndermek istemiştir. Ancak Alp Tegin bu görevi, rütbe olarak düşük görerek itiraz ettiğinden dolayı Horasan Sipehsâlârı sıfatıyla Horasan'a gönderilmiştir[64]. Daha sonra Sâmânî Devleti'nin Horasan orduları kumandanı olan Alp Tegin, 350/961 yılında Vezir Ebû Ali el-Bel'amî ile birleşerek kendi adayını Sâmânî tahtına çıkarmak istedi, fakat başarısızlığa uğradı.[65] Alp Tegin bunun üzerine beraberindeki çok az bir kuvvetle birlikte Doğu Afganistan'daki Gazne[66] şehrine çekilmeye mecbur kaldı ve mahallî bir hanedan olan Levikler'i uzaklaştırarak burayı ele geçirdi. Bu şekilde Gazneli Devleti'nin temelleri atılmış oldu.[67]

---

[61]Merçil, *Gazneli Devleti Tarihi*, s, 1-2.

[62]Bütün Saray İdaresinin Başı.

[63]Vergi memuru.

[64]Rene, Grousset, *L'Empire des steppes, İmpaerator-i Sahra Nüverdân*, çev Hasan Meykede, s, 248.

[65]Cûzcânî, *Tabakâtu Nâsîrî,* s, 211; Bosworth, Clifford Edmund, *The Ghaznavides,* çev. (*Târîh-i* Gazneviyân) Hasan Anûşa, Tahran, 1426/2006, s, 35; Furuzânî, Seyid Ebû'l Kasım, *Gazneviyân ez Peydâyış ta Furuvfâşî*, s, 49-50; Hasaneyin, Abdunnaim, İran fi Zıllı'l-İslâm fi'l-Ûsûri'l-Sünniye ve'l-Şîi'ye, Kahire, 1408/1988, s, 44.

[66]Günümüz Afganistan sınırları içersinde bulunan bir şehir Çalıştığımız dönemlerde Gazneli Devletinin başkenti ve merkezi idi. O dönemlerde Horasan ile Hindistan arasında bir sınır görevini görmekte dolaysı ile Gazne devletinin strateji önemini arttırmaktaydı. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 201; Hamevî'nin Zâbülistan şehirlerinden bir olarak saydığı Gazne şehri Ebü'l-Fidâ ise Bâmiyân eyaletlerinden saymakta ve arasındaki mesafenin yaklaşık sekiz merhalelik bir mesafededir. Bkz: Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, s, 543.

[67]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr,* s, 356; Merçil, "*Gazneliler",* DİA, İstanbul, 1996, XIII, 480-484.

2.2.2. Devletin Kuruluşu

Alp Tegin'in ordusu sadece kendisi ile beraber bölgeye gelen Türk gulamlarına dayanmıyordu. Aynı zamanda, bölgeye daha önce yerleşmiş oldukları çoğu tarihçi tarafından kabul gören; Hintlerin Esbutane ve Arap Tarihçilerinin de Heytâl, Heptal veya Heyâtile, dedikleri Ak Hun Türklerinden de ordusuna katılan çok sayıda Oğuz Türkleri mevcuttu.[68] Alp Tegin'in vefatından sonra yerine oğlu Ebû İshâk geçmiştir. Ebû İshâk'ın ölümünden sonra, oğlu olmadığı için, yerine Türk komutanlarından Bilge Tegin geçmiştir. Bilge Tegin'in 364/974-75 yıllarında bir kuşatma sırasında ölümü üzerine yerine, Böri Tegin geçmiş, ancak kabiliyetsizliği dolayısı ile tahttan indirilerek yerine Alp Tegin'in en güvendiği kişilerden biri olan Sebük Tegin getirilmiştir (366/977).[69] Böylelikle Sebük Tegin yirmi yıllık hükümdarlık dönemine başlamış oldu.

Ancak el-Kâmil fi't-Târih ve Tarih-i Yemînî de geçen bilgiler, Ebû İshâk'ın hemen ölümünün ardından, Sebük Tegin'in tahta çıkarıldığını ortaya koymaktadır.[70] Sebük Tegin başa gelir gelmez cihat için Hindistan topraklarına yönelmiştir. Gazneli Devleti'nin gerçek kurucusu olan Sebük Tegin çok geçmeden kendi gücünü Gazne'den Doğu Afganistan'daki Zâbülistan bölgesine kadar yaymayı başarmıştır. Sebük Tegin, Zâbülistan asillerinden birinin kızı ile evlenerek yöre halkını kendi lehine çevirmeye çalıştı. Ayrıca rakip Türk gulâm grupların bulunduğu Büst şehrine bir sefer düzenleyerek burayı ele geçirmiştir (977/1366). Kuzeydoğu Belûcistan'daki Kusdâr bölgesini de Gazneli topraklarına katmış ve hâkimiyetini Tohâristan ve Zemindâver'e kadar genişletmiştir.[71]

---

[68]Bosworth, *The Ghaznaveds*, s, 34; Merçil, "*Gazneliler*", DİA, XIII, 480.

[69]Hakikat, Abdurrafî, *Tarihi Nühzethayî Millî-i İran ez Sûk Yakup Leys ta Sukût ı Abbasiyân*, yy., 1354/1975, s, 195; el-Abbâdî, Ahmed Muhtâr, *Fî't-Târîhi'l-Abbâsî ve'l-Fâtımî,* İskenderiye, 1987, s, 165; Bosworth, *The Ghaznaveds*, s, 37; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s, 6-7; Merçil, "*Gazneliler*", DİA, XIII, 480; Furûzânî, *Gazneviyân ez Peydâyış ta Furuvfâşî*, s, 70-74; Elcâf, Hasan Kerim, *"Târîh-i İrani'es-Siyâsî min Kıyam-ı Devleti's-Saffâriyye ilâ Kıyami'd-Devleti's-Safaviyye*", Mevsu'a, Beyrut, 1428/2008, II, 108-109.

[70]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 19-22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fît-Târîh*, XIII, s, 589.

[71]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 22-27; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, XIII, 590-591; Merçil, "*Gazneliler*", DİA, XIII, s, 484; Furûzânî*, Gazneviyân ez Peydâyış ta Furuvfâşî*, s, 79-82; Humâş, Necdet, "*el-Gazneviyyûn*", Dımaşk, 2005, XIII, 869-870.

Daha sonraları, Hindistan'a yönelen Sebük Tegin Kabil nehri boyunca Peşâver'e kadar ilerlemeyi ve orada İslâmiyet'in tohumlarını atmayı başarmıştır (376/986-87).[72] Sebük Tegin'in bundan sonra Sâmânoğulları Devleti'nin iç siyasetinde önemli rol oynadığı görülecektir. Sâmânî Emîri II. Nuh ve Belh Halkı Türk kumandanlarından Ebû Ali Simcûrî ve Faik el-Hâssa'nın çıkardığı isyan ve yaptığı zulümlerinden dolayı, Sebük Tegin'den yardım talebinde bulunması üzerine oğlu Mahmud ile birlikte 385/995'te Horasan'a giderek bu isyancıları mağlup etmişlerdir. Bunun üzerine Sâmânî Emîri onlara unvanlar ve ayrıca Mahmud'a da Horasan orduları kumandanlığını verdi.[73] Sebük Tegin'in 387/997 yılında ölümü üzerine yerine veliahdı küçük oğlu İsmail tahta çıktı. Ancak güçlü bir şahsiyete sahip olan büyük oğlu Mahmud bu kararauymayıp mücadeleye girişmiş ve İsmail'i mağlûp ederek Gazneli tahtını ele geçirmiştir (388/998).[74]

Aslında Sâmânoğullarının içine düştüğü son durumlar bir yandan hanedan içi anlaşmazlığı körüklerken, diğer taraftan da özellikle merkezden uzak bölgelerdeki komutanların lehine gelişmelere yol açıyordu. Buna örnek olarak Gazneli Devletinin temelini atan Alp Tegin'in durumu gösterilebileceği gibi, Nuh b. Mansur döneminde isyan eden Ebû Ali Simcûrî de gösterilebilir. 365/975 yılında Mansûr b. Nuh'un ânî bir hastalıktan vefat etmesi üzerine, henüz yirmi bir yaşında olan er-Râzî Ebû'l-Kâsım Nuh b. Mansûr tahta geçmiştir. O kendi gücünü artırmak için Ebû Ali Simcûrî ve Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed b. Fireygûnî ile yakınlık kurmuştur.[75] Ancak hükümdarın anlayışsız davranış ve talepleri genç komutanları kendi karşılarına çıkarmaktan başka bir işe yaramadı.[76] Daha sonra Emîr'in Sebük Tegin'den kendisine isyan etmiş olan komutanlara karşı yardım istemesi, aslında Nuh b.

---

[72]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, XIII, 590.

[73]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh u Yemînî*, s, 101-103; Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 371-372; Beyhâkî, *Târih-i Beyhâkî*, s, 181-182; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, s, 213-214; 10; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 4, 54-59; Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, s, 219; Bosworth, *The Ghaznaveds*, s, 40; Bosworth, *The Medieval History of İran, Afghanistan and Central Asia*, London, 1977, s, 215-216; el-Cümeylî, Reşid Abdullah, *Dirâsât fi Tarihi'l-Hilâfetü'l-Abbâssiyye*, Bağdat, 1984, s, 205-206; Âsım, Necib, *Türk Tarihi*, nşr. Hasan Ferîd ve Ahmed Şemssiddin, yy., 1316, s, 224-225.

[74]Merçil, "*Gazneliler*", DİA, XIII, 480.

[75]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 372-373

[76]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Tarihü'l-Yemînî*, s, 91; Furûzânî, *Gazneviyân ez Peydâyış ta Furuvfâşî*, s, 82-83.

Mansur'un kendisi açısından kendi iktidarını güçlendirme ve sarsılan otoriteyi yeniden yoluna koyma anlamına geldiği gibi, diğer yandan, Sebük Tegin'in Sâmânoğullarının itibarını kazanarak kendi gücünü arttırmak ve kendi yönetim sahasını genişletmek anlamına da geliyordu.[77]

Alp Tegin'den başlayarak Hüsrev Şah b. Bahram Şah ile son bulan Gazneli Devletinde 17 sultan hüküm sürmüştür.[78] Bizim araştırmamız Sultan Mahmud döneminden itibaren başlayarak Oğlu Mesûd'un Dandanakan yenilgisine kadarki süreci içerdiği için onların coğrafi olarak hüküm sürdükleri bölge ile ilgili bilgiler bizim için önemlidir.

Sultan Mahmud ve oğlu Sultan Mesûd Halife el-Kâdir Billah ve oğlu el-Kâim Biemrillah döneminde, IV/X. yüzyılların başlarında kurulmuş olan devleti daha da güçlendirerek Dandanakan yenilgisine kadar parlak bir dönem yaşatmışlarıdır. Bu devletin sınırları günümüz coğrafya konumuna uygun olarak şu bölgelere kadar uzanmıştı: Horasan, Merkez ve kuzey İran bölgeleri, Özbekistan ve Tacikistan'ın bir kısmı, Afganistan coğrafyasının tamamı, Kirman, Sistan ve Belucistan, Pakistan'ın kuzey bölgelerini içermekteydi.

O günün coğrafyasına uygun olarak ise şu bölgeleri içine almaktadır. "Horasan[79], Nimrûz,[80] Hârizm[81] Zâbülistân (Sîstân'ın bir kısmı) Hind u Sind,[82] Çağâniyân,[83] Tirmiz[84], Hutlân-ختلان,[85] Kubâdiyân-قباديان[86], Kusdâr-قصدار[87] Mükrân-

[77]Benâkitî, *Târîh-i* Benâkitî, s, 218-219.

[78]Benâkitî, *Târîh-i* Benâkitî, s, 225-229; Şebânkâre-yi, *Mecma'u'l-Ensâb*, s, 65-88.

[79]Horsan, Hindistan Ceyhun sınırlarından Irak'a kadar uzanan geniş bir bölgeye verilen bir isimdir. Bkz: Havemî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 350-354; Ebü'l-Fidâ, (v.. 732/1332), *Takvîmü'l-Büldân*, s, 508-509.

[80]Farsça olan bu kelime yarım gün ve günün yarısı anlamlarını taşımaktadır. Coğrafî bölge olarak ise Sicistân ili ve etrafına verilen isimdir. Bkz. Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, V, 339.

[81]Daha sonraları Hive-خيوه Hanlığının kurulduğu bölge olan bu mıntıka çok geniş bir bölgedir. Bkz: Havemî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 395-398.

[82]Sind Hindistan ile Kirman arasında bir bölgedir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân,* III, 267.

[83]Günümüz Özbekistan sınırları içersinde bulunan Surhânderya ilinin Târihî adıdır. Sagâniyân olarak da geçen bölge için bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 144.

[84]Ceyhun kenarında bulunan Ümmü'l-Bilâd olan şehirlerden birisi olan şehir günümüz Özbekistan sınırları içersindedir. Bkz: *Mucemü'l-Büldân*, II, 26-27.

[85]Mâverâünnehr bölgesinde Samerkand iline yakın bir bölgedir. Bkz: Havemî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 346.

مکران,[88] Rey-ری, Cibâl-جبال,[89]Ûkbe-yi Halvânveya Akebe-yi Hulvân-[90]عقبه حلوان, Gürgân ve Taberistan, Gurcistân-غرجستان,[91] Gûr-[92]غور, Toharistân-[93]تخارستان bölgelerini kapsamaktaydı.[94]

Alp Tegin'den itibaren Hüsrev Şah b. Behram Şah ile birlikte toplam 17 Sultanın hüküm sürdüğü Gazneli devleti son dönemlerinde Büyük Selçuklu hâkimiyetinde olduğundan dolayı Sultan Sencer'in Oğuzların eline düşmesi ile birlikte Büyük Selçuklu Devletinin gücünün sarsılması Gurluların işine yaramış ve 582/1186 tarihinde Gazneli Devletin'e son vermişlerdir.[95] Özellikle Sebük Tegin ile genişlemeye başlayan Hindistan'a toplam 17 seferin yapıldığı Gazneli Mahmud ile en parlak dönemini yaşayan Gaznelilerin Mesûd döneminde izlenen yanlış politikalardan dolayı hem içte ve hem de dışta itibarı iyice sarsılmıştır. Selçuklular'ın karşısında tutunamayan Mesûd döneminde Gazneli ordusu ilk kaybını yaşamıştır. Horasan topraklarının tamamının elinde bulunduğu Gazneli devletinin bu kaybı Dandanakan Savaşın'dan sonra gerçekleşmiştir. Devrin en güçlü ordusuna sahip olan Gazneli Devleti 963-1186 yıllar arasında toplam 223 yıl hüküm sürmüştür.

2. 3. Selçuklular

Selçuklular, Kâşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lügati't-Türk'te; "أُغُز Oğuz: Bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür; her bölüğün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alameti (tamgası) vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar. Birincisi ve başları -قنق- Kınıklardır. Zamanımızın Hakanları bunlardandır. Hayvanlarına vurdukları işaret şudur" şeklinde tanımladığı bir Oğuz

---

[86]Kuvâdiyân-قواديان şeklinde de yazılan bu kelime Ceyhun'un üst bölgesine verilen bir isimdir. Bkz: Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't-Tekâsîm,* Çev. Ali Münzevî, Tahran, 1361/1992, II, 412,419-220.

[87]Gazne yakınlarında meşhur bir bölgeye verilen isimdir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 353.

[88]Pakistan'ın Beluçistan eyaletinde bir bölgedir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, V, 179-180.

[89]İsfehân'dan Kirmânşâh bölgesine kadar olan merkez î İran bölgesidir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, III, 116.

[90] Serpul ve Kasru şirîn bölgesi bölgesidir.

[91] Herat'ın Güneyinde ve Gazne'nin kuzeyinde olan bir bölgedir. Bkz. Bölüm, 3, s, 102, Dip. 485.

[92] Bkz. Bölüm, 3, s, 102, Dip. 465.

[93]Belh ile Badahşân arasındaki bir ildir.

[94]Taberî, *Ebû'l-Fazl Beyhakî ve Câmiye-yi Gaznevî*, s, 42-43.

[95] Merçil, "*Gazneliler*" DİA, XIII, 480-484.

boyudur.[96] Tokşurmuş'un (طوقشورميش) oğlu Çadırcı Gökce Hâcenin de (گوكجو خواجه) torunu[97] olan ve Demir yay anlamına gelen Dukak[98] Oğuz Türklerinin başbuğu, tedbirli ve ileri görüşlü, her zaman ve her hususta kendisine danışılan bir şahsiyetti. Yabgunun, bir gün asker toplayıp İslâm beldelerinden birine veya Mîrhând'a göre ise Türk kabilelerinden suçsuz bir zümreye[99] saldırmak istemesine karşı çıkması sonucunda her ikisi arasında anlaşmazlık ve münakaşa çıkmıştır. Daha sonra, baş yarmaya kadar ilerleyen bu duruma halkın ileri gelenleri el koymuş ve böylece de barış sağlanmıştır; daha sonra Selçuk adında bir oğlu olmuştur. [100]

Dukak'ın Selçuk'tan başka bir oğlunun olduğuna dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Dukak'ın ölümü üzerine Sübaşılığa atanan oğlu Selçuk'un şöhreti kısa bir sürede artmıştır.

Selçuk'un Oğuz Yabgusu'nun yanında Sübaşı olması Kınık boyunun daha itibarlı olduğunu gösterir. Ayrıca, Selçuk'un Sübaşı olması bu işin seçimle değil, irsî olduğunu göstermektedir. Masallarla karışık rivayetlere göre, Dukak'ın Yabgu ile mücadelesi Dukak'ın Yabguya Müslümanlar üzerine çıkacağı seferine karşı çıkmakla başlamıştır. Aralarında ki anlaşmazlık, tartışmalar büyünce ileri gelenlerin araya girmeleri ile barışmışlardır. Dolaysıyla ile şöhreti artan Dukak'ın Müslümanlığı kabul ettiği söylenmektedir.

---

[96]Kaşgarlı, Mahmud, Divânü Lügati't-Türk, Haz. Atalay Besim, Ankara, 2006, I, 55.

[97]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 10; Hemedânî, (645/1318), *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 5; Hândmîr, Mîr Muhammed b. Seyyid Bürhânü'd-Din Hând Şah, (903/1498), *Ravzâtu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hûlefâ*, Tahran, 1339/1960, IV, 236.

[98]Selçuk'un babası olan bu zat ile ilgili tarih kitaplarında çok az bilgi kayıt edilmiştir. Üstelik bu bilgilerde geçen Dukak kelimesi de farklılık göstermektedir. İsim İbn-i Halikan, Ebû'l-Fidâ ve Mîr Hând'da "Dukak" olarak geçerken; İbnü'l-Esîr'de "Tukak" olarak geçmektedir. İbn Adim'in de Tukkak olarak zikrettiği bu ismin Dukak şeklinde olduğu çağdaş araştırmacılarca kabul edilmektedir. İbn Adim, *Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Halep,* Haz. Ali Sevim, Ankara, 1982, s, 10. Nişâbûrî ve ondan yararlanan müellifler ise bu ismi "Lokman-لقمان" şeklinde vermektedirler. Bkz: Nişâbûrî, *Secûknâme*, s, 10; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 87; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, s, 5; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayetü's-Selcûkiyye,* s, 17.

[99]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 235-236.

[100]İbnü'l-Esîr*, el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 473; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 230.

Divitçi oğlu, Selçuk'un Hazarya'da yaşadığını söyleyen tek yazarın Bar Hebreaus oduğunu söyliyorsa da[101] biz bu bilgiye İbn Tıktıka'da rastlamaktayız.[102] Diğerleri onun yeni Kent'teki Oğuz Yabgusun'un yanında Sübaşı olarakyaşadığını söylemektedir.

Babasının ölümünün ardından kısa sürede şöhreti artan Selçuk'un, Cend'e göçüş sebebi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Cend şehri, bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan Siriderya'nın aşağı mecrasında Oğuzlar'ın yaşadığı üç şehirden biridir. Nehrin sağ kıyısında Hârizm'e on günlük mesafede ve bugünkü Kızılorda şehrinin yakınında kurulmuştur.[103] Selçuk ve kendisine tabi olanların, Oğuz Yabgusu'ndan ayrılarak Cend'in etrafına yerleşmelerinin sebebi konusunda çeşitli ve birbirini tutmayan rivayetler bulunmakla birlikte hangi tarihlerde göç ettiğine dair, Müstevfî'nin göç yılı olarak gösterdiği 375/985 tarihi dışında[104] belirleyici bir bilgi de bize ulaşmamıştır.

Göç sebebi olarak genel anlamda biri siyasî[105] ve diğeri de ekonomik[106] sıkıntılardan kaynaklanan iki rivayet nakledilmiştir. Göçün sebebini siyası sebeplere dayandıranlar anonim Mekliknâme kaynaklı müellifler olurken; ekonomik sıkıntılara dayandıranlarsa Selcûknâme kaynaklı müverrihlerdir.

---

[101] Sencer Divitçioğlu, *Oğuzdan Selçukluya*, İstanbul, 2005, s, 57.

[102] İbn Tiktıka, Muhammed b. Ali, *Fî Âdâbi's-İslâmiyye Ve'd-Düveli'l-İslâmiyye,* Thk. Memdûh Hasan, yy, ts, s, 273.

[103]Geniş bilgi için bkz: Özaydın, Abdülkerim, "*Cend*", DİA, İstanbul, 1993, VII, 359- 360.

[104]Müstevfî, *Tarihî Güzide*, s, 426-427.

[105]Bu fikri kaydeden müellifler Yabgunun eşinin şu meşhur sözünü "Mülkün sonu çıkmazdır, anlaşılmazlığa tahammül yoktur. Selçuk katledilmezse senin saltanatta kalman tehlikelidir, çünkü onun seni yakında ülkenden sürmesi muhakkaktır." Delil olarak göstermektedirler. Bkz: Hüseynî, *Ahbaru'd-Devleti's-Selcukiyye*, s, 1-2; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 474; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hafız, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1966, XII, 48; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 236; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 230; Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti*, Ankara, 1980, s, 66;

[106]Bu görüşü savunanlar Oğuzların Kınık Boyuna mensup olan Selçuk'un, tebası çok kalabalık olduğundan özellikle de hayvan ve sürülerine otlak yeri sıkıntılarından dolayı Türkistan'dan Mâverâünnehr'e göç etmek durumunda kadığını kaydetmektedirler. Tüm sorunların kaynağının ekonomik sıkıntılardan kayanaklandığı göz önünde tutulacak olursa bu sorunun siyasi bir kriza dönüştüğü ihtimali de unutulmamalıdır. Bkz. Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 10; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 5; Râvendî, *Râhat'üs-Sudûr*, s, 85; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 426-427; Şebânkâre-yi, *Mecma'u'l-Ensâb*, s, 96; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikâyetü's-Selcûkiyye*, s, 21; Yazıcızâde, Ali, *Tevârihî Âl-i Selçuk*, s, 38; Grousset, *İmparator-i Sahra Neverdân,* s, 256;

Oğuz ilinden yani Yengi Kentten, çıkarak Cend Şehrine gelen Selçuk Bey Yabgu idaresinin en zayıf olduğu bu bölgenin siyasî ve sosyal durumunu göz önünde bulundurarak 349/960 yılında İslâm dinini kabul etmiştir.[107]

Divitçioğlu göç olayının X. yüzyıldaki Yabgu seçimlerinde boylar arasındaki rekabet ve anlaşmazlıktan kaynaklandığını söylemektedir.[108] Çünkü X. yüzyılda Yazır boyundan Baran (Baranlı Oğuş) Oğuz Yabgusu idi. Yabgunun; oğlu Ali'yi Yabguluğa varis göstermesine Selçuk Bey itiraz etmiş, mücadele sonucu yenik düşen Selçuk bey Yengi-Kent'i terk etmek zorunda kalmıştır.[109]

Abdülkerim Özaydın olaya farklı yönden bakarak konu ile ilgili şunları kaydetmektedir:

1. Oğuzlar'ın Kıpçaklar tarafından sıkıştırılması
2. Yer darlığı ve otlak yetersizliği
3. Karahanlıların güçlenip büyük bir devlet haline gelmelerinin de bu konu ile ilgili önemli rollerinin olduğu söylenebilir.[110]

Agacanov Meliknâme ve Selçuknâme'den yola çıkarak; Selçuklu göçlerinin temelinde siyasî sebeplerden daha çok ekonomik sebeplerin yattığını söyleyerek şunları kaydetmektedir: Ona göre " Selçuk ile Yabgu'nun arasındaki anlaşmazlık yaylak ve otlak meraların paylaşılmasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmış ve bunun saraya sıçraması ile birlikte de Yabgun'un tavrı Selçuk ve tebasını göçe zorlamıştır."[111] Selçuk Bey gerek kendi hayatını güvende görmemesi gerekse diğer iktisadı, siyasî ve sosyal sebeplerden dolayı Yeni-Kent şehrinden diğer bir Oğuz şehri olan Cend'e göçmüş ve orada da Müslüman olmuştur.[112]

---

[107]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh,* VIII, 176; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem,* VI, 395.
[108]Divitçioğlu, *Oğuzdan Selçukluya*, s, 57.
[109]Hüseynî, *Ahbaru'd-Devleti's-Selcukiyye*, s, 2
[110]Özaydın, Abdülkerim, "*Oğuzlar*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 364.
[111]Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, Çev. Ekber n. Necef/Ahmet Anneberdiyev, İstanbul, 2004, s, 259-261.
[112]*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Rd. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1987, VII, 96.

İster siyasî isterse diğer nedenlerden dolayı olsun, İslâm Tarihçilerinin " Dâru'l-Harbden-Dâru'l-İslâm'a" göç diye zikrettikleri bu olay, yani Selçuk ve boyunun Yengi Kent'ten Cend havalisine gelmeleri tarihî bir gerçektir. Bununla birlikte Selçuk ile Yabgunun aralarının bozulduğu, Yabgunun da Selçuk'u yok etmeye çalıştığı ve bunun neticesinde de Selçuk'un yurdu terk ederek göçmek zorunda kaldığı da unutulmamalıdır.

Selçuk'un oğulları ile ilgili olarak tarihçiler arasında genel olarak, üç farklı rivayet bulunmaktadır. Aşağıda da detaylı olarak üzerinde durulacağı gibi İbnü'l-Esîr ve takipçileri, Selçuk'un Mikâil, Arslan ve Musa adında üç oğlunun olduğuna dair, bilgileri kayıt ederken;[113] Râvendî ve diğer bazı tarihçiler Yunus'u da ekleyerek Selçuk'un, dört tane oğlunun olduğunu, kayıt etmişlerdir[114]. Diğer taraftan da Nişâbûrî ve el-Hemedânî gibi tarihçiler ise Selçuk'un Arslan, Mikâil, Yunus ve Yusuf adlarında beş oğlunun olduğunu kaydetmektedir.[115]

Selçuklu Tarihinin, tarihî seyrine, baktığımız zaman kesin olarak, Selçuk'un üç oğlunun olduğunu, Mikaîl'in bir savaşta şehit edilmesinden sonra Arslan yahut İsrâil ve Mûsân'ın tarih sahnesinde rol oynadığını görüyoruz.[116] Ancak Tuğrul ve Çağrı beylerin gücünü kırmak ve Hanedan içine ihtilaf sokmak için Karahanlı Hanı İlek Han'ın, onların amcaları olan Yusuf'u Yabgu ilan ederek bazı girişimlerde bulunması, daha sonra istediğini elde edemediği için Yusuf'u öldürttüğü bilgiler ise Selçuk'un dört oğlunun olduğunu göstermektedir.

2.3.2. Selçukluların Sâmânoğulları ve Karahanlılarla İlişkisi

Selçuklular'ın Türkistan'dan Mâverâünnehr'e geldikleri sırada Abbâsî Hânedânı hilafetteydi. Hilâfetin son zamanlarında merkezî yönetimden koparak birçok devlet kurulmuştu. Sâmânoğulları devletiydi. Bir diğeri de, Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan'da 225-608/840-1212 yılları arasında hüküm süren bir Türk-İslâm hanedanı olan Karahanlılar idi. Karahanlılar Selçuklular ile Sâmânîler'in irtibata

---

[113]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 474; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 230.

[114]Râvendî, *Rahât'üs-Sudûr*, s, 85-86; Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 97; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fi'l-Hikâyetu's-Selcûkîyye*, s, 20; Anonim, *Târîh-i Âl-î Selcûk der Ânatolî*, Tsh ve talîl, Nâdire Celâlî, Tahran, 1377/1999, s, 41; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 237.

[115]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 10; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 5.

[116]Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, s, 73.

geçmesine sebep olduğu gibi Gazneli-Selçuklu irtibatına da neden olmuştur. Bu yüzden konumuz açısından önem arz eden bu ilişki, Selçuklular'ın Mâverâünnehir'de etkin bir güç olarak tanınmasına sebep olmuştur.

Selçukluların, Cend havalisine gelerek İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra da Oğuz Yabgusu Ali Han ile devamlı çatışmada olduklarını söyleyen Agacanov'a göre Selçuk'un ölümünden sonra, Melik şah b. Ali'nin Selçukluları bölgeden çıkararak, Zerafşân vadisi ve Nurata[117] dağlarına doğru gitmelerine mecbur bırakmıştır. Müellif, Cemal Kârşî'nin Muhlakâtu's-Surâh adlı eserinden, ilk Selçuklu-Sâmânoğulları ilişkileri hakkında verdiği bilgilerden, şimdiye kadar es geçilmiş diye adlandırdığı, ilginç bir rivayeti aktarır. Ona göre, "Selçuk b. Kınık Türkmenlerin başı idi. Barçkent ve Cend bölgelerine geldiler, oradan da Buhara Nur'una göç ettiler. Orada bir süre kaldıktan sonra Sâmânî Emîr'i olan Ahmed b. İsmail, bölge halkının incitildiğinden dolayı, onların Buhara'dan çıkarılması emrini vermişlerdir." Bu şekilde diğer kitaplarda geçmeyen bir bilgiyi verir.[118] Ancak Ahmed b. İsmail'in dönemine baktığımız zaman 300/912 yıllarında Sâmânî sınırlarına Türkler, çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdikleri bir baskın yapmışlardır. Bunu müteakip Sâmânî ordusu onlara saldırmış, birçok esiri geri almış ve Türkler'den çok sayıda esir ele geçirmiştir.[119]

Hârûn b. İlig Hanın Sâmânî topraklarının bir kısmını işgal etmesi üzerine, Sâmânî Hükümdarı Selçuk'a haber yollayarak, İlig'e karşı yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Selçuk da Oğlu Arslan'ın komutasında bir ordu yollamış ve böylece Sâmânî Şah'ı topraklarını geri alırken Selçukluların ünü her iki hanedan tarafından da tanınmıştır.[120]

Konu ile ilgili olarak Selcûk Nâme adlı eserde herhangi bir bilgiye yer verilmemesine karşın, Melik Nâme kaynaklı eserlerden iki farklı rivayet

---

[117] Nurata (Nur), Eskiden köy, şimdi ise Özbekistan sınırları içinde bulunan Semerkand eyaletine bağlı bir şehirdir. Bkz. Agacanov, *Selçuklular*, s, 56.
[118] Agacanov, *Selçuklular*, s, 56.
[119] Hirevî, *Târîh-i Sâmâniyân*, s, 227.
[120] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 474; Tokkûş, Muhammed Süheyl, *Tarihü's-Selâcıka fi Bilâdi'ş-Şâm*, Beyrut, 1423/2002, s, 79.

nakledilmiştir. Bunlardan biri olan Ravzâtu's-Safâ sahibi Mîrhând ise konu ile ilgili olarak İbnü'l-Esîr konuya çok daha farklı yaklaşmaktadır. Ona göre " Selçuk'un, Mâverâünnehr'e gelerek Müslüman olduğundan sonra, Müslüman olmayan Türklere karşı yaptığı cihatlar neticesinde ünü artmış ve böylece bölgede etkin olan Selçuk'a, Karahanlıların topraklarını işgal etmesinden sonra, İbrahim Sâmân'ı Selçuk'a sığınmış, Selçuk'ta ona askeri yardımda bulunmuştur." der.[121] Fakat bu bilgiyi müphem kılan şey, Sâmânoğullarının İbrahim adında bir Padişahlarının olmadığıdır.[122] Ancak son Sâmânî Emîrînin Ebû İbrahim adıyla da zikredildiği unutulmamalıdır.

Sâmânoğulları-Karahanlı mücadelesinde, Sâmânoğullarının yanında yer alarak onları destekleyen Selçuklular daha sonraları, Sâmânoğullarının düştüğü iç mücadeleden ötürü zayıflaması ile birlikte, Karahanlılar ile iyi geçinme yollarına girmişlerdir.[123] Ayrıca Karahanlıların, Mâverâünnehr'i ele geçirerek bölgede istikrarlı bir güç olabilmeleri için, nizamî ve askeri bakımdan kalabalık ve güçlü olan Selçukluları da göz ardı etmemeleri gerekiyordu.[124]

374-376/984-986 yılları arasında Sâmânîler, devletin sınırlarını koruyabilmek için, kendileri ile anlaşmış olan Selçuklulara Buhara civarındaki "Nur" kasabasını verilmişlerdir.[125] Günümüze, Selçukluların Mâverâünnehir hayatları hakkında; tarihi kitaplarımızdan bölük pörçük bilgiler ulaşmıştır. Bununla beraber; bu bilgiler Selçuklu oymağının bölge hanedân devletleri ile olan ilişkileri konusunda bazı tespitler yapabilme imkânı tanımaktadır. Aralarında ne siyasi ve ne de sosyal birliğin bulunmadığı Oğuz ve Selçuklu gruplarının barınabilme karşısında bölgedeki güçlerle ile anlaşma yaptıkları görünmektedir.

---

[121]Mîrhând, *Râvzâtu's-Safâ*, IV, 236-237.
[122]Köymen, M. Altay, *Büyük Selçuklu Tarihi*, I, 43.
[123]Müstevfî, *Tarihî Güzîde*, s, 193.
[124]Furûzânî, "*Revâbt-ı Selcûkîyân ba Karahanîyân*", Ulûm ı İnsâni Fasıl Nâme-yi Farheng, Tahran. 1381/2002 Güz, sayı:43, s, 107-116.
[125]Erdoğan Merçil, Büyük Selçuklu Devleti Siyâsî Tarihi, Nobel Yay., İstanbul, 2005, s, 3.

I. BÖLÜM

DANDANAKAN'A GİDEN SÜREÇ

Bu süreç Sultan Mahmud'un Ceyhun'u geçerek Selçuklular ile temase geçmesi ile başlayacaktır. Bu temastan sonra ilişkilerin tümü olumsuz yönde gelişeceği için ikilili arasında, son noktayı koyacak bir savaşı kaçanılmaz kılacaktır. Bu savaş da Dandanakan Savaşıdır.

1.1. Selçuklu-Gazneli İlişkisinin Başlaması

Bu durumun iyi bir şekilde tespit edilebilmesi için Gazneli-Karahanlı ilişkisinin seyrine ve Gazneli Sultan Mahmud'un devrine temas edilmesinde fayda vardır. Çünkü ileride de görüleceği üzere Selçuk'un Oğlu Arslan Yabgu, Karahanlı Sultan'ı Kadır Han'ın daveti üzerine bölgeye gelen Sultan Mahmud tarafından yakalanarak hapsedilecektir. Ayrıca Gazneli Sultan Mesûd'un Dandanakan Savaşı'ndaki yenilgisinin altında özellikle de Sultan Mahmud'un Karahanlı Sultanlarıyla ilişkisindeki çıkarcı tavrının yattığı belirtilmektedir. Üstelik Sultan Mesûd'un inadı yenilgisinin iç sebebi olarak belirtilirken, dış sebep olarak da açıktan veya gizli olarak bazı Karahanlı Hanlarının Selçuklulara destek vermesi vurgulanmaktadır. Sonuç olarak Sultan Mahmud'un Karahanlı hanedânı ile olan ilişkileri seyrindeki gidişatta hem siyasi gücünden ve hem de Karahanlı hanedanının düşmüş olduğu iç mücadelelerden yararlanarak Türkistan ve Mâverâünnehir bölgesinde bir çatı altında toplanan bir birlik istemediğinden Karahanlı Hanlarının bazılarına destek verirken, bir yandan da aleyhinde tavır sergilediği tarafın düşmanlığını kazanıyordu. Bununla birlikte aleyhinde olduğu gurubu tamamen ortadan kaldırabileceği bir güce sahip olmasına rağmen bunu yapmıyordu.[126]

Konu ile ilgili farklı rivayetlere geçmeden önce, Selçuklular ile Gazneli Devleti arasında daha önce herhangi bir ilişki veya bağlantı olup olmadığı sorusunun cevabına temas etmenin uygun olacağı kanısındayız. Zira çalışma konumuz, söz konusu ilişkiden sonra vuku bulacaktır. Öncelikli olarak, 582/1161 tarihinde vefat eden Nişâbûrî'nin "Selcûknâme" adlı eserine ve daha sonraki yıllarda, bu eserden,

[126]Geniş bilgi için bkz: Furûzânî, Seyit Ebû'l-Kâsım, *"Revâbıt-ı Gazneviyân ve Karahaniyân"*, Şiraz Üniversitesi Ûlûm ı İctimâ'yı ve İnsânî Fakültesi Dergisi, Şiraz, 1375/1996, sayı:23, s, 111-144.

istifade eden tarihçilerin eserlerine baktığımız zaman, daha önceden her iki hanedanın herhangi bir şekilde bağlantılarının olmadığını görüyoruz.

Belirtildiğine göre Sultan Mahmud'un, Ceyhûn'u geçtikten sonra, Karahanlı Hükümdarı İlek Han ile aralarında barış anlaşmaları yapılarak her iki devlet için Ceyhun nehri sınır olarak tayin edilmişti. Bununla beraber İlek Han, Selçukluların kalabalık ve çok savaşçı olduklarından dolayı, Sultan Hindistan'a cihat amacı ile gittiği zaman Horasan'ın sahipsiz kalması nedeni ile Selçuklular tarafından işgal edilebilir fikrini öne sürerek, bu konuda, tedbir alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Bunları duyan Sultan mektup yollayarak, onlarla ilişki ve dostluk kurmak amacı ile yanına çağırmıştır.[127] Bunlardan anlaşıldığına göre, her iki hanedan arasında, bir anlaşmanın veya tanışmanın olmadığı malumdur.

Diğer bir bilgi Melik Nâme kaynaklı olan Hüseynî'nin, Sulatan Mahmud döneminde hayatta olamayan Mikâil'in, Sultan Mahmud'un ileri gelen komutanlarından biri olduğu rivayetidir. Müellif İsrail ile Mikâil'i karıştırmıştır.[128] Mikail b. Selçuk'un, her bakımdan, söz konusu bölgede çok güçlü olduğunu kaydeden ve Kadir Han'a yardım etmek için gelen Sultan Mahmud'un onunla ilişki kurmak istediğini söyleyen müelliflerden birisi de İsfehanî'dir.[129]

Konu ile ilgili farklı rivayetleri aktaran diğer bir müellifte "Mecmau'l-Ensâb" adlı eserin sahibi Şebânkâre-yi'dir. Sultan Mahmud'un, Ceyhun'u geçmesinin sebebini, Mâverâünnehr'i ele geçirmek olduğunu kaydeden müellif Sultan Mahmud'un şöhretini duyan Arslan'ın Sultan'ın filleri varsa benim de okum var diyerek Sultanı küçümsediğini aktarmaktadır. Daha sonra Sultan Ceyhun'u Geçtikten sonra, ... آن امیرراواجب شد آمدن وسلطان رادیدن., "O Emir'e Sultan'ı gelip görmek vacip oldu" sözlerini rivayet etmesi ikili arasındaki ilişkiyi yansıtması bakımından önemlidir.[130] Fakat bu konuda çoğu tarihçinin, Sultan Mahmud'un

---

[127]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, , s, 409-410; Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 10-11; Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 231,245-246; Hemedânî, *Câmi'üt-Tevârih*, II, cüz. 5, s, 6-7; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde, fi'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye*, s, 21; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 242.

[128]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçûkiyye*, s, 2; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 1977, s, 5.

[129]el-İsfehânî, *Târih u Devleti Âl-i Selcûk*, s, 7.

[130]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb,* s, 58.

Karahanlı ilişkisi devamı için onlarla doğrudan irtibat kurduğu da unutulmamalıdır. Yukarıda zikri geçen kaynaklarda da Sultan Mahmud'un bölgeye geçmesinin sebebi olarak Kadir Han'a yardım etme yönünde olduğu bildirilmektedir.

Yukarıda zikri geçen farklı rivayetlerde de görüldüğü gibi, konu ile ilgili aydınlatıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat söz konusu dönemler için Sultan Mahmud'un popülerliğinin, her kesim tarafından, duyulmaması imkânsızdır. Dolayısıyla Şebânkâreyi'nin zikrettiği gibi bu şöhretin Selçuklularca da duyulması kaçınılmazdır. Bölgede o derece güçlü olan Gazneliler'in de Selçuklu oymağı ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadığını düşünmek imkânsız olsa gerektir. Resmî veya devletlerarası gibi herhangi bir ilişki içinde olmasalar dahi, ileride görüleceği üzere, temaslar olumsuz başladığı için ikili arası hep fırtınalı münasebetlere sahne olacaktır.

1.2. Sultan Mahmud'un Ceyhun'u Geçmesi

Sultan Mahmud'un, Ceyhun'un diğer yakasına geçmesinin nedeni Gazneli-Karahanlı ilişkisinin devamı için olduğu gibi[131] Sultan Mahmud'un söz konusu bölgelere hâkim olma arzusu da buna bir sebep olarak gösterilebilir.[132] Ali Tegin her zaman Sultana karşı çıktığı gibi Karahanlı Devletinin diğer bir hükümdarı olan Kadir Han'a da karşı çıkıyordu. Nitekim Ali Tegin Selçuklu anlaşması Kadir Han'ı hem ürkütmüş ve hem de Horasan topraklarını tehlikesi altına almıştır. Bundârî de Sultan Mahmud'un Kadir Han'a yardım etmek için Ceyhun'u geçtiğini kaydetmektedir.[133]

Arslan Han tarafından hapse atılmış olan Ali Tekin hapisten kaçarak Selçuklular ile iş birliği yapmış ve ardından da Buhârâ'yı ele geçirmişti.[134] Bunun üzerine Arslan İlig Han, Sultan Mahmud'a mektup göndererek kendisinden yardım

---

[131]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 10; Râvendî, *Rahâtü's-Sudûr*, s, 87; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, II, Cüz. 5, s, 6; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 19; Anonim, *Târîh-i Âli Selcuk der Anâtolî*, s, 41: Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, s, 38-39; Ancak burada ismi geçen Karahanlı Han'ı İlig Han değil de Kadır Han Yusuf olmalıdır. Bkz: Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, s, 167-167-187.

[132]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 57.

[133]Yalnız müellif, İsfehânî'den naklen (İsfehânî, *Tarih-İ Devlet u Âl-i Selcûk*, s, 7.) daha önce bir savaşta şehit olan, Mikâil'in Sultan tarafından Horasan'a geçirildiğini kayıt etmektedir. Dolaysı ile burada bir yanılgı söz konusudur. Bkz: el-Bundârî, *Zübdetü'l-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, Çev. Kıvameddin Burslan, İstanbul, 1943, s, 3-4.

[134]Geniş bilgi için Bkz: Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, s, 224-239.

talebinde bulunmuştur. Zaten Ali Tegin'in, sık sık sınır şehirlere saldırmasından ve Türk Hükümdarlarına yolladığı elçilerin yolunu kesmesinden rahatsız olan Sultan Ceyhun'u geçmiştir. [135]

Konuya tafsilatlı olarak eserinde yer vermiş olan Gerdîzî de Ali Tegin'in sınır bölgelerine yaptığı saldırıyı destekleyecek mahiyette olan bir olaydan bahsetmektedir. Buna göre Sultan Mahmud'un 415/1024 yılında Belh'te bulunduğu esnada bir gurup mazlum insan Ali Tegin'in Müslüman ve fakirlere yaptığı zulümlerinden ve beldelerini yağmaladığından bahsederek şikâyette bulunmuşlardır.[136]

1.2.1. Sultan Mahmud ile Arslan Yabgu'nun Arasında Geçen Konuşma

Sultan Mahmud'un Kadir Han'ın " onlardan yardım almak veya bir rehin almak zaruri olmuştur" ifadesi üzerine onlara tatlı dilli bir elçi göndererek " Sizin işten anlamanıza veya aklınıza şaşırdım. Çünkü bu zamana kadar komşuluk sebebi ile bizden herhangi bir istekte bulunmadınız. Biz sizin dostluğunuzu ve yardımınızı çok istiyoruz ve sizden gelecek olan yardımdan müstağni değiliz. Eğer bütün kardeşler gelmezse de, içlerinden birini seçsinler ve o huzurumuza gelsin. Biz, mesafe yakın olsun diye nehir kıyısına yerleştik ki onunla sözleşip bir antlaşma yapalım" diyerek hile ile[137] mektup yolladığını vurgulayan müellif Sultan Mahmud'un, haberi ulaşan Selçuklular'ın aralarından İsrail'i seçtiklerini, İsrail'in, mahiyetinde büyük bir ordu olduğu halde Mahmud'a doğru çıktığını, Mahmud'un da görüşmenin sadece yardımlaşmadan ibaret olduğu için böylesi bir ordu ile

---

[135]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 475; İbn Hâldûn, *Târîh-i* İbnu'l-Haldûn, III, 623; Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, İstanbul, 1981, s, 352.

[136]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 404

[137]Sultan Mahmud yolladığı mektubunun, içeriğine, zarafetine, Selçuklular'ın kanacağını biliyordu. Çünkü onlar, Sultan Mahmud'a göre, daha dünya siyasetine acemi oldukları için, bu miyanda dönen dolapları, bilmiyorlardı. Müddetlerdir onların, böylesi bir nokata-yı zaaflarından, yararlanmak istiyordu… Mektubu alan Selçuklular bir toplantı yapmış fakat Arslan'ın seçilerek Sultan'ın yanına gönderilmesi dışında, bu toplantının içeriği hakkında bilgi yoktur… Bkz. Niyâ, Hamdullah Sâdîkî, *Neberd-i Dandanakan*, Tahran, 1386/2007, s, 11-12.

gelinmesine ihtiyaç olmadığını ve İsrail'in de istenildiği şekilde geldiğini nakleder.[138]

Bunlara karşılık İbnü'l-Esîr, Sultan'ın onların kalabalık olduğundan ürkerek kendi tarafına çekmek için, onlara gönderilen mektuptan bahs ederek içeriği hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.[139] Ayrıca hem İbnü'l-Esîr ve hem de Mîrhând Sultan ile Arslan Yabgu arasındaki konuşmadan bahsetmez.

Daha sonra Sultan Mahmud ile Arslan arasında karşılanma ve ziyadesi ile güzel ikramdan sonra şöyle bir konuşma geçmiştir.

Sultan Mahmud "Bizim her zaman Hindistan'da kâfirlere karşı gaza yapmak için büyük bir orduya ihtiyacımız vardır. Durum böyleyken, Horasan illeri ihmal edilmiş ve boş kalıyor. Sizinle tam bir misak ve bir anlaşma yapmayı arzu ediyorum."

Arslan Yabgu: "Bizim, kullukta kusurumuz, olmaz".

Sultan: "Eğer ihtiyaç olursa bize hangi alâmetle bize yardım gelir ve ne kadar gelir?"

Yabgu: "Yanında bir yay ve iki oktan birini uzatarak şöyle dedi; muhtaç olduğun zaman bu oku, bizim kabilemize yolla, yüz bin atlı imdadına yetişir."[140]

Sultan: "Ya kâfi gelmezse?"

Yabgu: "Öteki oku da, Sultan'ın önüne, koyarak bunu Balhân- Dağa[141] gönder; elli bin atlı imdadına gelir".

Sultan: "Ya bu da kâfi gelmezse?"

---

[138]Nişâbûrî, *Selcuknâme*, s, 11; Râvendî, s, 86-87; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 7; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 21.

[139]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 475.

[140]Râvendî'nin aksine Nişâburî'de yollasam ifadesi geçmektedir. Birde Râvendî'de geçmeyen " Arslan'ın Sultanın önüne atarak bunu kendi kabileme yollarsam on bin süvari gelir" gibi bazı değişik bilgiler vermektedir.

[141]Horasn'ın kuzey-doğusunda ve Eski Harezm'in yanında bulunan bir dağdır.

Yabgu: "Yayı uzatarak, nişan olarak Türkistan'a yolla, istersen iki yüz bin süvari gelir."

Sultan Mahmud bu sözlerden endişelenmiş, adamlarına misafirlerini, otağlarına götürmesini ve bol bol şarap vermelerini ve sarhoş oldukları vakit sağlam bir şekilde bağlamalarını emretmiştir. Kendisi de İsrail'e, aynı şeyleri yaparak Hindistan'daki Kâlencar kalesine göndermiştir.[142]

1.2.2. Arslan'ın Yakalanması

Arslan'ın Sultan Mahmud tarafından yakalanarak hapse atıldığı konusunda da tarihçiler hem fikir değildir. Gazneli Devleti ile ilk temas özelliğini taşıyan ve nerdeyse tüm tarihçilerin bu konuda Sultan Mahmud'u suçlu olarak gördüğü bu olayın incelenmesi tezimiz açısından da önem arz etmektedir. Çünkü bu olaydan sonra, konumuz olan Dandanakan Savaşına kadar, Gazneli Devleti ile Selçuklu hanedânı arasındaki ilişkiler tamamı ile gergin ve güçlü olan Gazneli Devletinin Selçuklulara zulmü ile geçecektir.[143]

Yukarıda da zikredildiği gibi konu ile ilgili farklı rivayetlere geçmeden önceGazneli-Karahanlı ilişkisine kısaca temas edilmesinde fayda olacağı kanaatindeyiz. Gazneli-Karahanlı ilişkisi Sebük Tegin'in devrinden başlayarak Sultan Mesûd'un son dönemi olan 432/1040 yılında son bulmaktadır.[144] Sultan Mahmud'un Karahanlı Hanlarından özellikle şu dördü İlke Han, Tağan Han, Arslan

---

[142]Nişâbûrî, *Selcuknâme*, s, 10-12; Râvendî, *Rahâtü's-Sudûr* 87-89; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 427; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 6-9; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s, 106-107; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 23-24; Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 59.

[143]Konu ile ilgili olarak; Gazneli-Selçuklu arasındaki ilişkiler yukarıda da zikredildiği üzere 416 (z.ahbar) 419 (diğer tarihçiler) yılında Kadr Han'ın daveti üzerine gelen, S. Mahmut, Selçuklular'ın lideri olan Aslan'ı yakalayarak haps attığından itibaren başlamıştır… İki devlet arasındaki siyâsî anlaşmalar kronolojik sıraya göre şöyledir. 431-552/1039-1157 yılları arasında her iki devlet arasında 3 aşamalı olarak devam etmişti. 1. 431-451/1039-1059 yılları arası hep çekişmeli ve Gazneli Devletinin kayıb ettiği topraklarını geri alma hırsı ile geçmiştir. 2. 451-511/1059-1117 yılları bir barış dönemi olmuş, her iki Devlet birbirlerini resmen tanımışlardır. 3. 511-522/1117-1128 yılları arası ise Gaznelilerin siyasî gücü iyice azalmış Gurlûlarında etkisi olan bu olaydan sonra Gazneliler Selçukluların tabası olmuşlardır. Geniş bilgi için bkz: Mücteba Halife, *"Revabıt-ı Siyasî-İctimâ-i Gazneviyân ve Selcukiyân* ez *Neberd-i Dandanakan ta payân-ı Bahram Şah-ı Gaznevî (431-552/1040-1157).* Yüksek lisans Tezi, Şirâz Üniversitesi, Şirâz-İran, 1380/2002.

[144]Geniş bilgi için bkz. Furûzânî, "*Revabıt-ı Gzneviyân ve Karahaniyân",* Şiraz Üniversitesi Ûlûm ı İctimâ'yı ve İnsânî Fakültesi Dergisi, sayı:23, s, 111-144.

Han ve Kadir Han ile olan siyasî ilişkileri çok önem arz etmektedir. 389/998 yılında İlek Hanın Buhara'yı alması ile birlikte iki devlet arasında barış anlaşması imzalanarak Ceyhun Nehri her iki ülkenin sınırı tayın edilerek siyasî ilişkiler kurulurken, diğer yandan da her iki taraftan elçiler gönderilerek Karahanlı hanedânı ile Gazneli hanedanı arasında akrabalık bağları da tesis edilmiştir. Böylece her iki devlet arasında yol güvenlikleri de sağlanmış oluyordu.[145]

Râvendî bu hususu şöyle izah eder: Sultan Mahmud Mâverâünnehr'e gelerek İlig Han ile bir barış antlaşması yapmış ve bu anlaşmanın hemen ardından İlig Han'ın "birkaç yıldır bir kavim Türkistan'dan gelerek Nur ile Buhara ve Soğd ile Samerkand'a yerleşmişlerdir" diyerek onların çok kalabalık olduklarından bahseder. Bu şekilde adeta Sultan'ı onlara karşı kışkırtmıştır. Ancak Sultan Mahmud'un söz konusu anlaşmayı İlig Han ile değil, 416/1025 (Gerdîzî) ,419/1028 yılında Kadır Han ile yapmıştır. Müellif, 398-403/1007-1012 yıllarında hüküm süren İlig Han ile Sultan arasındaki anlaşma ile[146], söz konusu anlaşmayı karıştırmıştır.

Sultan Mahmut Ceyhun'u geçince Ali Tekin Buhâra'dan kaçmış ve Arslan b. Selçuk da oymağı ile birlikte çöllere ve kumluk araziye geçerek Sultan'dan saklanmıştır.[147] Sultan'ın Arslan b. Selçuk'u ne şekilde ve neden yakalamış olduğu tarihçilerce ihtilaflı bir konudur. Rivayetlere göre Selçuklular'ın sayısının çok fazla olduğunu gören Sultan, Arslan'a, mektup yollayarak ve onları teşvik etmiş kendi yanına çekmeğe çalışmıştır. Fakat daveti kabul edip gelen Arslan'ı gelir gelmez yakalayarak bir kaleye hapsetmiş oymağının çadırlarını yağmalatmıştır.[148]

Konuyu özel bir başlık altında inceleyen Râvzâtu's-Safâ müellifi, konu ile ilgili tafsilatlı malumat vermektedir. O konuyu, Karahanlı Hânedânı arasında yaşanmakta olan iç çekişmeye ve Sultan Mahmud'un onlarla olan ilişkilerinin seyrindeki siyâsî gidişata bağlamaktadır. Ali Tegin'in hapisten kaçarak Selçuklularla

---

[145]Şebânkâra-yı, *Macmau'l-Ensâb*, s, 49.

[146]İbnü'l-Esîr; bu anlaşmayı " Diğer Kaynaklarda geçmesi veçhi ile bu, anlaşmanın, mektuplaşarak yapıldığını ileri sürmektedir".

[147]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 410; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 475; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 242.

[148]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 475; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I, 516; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 231; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 623.

iş birliği yapması, Mâverâünnehr'deki dengeleri değiştirmiştir. Durumun lehinde gitmediğini anlayan Kadır Han istişare heyetini toplayarak istişareden çıkmış olan, Sultan Mahmud'a mektup gönderilerek yardım talebinde bulunulması kararını uygulamıştır. Mektubu alır almaz Ceyhun'un diğer yakasına Sultan Mahmud'un gelmesi ile birlikte Ali Tegin kaçmış ve Kadır Han eski topraklarını yeniden ele geçirmiştir. Sultan ile görüşen Han'ın, Selçuklulardan şikâyetçi olarak, onların Horasan topraklarına geçirilmesini istemiştir. Bir diğer rivayete göre de ki- talebin icrası niteliğinde- Sultan Selçuklulara bir mektup yollayarak Horasan'da istedikleri bölgede yaşayabileceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan'ın yanına gelen Arslan Yabgu'yu yakalayarak Hindistan kalelerinden birine yollamıştır.[149]

Cûzcânî'nin İbn Heysem'den naklen verdiği bilgiler de Mîrhând'ı destekler mahiyettedir. Ona göre "Sultan Mahmud Ceyhun'u geçtikten sonra Mâverâünnehir toprakları kendisine tabi olmuştur. Kadir Han ile arasında, İran ve Turan meselelerinin tümü görüşülerek bir antlaşma yapılmıştır. Kadir Han'ın isteklerinin arasında, kalabalık bir halde Nur Buhara'da yaşamakta olan Selçuklu-Türkmenlerinin Horasan'a geçirilmesi mevcuttu." Bunun üzerine Sultan, huzura gelen Selçuk'un oğlunu, gafil avlamış ve oymağına baskın düzenleterek kendi ordusu ile Ceyhun'dan geçirmişlerdir.[150]

Selçuklu Oymağının, IV/XI. yüzyılın başlarında sınır bölgelerinde bir hizmetçi asker, görevini gördüğünü, hangi devlet kendilerine ganimet ve hayvanlarına otlak yer vermeyi söylerse onun hizmetinde olduğunu söyleyen Bosworth da Arslan'ın yakalanmasını Karahanlılar arasındaki iç çekişmeye bağlar. Ona göre "Aralarında ne bir bütünlüğün olduğu ne de açık bir siyaseti olan Selçuklu Türkmenlerin Ali Tegin ile yaptıkları anlaşmanın ardından, Kadir Han'ın daveti üzerine bölgeye gelen Sultan Mahmud Selçukluların kalabalık olduğunu ve bu kalabalığı ileride kendisine bir tehdit olarak gördüğü için Arslan b. Selçuk'u yakalayarak hapse atmıştır".[151]

---

[149]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 241-242.
[150]Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, II, s, 245-247.
[151]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 228.

Diğer yandan Müsâmeretü'l-Ahbâr müellifinin verdiği bilgiler farklılık göstermektedir. Ona göre "İsrâil'in yakalanma konusu Sultan'ın Selçuklulardan endişe duyduğu ve onlardan korktuğundan dolayı İsrâil'in, bir esir olarak, Gazne'de bulundurulmasına ve bir rehin olarak onların elinde tutuklu olarak kalmasına karar verilmiştir."[152]. Bu olaydan sonra Sultan'a mecburen boyun eğmeyi kabul ederek, iki yıl sonra Sultan'dan " Bizim nüfusumuz, davarlarımız çoğaldı. Yaylarımız bize yeterli gelmiyor" diyerek Horasan bölgesine geçiş izin istediler. Devlet erkânının sıcak bakmamasına rağmen Sultan, bunların vergileri ile hazinenin zenginşeşeceğini düşünerek, Ceyhun nehrini geçip Nesâ, Bâverd ve Ferâve bölgelerine yerleşmelerine izin vermiştir.[153]

Hüseynî ve Ahmed b. Mahmud'un Selçuk-Nâme adındaki eserinde, konu ile ilgili olarak diğerlerine göre çok daha farklı bilgiler verilmektedir. Eserde İsrâil'in Sultan Mahmud tarafından yakalanarak hapse atıldığına dair her hangi bir bilgi bulunmamakla beraber Kadir Han'ın daveti üzerine bölgeye gelmiş olan Sultan'ın, kendi hizmetinde olan Mikâil'i çağırarak durumu tahkik ettiği ve onların hemen Horasan'a geçmesini söylediği, buyruğa karşı çıkan Mikâil'i oğlu ile beraber tutukladığı, tebasını zorla Ceyhun'dan Horasan'a yolladığı ve daha sonra Mikâil ile oğlunu serbest bırakarak hila't ve hediyeler verdiği zikredilir. Arslan'ın Sultan Mesûd'un tarafından yakalandığı rivayeti vardır. Ancak eseri yayınlayan Erdoğan Merçil bu bilgilerin, Ahbâru'd-Devletu's-Selcûkiyye adlı eserin müellifinin zikrettiği yanlış bilgilerden iktibas edildiği için, tutarlı olmadığını, söylemektedir.[154]

Yakalanarak Hindistan'daki Kâlincâr kalesine hapse gönderilen Arslan, oymağına "Bizim yanımıza geldiğinde çok sıcak karşılanan Arslan, Bargâh ve saray çevresini görmediği için Sultan'a karşı edepsizlik yapmış ve bunun içinde birkaç gün hapse mahkûm edilmiştir." denilerek haber yollanmıştır.[155]

Genel anlamda bakacak olursak Sultan Selçuklulardan bir korkusu olduğundan ileride kendi devleti için bir tehlike olabileceğinden korktuğu için İsrâil'i

---

[152]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s, 107.
[153]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s, 108.
[154]Ahmed İbn Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 7-8,167.
[155]Nişâbûrî, *Selcuknâme*, s, 12-13; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 9-10.

yakalayarak hapse atmıştır. Fakat Benâkitî Arslan'ın Selçuk'un oğlu değil de, Arslan b. Süleyman b. Selçuk diyerek torunu olduğunu haber vermektedir. Ayrıca müellif bu tutuklamanın Gazneliler aleyhinde olduğunu hatta devletin zayıflamasına sebep olan dolayısıyle Gazneli Devletinin çöküşünde büyük rol oynayan en etkin neden olarak nitelemektedir.[156]

Bu konuda genel kabul gören görüşe göre Sultan Mahmud'un, Kadir Han'ın daveti üzerine bölgeye geldikten sonra, Ali Tegin'in Selçuklular'ın desteği ile Buhara ve civarını ele geçirmesinden dolayı, Kadir Han onları Sultan Mahmud'a şikâyet etmiştir. Söz konusu şikâyet aslında, bölgedeki Selçuklu gücünün, ne ölçüde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hem Selçuklular ve hem de Gazneliler açısından çok önemli sonuçlar doğuran Arslan'ın yakalanması hadisesi[157] Selçuklular tarihi açısından şu sonuçları ortaya çıkarmıştır.

1. Arslan'ın bir devlet kurma teşebbüsü başarsızlıkla sonuçlanmıştır.
2. Arslan'ın esir düşmesi ve esir olarak tutulduğu hapishanede ölmesi Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşunu geciktirmiştir.
3. Arslan'ın yakalanması, Selçuklu Hanedanı içerisinde de bir devrim yarattığı için, bir dönüm noktası olmuştur. Arslan'ın yerine Selçuklu aile reisliğine, kardeşi Mikâil'in oğulları, Tuğrul Bey ve Çağrı Bey geçmiştir.
4. Arslan Oymağının Horasan'a geçirilmesi ile birlikte Gazneli Devleti'nin tebası olduğundan Gazneli iç sorunu haline gelmiş ve Horasan'da da Selçuklu tarihi açısından ilk denebilecek yeni gelişmeler yaşanmıştır.
5. Gazneli Devleti'nin yıkılmasına yol açmıştır. Çünkü Selçuk oğulları bundan sonra devamlı olarak intikam peşinde olmuşlar ve Dandanakan Savaşı ile birlikte Gazneliler'e ağır bir darbe vurarak Horasan'dan çıkarmışlardır.[158]

---

[156]Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, s, 226.
[157]Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara, 2008, s, 209.
[158]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 59-60.

1.3. Selçukluların Ceyhun'un Diğer Yakasına Geçmesi

Sultan Mahmud Ceyhun'u geçtikten sonra Kadir Han'ın isteği üzerine Selçuklu-Oğuz oymağını, komutanlarının karşı çıkmasına rağmen, özellikle onlardan askeri yardım görme amaçlı Horasan'a yerleştirmiştir.

1.3.1. Horasan'a Geçirilen Oğuzlar

Selçuklu oymağının Horasan'a geçmesi veya geçirilmesi hususunda, birkaç farklı görüş vardır. Bunlardan biri Sultan Mahmud'un, Arslan b. Selçuk'u hile ile yakalayarak hapse mahkûm ettikten sonra, oymağını da yağmalatarak, Gazneli tarihinde en büyük siyâsî hata olarak adlandırılan Oğuzları Horasan'a geçirmesidir.[159] Bir diğer rivayet Kızıl, Boğa, Yağmur ve Göktaş adındaki Türkmen Komutanların Sultan Mahmud'a başvurarak ümeralarının yaptıklarından dolayı bizzat Horasan diyarına geçmek istemeleridir.(416/1025)[160]

Diğer bir farklı rivayet ise Arslan'ın vefatının ardından Musa Yabgu, Çağrı ve Tuğrul Beyin bizzat Sultan Mahmud'dan "Mâverâünnehir'de yer sıkıntısı çektiğimizden dolayı Sultan'ın Horasan'a yerleşmemize müsaade etmesini rica ediyoruz." Şeklindeki talepleridir.[161] Rivayetlerin birleştiği tek nokta Sultan Mahmud'un, onların Horasan'a geçerek Serahs, Ferâve ve Bâverd'e yerleşmelerine izin vermesidir.[162]

Genel kabul gören rivayet, Irak Türkmenleri olarak da bilinen Arslan Oymağının kendi istekleri dışında, getirildiği hususudur. Onlar (günümüz Türkmenistan bölgesine) Serahs, Abiverd ve Ferâve'ye yerleştirilmiştir.[163]

---

[159]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 65; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 475-476; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 231; Anonim, *Târîhi Âl-i Selcûk der Anâtûlî*, s, 42.

[160]Türkmen ileri gelenlerinden (سالارانوپیشروان) Sultan Mahmud"un yanına gelerek Emîrlerinin kendilerine yaptıkları zulümden dolayı (ازستمامرایشان) şikâyetçi oldular. Ve "Biz 4000 haneyiz Hüdâvend'in (Sultan'ın) fermanı olursa biz vatan tutmak için Horasana geçeceğiz. Bizden yana içi rahat olsun. Biz, çöl ve sahralarda yaşarız, Onun vilayetine ferrahlik getirecek bir sürü koyunlarımız vardır." Bkz. Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 411.

[161]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 13-14; Râvendî, *Rahâtü's-Sudûr*, s, 92-93; Hemedânî, *Câmiyü't-Tevârîh*, II, cüz. 5, s, 11-12; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 29; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 43.

[162] Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 85-86.

[163]İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 623-624; Agacanov, *Selçuklular*, s, 58.

Mevdûdî İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Fidâ, İbn Hâlikân, Müstevfî[164] Mîrhând'ın yer verdiği "Arslan'ın ölümünden sonra Selçukluların Sultan Mahmut'tan Ceyhûn'u geçmek için izin istedikleri" bilgisinin doğru olmadığını savunmaktadır. Zeynü'l-Ahbâr'dan örnekler göstererek iddiasını delillendiren müellif göre "Arslan Yabgu 416/1025 tarihinde yakalanmış, yedi yıl hapiste kaldığına göre vefat tarihi 423/1032 olmalıdır. Hâlbuki tarihçilerin ittifakla verdiği bilgilere göre Sultan Mahmud 421/1030 tarihinde vefat etmiştir. Durum böyle olunca nasıl olurda ölmüş insandan izin istensin" dermektedir.[165] Kanaatimce Mevdûdî'nin dediği, ancak Nişâbûrî ve ondan yararlanılarak yazılan eserlerin müellifleri için geçerlidir.

İbnü'l-Esîr Oğuzların Horasan'a geçmek için Sultan'dan herhangi bir talepte bulunduklarına dair bir bilgiye yer vermemektedir. İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgiler aynen şöyledir "Yemînü'd-Devle bu sene 420/1029 Oğuz Türklerine saldırdı. Çünkü onlar bulundukları yerde bozgunluk çıkarıyorlardı… Arslan b. Selçuk Sultan'ın yanına gelince onu yakalayıp Hindistan kalelerinden birine hapsetti. Ayrıca, Arslan b. Selçuk'un obalarına asker sevk edip adamlarının birçoğunu öldürttü. Birçoğu da kaçıp Horasan'a yerleştiler."[166]

Mevdûdi'ye göre Arslan'ın yakalanmasından sonra Sultan'a Selçuklularla iyi geçinmesi devlet adamlarınca tavsiye edilmiştir. Arslan Câzib'in ısrarlarına rağmen Sultan, Selçukluların Ceyhun'u geçmesine izin vermiştir. Öte yandan Mevdûdî Gerdîzî'nin Selçukluların Horasan'a kendi istekleri ile geldikleri "Hiçbir kavmin Sultan'ın sarayına gelerek Horasan'a geçmek için izin istediklerine dair herhangi bir resmi belgenin bulunmadığını kaydetmektedir." [167]

---

[164]Müstevfî olayı anlatırken herhangi bir tarih bildirmemekle beraber orta çağ tarih yazıcılığında bir gelenek haline gelen anlatım tarzında anlatmaktadır. Ona göre " … Sultan Mahmut-Arslan Yabgu ikilisinin, aralarındaki diyalog, bitince Sultan Mamut –سلطان ازکثرت ایشان متوهم شد - onların çokluğundan korkuya kapıldı. Hile ile Yabguyu yakalayarak Hindistan'da Kâlincâr kalesinde hapsetti. Yedi yıl, ölünceye kadar, orda kaldı. Kardeşlerine haber göndererek onarlı devlet kuruncaya kadar mücadele etmelerine tavsiye etti. Onlar Ceyhun'u geçmek için Sultan'dan izin istediler…." Demektedir bkz: Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 427.

[165]Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, s, 84.

[166]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, s, 377; Muhammed Süheyl Tokkûş, *Târîhu Selâcıka'tü'r-Rum fi Asya'is-Sugrâ*, s, 22-23.

[167] Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, s, 85.

Çağdaş yazarlardan bazılarının konuya dair verdikleri bilgilere temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Bunlardan birinde İbnü'l-Esîr'den naklen Türkmenlerin Horasan'a geçme izini için Sultan'a mektup yolladıkları, bilgisidir.[168] Oysa İbnü'l-Esîr'de Oğuzları Sultan'ın, Arslan'ı yakalamasından sonra oymağını da yağmalatarak bir kısmını, Horasan'a geçirdiği bilgisi vardır.[169]

Hangi şekilde olursa olsun Selçuklu oymağının bir kısmının Horasan bçlgesine geçmiş olması bir gerçektir. Bu, Horasan bölgesinde daha önce Oğuzların bulunmadığı anlamına, gelmemeli zira Horasan'da hüküm sürmekte olan Gazneliler de Oğuzlar'ın Halaç boyundandır. Ayrıca Alp Tegin'in ordusunda, Gazne civarında yıllardan beri yaşamakta olan Oğuzlar'ın varlığından, yukarıda bahs etmiştik.

1.3.2. Horasan'a Geçen Selçuklu Oymağının Gazneli Devleti ile Münasebetleri

Selçuklu oymağı daha önceleri Gazneli Devletinin, bir dış politik sorunu iken, Horasan'a geçmeleri ile birlikte devletin bir iç sorunu haline gelmişlerdir. Çünkü artık Gazneli tebaası sayılıyorlardı. Ayrıca bu konu, Horasan'a daha sonra gelecek olan, Oğuz-Türkmen-Selçuklu oymakları, daha sonra Dandanakan zaferi ile birlikte kurulacak olan Büyük Selçuklu Devleti için de ayrı bir önem taşımaktadır.

Serahs, Ferâve çöllerine ve Bâverd otlaklarına yerleşmiş olan bu Türkmen gruplarına Devlet tarafından şöyle bir karar sunulmuştur. Bu karara göre "Türkmenler hiçbir şekilde silah taşımayacak[170], toplu halde değil dağınık yaşayacak[171], vergilerini ödeyeceklerdi[172] ve askerlik görevlerini yapacaklardı.[173]"

Türkmenler ilk yıllarını sâkin ve kargaşa çıkarmadan geçirmiştir.[174] Ne zamanki âmiller ve vergi memurlarının tavırları, hareketleri ve davranışları ile

---

[168]Gülî, Emin, *Tarihî Siyâsî ve İctimâyi Türkmen hâ*, yy., 1366/1987, s, 45-46.
[169] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 475.
[170]Cuzcânî, *Tabakât-I Nâsırî*, I, 247.
[171]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 476
[172]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 476; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 231; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 64; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I, 517; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, I, 335;
[173]Agacanov, *Selçuklular*, s, 58.
[174]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhâkî*, s, 65.

bunlara kötü davranmaya başlamasından sonra Türkmenlerin isyân ettiğini görüyoruz (1027).[175] Bölgeye yerleşmelerinden iki yıl sonra 418/1028 yılında bölge halkı Dergaha gelerek, Türkmenlerin fesat ve zulümlerinden Sultan'a şikayette bulunmuşlardır. Bunun üzerine Sultan Mahmud Tûs Emiri Arslan Câzib'e mektup yollayarak Selçukluların işini bitirmesi hususunda emir vermiş, ancak Câzib'in başarsızlığı üzerine kendisi bölgeye gelerek 4000 bin Türkmen savaşçısını ölüdürerek bir çoğunu da esir almıştır. Kalanları da Balhân ve Dihistan'a[176] doğru kaçmışlardır.[177]

1.3.3. Tuğrul ve Çağrı Bey'in Mâverâünnehr'deki Durumu

Karahanlı hükümdarlarının Mâverâünnehr'i ele geçirmeleri, bölgede yaşayan tüm halk ve etnikleri de kendi yönetimlerine aldıkları anlamına geldiğinden, Nurata ve Zerafşan bölgelerinde yaşamakta olan Selçuklular için de bu durum geçerli sayılıyordu. XI. yüzyıla kadar birincisi İsrail'in başını çektiği ve ikincisi de Musa Baygu/Yabgu, Davut Çağrı Bey ve Tuğrul Bey'in başını çektiği iki grup halinde bağımsız olarak yaşamaktaydılar.[178] Ne var ki, XI. yüzyılın başlarında Ali Tegin'in hapisten kaçarak, Arslan b. Selçuklularla birleşmesi[179] söz konusu grupların aralarını açmıştır.

Selçuk'un vefatından sonra, Cend havâlîsini Şah Melik'e kaptıran Musa Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Bey, zorunlu olarak, Buhara ve Cend arasındaki çizginin kuzeyinde kalan çöl bölgesinde[180] hayat sürmekteydiler.[181] Bölgedeki ün ve şöhreti artarak bölgenin hâkimi olan Selçuklular, İlig Han'ı kendileri ile analaşmaya sürüklemiştir. Ard niyetli olan Han'ın hemen, onları bir şekilde mahvederek bölgeye hâkim olma niyeti anlaşılmış, bunun üzerine Selçuklular birkaç çatışmaya girseler de sonunda bölgeyi terk ederek bir diğer Karahanlı Han'ı olan Batı Karahanlı Han'ı

---

[175]İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 623; Agacanov, *Selçuklular*, s, 58.

[176]Dihistan: Günümüz Türkmenistan'ın Türkmenbaşı bölgesine bağlı Çikilyâr'ın güneyinde ve Etrek nehrinin kuzeyindeki, Misiran eski şehir yıkıntılarının olduğu yere denk gelmektedir. Bkz: Agacanov, *Selçuklular*, s, 58, dipnot, 65.

[177]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 415-416; İbn Hâldûn, Târîhu İbnü'l-Hâldûn, III, 624.

[178]Agacanov, Selçuklular, s, 57.

[179]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 475.

[180]Bu bölge Moyun-kum civarlarında olmasının ihtimali yüksektir.

[181]Hunkan, "*Mâverâünnehr'de Ali Tegin Oğulları: Kutluğ Ordu Devleti (1020-1041)*", Bilig, s, 46-47.

Buğra Han'a sığınmak zorunda kalmışlardır.[182] Ancak Buğra Han'ın da gerçek yüzünü görünce Semerkand'a doğru gitmişlerdir.[183]

Samerkand hâkimi Ali Tegin, Selçukluların gelişinden haberdar olmuş ve etrafa mektuplar yollayarak onlara karşı savaşa hazırlanmaya başlamıştır. Bunu duyan Çağrı Bey kardeşine " maslahat senin teban ile birlikte çöllere çekilmen, benim de düşmanlarımızın bizim üzerimizden ellerini çekmeleri için Rum gazasına gitmemdir" diyerek 30 bin atlı ile birlikte Horasan'ı geçerek, Sultan Mahmud'a rağmen, Rum'a doğru gitmiştir.[184]

XI. yüzyıl başlarında İsrail'in desteğini alan Ali Tegin Buhara'yı ele geçirmesinin ardından, Musa Yabgu, Çağrı ve Tuğrul Beylerin kardeş ve amcaları ile araları açılmıştır.[185]Sultan Mahmud'un, Arslan'ı yakalayarak oymağını dağıttıktan sonra, geriye kalan Oğuz ve Selçuklu oymakları Musa Yabgu, Çağrı ve Tuğrul Beylerin önderliğinde, Nurata Dağlarından Andarkaz'a kadar, Hârizm hudutlarında toplanırlarken; diğer taraftan Horasan'a geçirilen Oğuz-Selçuklu grubu ise Balhan Dağları eteklerinin Batı Hazar çevresi ile Kuzey Horasan'da dolaşıyor ve üçüncü bir grup ise Sultan Mahmud tarafından Horasan'a yerleştirilen ve daha sonra isyanları üzerine Sultan Mahmud'un saldırısına maruz kalarak Gürgen, Rey ve İsfahan bölgesinde, kuzey İran'da yaşamaktaydılar.[186]

Daha sonraları Karahanlı Han'ı Ali Tegin Selçuklu hanedanı arasında iç mücadeleyi başlatmak için, Yusuf İnal Yabgu'yu kullanmak istemişse de başarılı

---

[182]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 474-475; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 237; Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 96.

[183]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 239

[184]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 239-241. Bu hadisenin, gerçekleştiği konusunda, her hangi bir şüphe olmamakla beraber, ne zaman vuku bulduğu, konusunda özellikle de tarihi konusunda bir kopukluk vardır. Altay Köymen'e göre bu hadise, gerçekleşme imkânının olmadığı, Arslan Yabgunun Gazneli Mahmut tarafından ele geçirilmesinden önce vuku bulmuştur.(Geniş bilgi için bkz. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, 1979, I, 104-115.) Burada, mahiyet, amaç ve sonuçlarını tartışma konusuna girmeyeceğimiz, bu konu hakkında, özellikle orta çağ eserleri, hadisenin Arslan Yabgunun yakalanmasından sonra 1029-1035 yıllarında yapılmış olabileceğine dikkatleri çekmektedirler. Bkz Hunkan, "*Mâverâünnehr'de Ali Tegin Oğulları: Kutlug Ordu Devleti (1020-1041*)" Bilig, sayı: 40, s, 47.

[185]Agacanov, *Selçuklular*, s, 57; Sevim, Ali, *"Çağrı Bey*", DİA, İstanbul, 1993, VIII, 183-186.

[186]Agacanov, *Selçuklular*, s, 58-59.

olamamıştır. Bundan dolayı Alp Kara adındaki bir komutanını yollayarak Yusuf'u katlettirmiştir.[187]

Bunun üzerine Tuğrul ve Çağrı Bey 420/1029 yılında Ali Tegin ve birliğini büyük bir bozguna uğrattıktan sonra ertesi yıl da (421/1030) Alp Kara'yı bine yakın adamları ile birlikte öldürerek intikamlarını almışlardır.[188] Aynı zamanda 420/1029 yılında Alp Arslan'ın dünyaya gelişi, Türkmenler tarafından, bir uğur olarak nitelendirilmişlerdir.[189]

Ali Tegin Selçukluların güçlenmesinden endişeye kapılarak, onlara saldırmış, birçoklarını öldürerek kadın ve çocukları köle ve cariye olarak almıştır.[190]

Daha sonra, şartlar her iki cepheyi ittifak kurmaya itmiştir.[191] Ali Tekin için Sultan Mesûd' ve Kadir Han karşısında mevcut durumu koruyabilmek için Selçuklularla ittifak kurmak kaçınılmaz olmuşken, Selçuklular açısından da Buhârâ'nın stratejik öneminin yanı sıra barına bilme ve hayvanları için otlak yeri açısından Buhara'dan daha münasip yer yoktu. Böylece iki muhalif cephe arasında, çıkara dayalı bir anlaşma yapılmış ve bir ittifak kurulmuş oldu.[192]

Durumun ciddiyetini kavrayan Sultan Mesûd' Hind seferinden vaz geçerek Belh'e gelmiş, Horasan tarafına geçen ittihat cepheye saldırmıştır. Daha sonra Hârizmşahı Altun Taş'a mektup yazarak, Ali Tegin üzerine hücuma geçmesini emretmiştir.[193]

1.3.4. Sultan Mahmud'un Ölümünden Sonra Gazneli Devleti

Sultan Mahmud ölmeden önce kendi hâkimiyeti altındaki toprakları, beş erkek çocuğundan büyük olan ikisinin arasında bölmüştü[194]. Bu taksime göre; Muhammed'e Gazneli Devleti'nin merkezi ve otorite sağlanmış olan Gazne,

---

[187]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 476; Mevdûdî, s, 93.
[188]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 477.
[189]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 476-477.
[190]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî,* s 322-323.
[191]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî,* s, 259;
[192]Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi,* 94-95.
[193]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, 258-261; Haşimî, Yusuf Abbas, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, Karachi, 1988, s, 24.
[194]Merçil, *Gazneli Devleti Tarihi*, s, 51

Horasan, Belh ve Kuzey Hindistan toprakları düşerken, büyük oğlu Mesûd''a ise daha tam olarak otorite sağlanmamış olan Rey, Isfahan ve Cibâl bölgeleri gibi yeni ele geçirilmiş bölgeler düşüyordu.[195] Mesûd''un bu teklifi ret etmesi üzerine Sultan Mahmud kendisine kızarak ölmeden önce Mesûd''u veliahtlıktan azletmiş ve tüm ülkeyi, zayıf ve korkak oğlu olan Muhammed'e bırakmıştı.[196]

Sultan Mahmud'un 421/1030 tarihinde vefat etmesi üzerine oğlu Muhammed tahta geçmiş ve başkent Gazne'de çıkabilecekmuhtemel isyanların önüne geçilmiştir. Daha sonra Ayâz ve Ali Dâye ile birkaç ordu kumandanı ve saray gulamları Gazne'den kaçarak Sultan Mesûd''un yanına geçmişlerdir.[197]

Sultan Mesûd', babasının ölümünden 13 ay ve kardeşinin hâkimiyeti üstlenmesinden 8 ay sonra, 422/1031 yılında Gazne'ye girmiştir.[198]

1.3.5.1. Mesûd''un Başa Geçmesi ve Oğuzlar İle İlişkisi

Sultan Mesûd' babası öldüğü sıralarda Isfahan'da bulunuyordu. 26 Mayıs 1030 tarihinde babasının vefatını öğrendikten sonra bölgeye Kâkûyîler'den Alâüddevle Muhammed b. Düşmenziyâr'ı hâkim olarak bırakarak Gazne'ye doğru hareket etmiştir.[199]İsfehânî Sultan Mahmud'un ölümünün ardından oğlu Mesûd''un Türkmenler üzerine Gazne'den Horasan'a büyük bir ordu yollayarak birçoğunu öldürttüğünü ve birçoğunu da esir ederek Gazne'ye getirttiğini yazmaktadır.[200] Ancak müellif Sultan Mahmud döneminde gerçekleşen bu olayı Oğlu Mesûd''un döneminde olduğunu ifade etmekle bir yanılgı içindedir. Zira Sultan Mesûd' döneminde böyle bir olay gerçekleşmemiştir.

---

[195]Hemedânî, *Câmiü'l-Tevârîh*, Gazneli Tarihi, II, cüz, 4, s, 212-213.

[196]Haşimî, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, Karachi, 1988, s, 22-23.

[197]İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III,451/ 627.

[198]İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 627; Yusuf Abbas Haşimî, Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective, Karachi, 1988, s, 23.

[199]Beyhâkî, s, 24-25; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 626; Tebrîzî, Kisrev, *Şehriyâr i Gümnâm*, Tahran, ts, s, 51-52.

[200]İsfehânî, *Târîh-i* Âl-i Selcûk, s, 8; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, s, 3-4

Sultan Mesûd' Rey'den[201] kardeşine yolladığı mektubunda, kendisinin babası tarafından yapılan taksimata razı olduğunu, iki kardeşin birlikte olması gerektiğini ve ancak kardeşinin kendi vekili olarak kalacağını hutbe ve sikkelerde önce kendi adının okunmasını ve kazınmasını istiyordu. Kardeşi de buna cevaben Mesûd''un, kendine tahsis edilmiş bölgelerle yetinmesi gerektiğini ve ayrıca da hiçbir zaman ona vekil olmayacağını söylüyordu.[202]

Beyhâkî Sultan Mesûd''un kardeşine yolladığı mektubu, Sultan Muhammed dönemini anlatırken zikrettiğini ifade etmektedir. Maalesef kitabın o kısımları bize ulaşmamıştır. Ancak mektubun kardeşine tebrikiye ve tazimden sonra miras ve mülk hakkında olduğunu söylemektedir.[203]

Mesûd''u ise rahatlatan Abbâsî Halifesi el-Kâdir'den aldığı manevi destek idi. Başka bir ifade ile Halifenin Sultan Mahmud'un veliahdı olarak kendisini tanıması idi. Bununla birlikte Horasan ordu komutanı Hâcip Isığ Tegin'in Mesûd''a biat etmesi ve amcası Yusuf ile Gazneli Devleti taraftarlarının destekleri de cesaretine cesaret katıyordu.[204] Ayrıca Gazne'de bulunan annesi ile halası (Hürre-yi Hatla-حرة ختلى) da Gazne'deki destekçilerine güvenebileceğine dair kendisine mektup göndermişti. Mektupta ayrıca şunlar da geçmekteydi "Hüdâ Vendi ma, Sultan Mahmut Rebiü'l-Ahir 23. 421/1030 yılında Perşembe günü ikindi vaktı vefat etmiştir... …işlerin hepsini Hâcib Ali yönetiyor durum karışık babanın ölümü etrafta duyulursa durum daha da beter olacak…" Bu ifadelerle o, oğlunun bir an önce dönmesini istiyordu.[205]

Sultan Mesûd''un bunlarla yetinmeyip çevreden, daha sonra başına bela olacağından dolayı iki büyük hata diye adlandırılan, yeni müttefikler de aramaya başladığını görüyoruz. Bunlardan biri desteğine karşılık kendisine Hutlan vilayetini vermeyi vaad ettiği, Karahanlı Hanı Ali Tegin idi, bir diğeri ise Sultan Mahmud'un

---

[201]Nişâbur ile arası 160 fersah, Belh ile arası 350 ferseng mesafe olan büyük bir şehirdir. Geniş bilgi için bkz. Hamevî, *Mucemü'l-Büldân,* III, 116-122; *Kubâdiyânî, Sefer Nâme*, s, 35.
[202]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 74; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 627.
[203]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 26.
[204]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 26-27; Şebânkâre-yi, Mecmeü'l-Ensâb, s, 72.
[205]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 22-23; Halilî, Halil, *Saltanat-ı Gazneviyân*, Kabil, 1333/1954, s, 151-152.

Horasan'dan getirmiş olduğu ve daha sonra isyanlarından dolayı Balhan Dağlarına sürüklediği Buka, Göktaş ve Kızıl adındaki reislerin idaresindeki Türkmenler idi. Bunlara tekrar Horasan'a inmeye müsaade ederek kendi hizmetine almıştı.[206]

Bu Türkmen grubunun Sultan Mesûd''un kardeşi Muhammed'e karşı savaşırken orduya alındığına şahit oluyoruz.[207] Kızıl, Buka ve Göktâş isimli komutanların emrinin altındaki Türkmenlerin isyan çıkarmalarından dolayı, Tâş Ferrâş isimli komutan üzerlerine yollanmışsa da Oğuzlar tarafından öldürülmüştür. Rey'i yağmalayan Oğuz grubunun üzerine Humâr Tâş Hâcib fillerden oluşan büyük bir ordu ile gelmişse de yenilgiye uğratılmıştır. Yağmur'un öldürüldüğü Oğuzlar grubu Azerbaycan ve Diyarbekr'e kadar gelmişlerdir.[208]

Öte taraftan Sultan Muhammed de dört ay sonra ağabeyi olan Sultan Mesûd''un üzerine yürümüştür. Fakat Tekinâbâd denilen bölgede askerleri Mesûd''un tarafına geçtiğini söyleyerek kendisini yakalamışlar ve Tekinâbâd'ın Kûhtîz (كوهتيز) kalesine, daha sonra da Mendîş (منديش) kalesine gönderilerek hapsedilmiştir.[209]

1.3.5.2. Türkistan Cephesinin Sultan Mesûd''a Karşı Birleşmesi

423/1032 yılında Selçuklular ile ittifak kuran Ali Tegin'in, Gazneli Devleti ile savaşmak için ordu topladığı haberi gelince, istişare sonucu Abdûs (عبدوس) adında Ked Huda'dan, Altuntaş'a bir mektup, 5 adet erkek ve dişi fil, bir hilat ve diğer vezirlere başka hediyeler gönderildi.[210] Ali Tegin Sultan Mesûd''a ve Gazneli Devleti'ne iki sebepten dolayı kin besliyordu.

1. Sultan Mahmud'un, Kadir Hanla görüşerek, kendisine karşı onunla antlaşması.

---

[206]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 65-66; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 65; Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 163; Haşimî, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, s, 32,49-50; Fürüvzânî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî* s, 220

[207]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 65-66; Haşimî, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, s, 32,49-50; İbn Hâldûn, Târîhu İbnü'l-Hâldûn, III, 624; Firuzanî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî*, s, 220.

[208]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, 65-66; İbn Hâldûn, Târîhu İbn Haldun, III, 624-625.

[209]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 66-67; İbn Hâldûn, Târîhu İbn Haldun, III, 627.

[210]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 305

2. Sultan Mahmud'un vefatı ile başlayan Gazneli Hanedanı içerisindeki krizlerde Sultan Mesûd''un, kardeşi Muhammed'e karşı giriştiği mücadelede Ali Tegin'e bazı illeri verme vaadinde bulunması ancak her hangi bir savaş olmaksızın, Mesûd'un tahta geçmesinin ardından bu vaatlerin gerçekleşmemesi.[211]

Emîr'in isteğini yerine getirmeye razı olan Altuntaş'a yardım amaçlı tam teçhizatlı on beş bin ordu gönderilmiş ve Altuntş'ın Hârizm'den hareket ettiğini belirten Abdûs'un mektubu 20 Muharrem. 423 tarihinde ulaşmıştır.[212]

Bunları duyan Ali Tegin, Buhara'yı askerlerine bırakarak, Debûsiye'ye (دَبُوسِيَة)[213] çekilmiştir[214]. Çünkü Sultan Mesûd''un amacı Ali Tegin'i Maverâünnehir'den silmekti.[215] Ali Tegin gittiği yerde Oğuz ve Sağâniyânlardan oluşan büyük miktarda ordu toplayarak Altuntaş'ın karşısına çıktığı savaşta, Altuntaş ölümcül bir darbe alarak yaralanmışsa da orduyu hezimetten önleyen Abdüssamed'in, Ali Tegin'e Sultan her ikinizi görüştürerek barıştıracaktır diyerek gönderdiği mektup olmuştur.[216]

Sultan Mesûd' Altuntaş'ın vefatının ardından, Ali Tegin'den endişe ettiği için, komutanlarından, Begteğin ve Pirî'yi, Kalif[217] ve Zem[218] bölgesine

---

[211]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 304; Fürüvzânî, *Gazneviyân ez Faydaıyş ta Frûpâşî*, s, 211.

[212]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 307.

[213]Suğd bölgesine tabi Maverâünnehr'de bir beldedir. Bölge 93/712 yılında Kuteybe b. Müslim tarafından fethedilerek ilk İslâm ile tanışmıştır. Geniş bilgi için bkz. Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 437-438.

[214]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 308-309;

[215]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 304.

[216]Geniş bilgi için bkz. Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 310-314; Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 180-183; Haşimî, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, s, 33.

[217]كالِف-Kalif: Ceyhun'un üst kısmında, Belh ile arasında 18 fersah (bir fersah= 16 mil) mesafesi bulunan ve duvarlarla çevrili şehre benzeyen bir kaledir. Bkz: Makdısî, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Marifeti'l-Ekâlîm*, II, 422; Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 432.

[218]زَم- Zem: Âmil ve Tirmiz'den Ceyhûn'a doğru giden yolun üzerinde bir bölge ismidir. Şehrin merkezinde bir camisi vardır. Bkz: Makdısî, *Ahsenü't-Tekâsîm fi Marifeti'l-Ekâlîm*, II, 422; Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, III, 151.

yerleştirmiştir. Hârizm'e Şah olarak ilan edilen, Hârun'un yanına, Vezir-i Azam Hoca Adüssamed'in oğlu genç Abdulcebbâr'ı Kedhüda[219] olarak atamıştır.

Sultan Mesûd''un rengini değiştirene kadar doğru dürüst itaat altında kalan Hârun, kardeşinin Gazne'de tesadüfen öldürülmesi ve bu ölümün fitneciler tarafından kasten gerçekleştiği iddiaları sonucu[220], ayrıca Sultan Mesûd''un Altun Taş hanedanını zayıflatmak için, Harezim Şahlık unvanını Hârun'a vermek yerine öz oğlu Emir Sa'id'e vermiştir. Hârun'un ise kaim makam olarak atanması, bunun yanı sıra da, Sultan Mahmud'un Altun Taş'a gönderdikleri hediyelerinin yarısı kadarını, Hârun'a yollaması[221], Onun; Sultan Mesûd''a karşı baş kaldırmasına neden olmuştur.[222]

Hârun, Diğer Türk Emirlerine de mektuplar göndererek " Gazneli devletini ortadan kaldırmak için tam fırsattır" diyerek bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra Ramazan 425/1034 yılında, merkezî hükümet ile alakasını keserek kendi bağımsızlığını ilan etmiştir.[223]

Ramazan 425 Pazar günü Hârizm'den, Hârun'un kalabalık ordu toplayarak Merv'e baskın yapmak istediğini, çok sayıda at ve binek satın aldığını, hutbe Mesûd''un adına okunuyor olsa bile gizli bir şekildeisyanın planladığı bilgisini içeren bir mektup geldi.[224]

---

[219]Ked Hüda: farsça bir kelimedir, yukarıda geçen Ked Hüda kelimesini (Mevdûdî, s, 111) Kumandanın Müşâviri ve işlerinin idarecisi olarak verirken; Hasan Amîd, sözlüğünde, bu kelimeyi;کدخداوکتخدا, Büyük köy, kasaba ve mahalle, orda yaşayanlar, ev sahibi ve büyüğü, ayrıca, evli erkeklere de denir. Bkz, Amîd, Hasan*, Ferheng-i Amîd*, 29. Baskı, Tahran, 1383/2004, s, 967.

[220]Hârun'un kardeşi, Setâ-ستی, Sultan Mesûd''a, izlediği politikasından dolayı karşı çıkıyor, beğenmiyor ve ona sık sık itiraz ediyordu. Gazneli Devletinin bir politikası halına gelen, civar veya merkezî bölgelerdeki baskın olan Hanedan reisinin oğlu veya kardeşini, Merkezde uygulamasından Setâ da payını almıştı ve bir rehin olarak Gazne'de tutuluyordu. Bkz (Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî,* s, 319-320) O Gazne'de bulunduğu sırada, Sultan Mesûd'un da Gazne dışında olduğu bir esnada, bir yükseklikten düşmesi sonucunda hayatını kaybetmişti.

[221]Beyhaki, *Târîh-i Beyhakî*, s, 320-321; Firuzanî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî*, s, 217.

[222]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 365; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1963, s, 37.

[223]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 391-392; Mevdudi, *Selçuklular Tarihi,* s, 96-97.

[224]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 382-383.

Hârun böyle bir durumda Selçukluları da göz ardı edemezdi. Dolayısıyle onları kendi ülkesine davet etti. Bunun üzerine Selçuklu-Türkmenler[225] kalabalık bir şekilde Hârizm'e geçmiş ve Hârun tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır (425/1034).[226] Bu antlaşma, hem Selçuk oğullarına Hârizm'in Rebat-ı Maşe denilen yere yerleşeceği, otlak bir bölge kazandırmış ve hem de Horasan topraklarına geçmelerine zemin hazırlamıştır.[227] Ancak Melik Şâh'ın 425/1034 yılında, savunmasız oldukları halde, Selçuklulara ani bir saldırısı Selçuklular'ı büyük bir üzüntüye uğratırken,[228] aynı zamanda Hârun'u da büyük ve acı bir hayal kırıklığına uğratmıştır.[229] Bu arada İbn Haldûn ise Hârun'un doğrudan Selçukluların üzerine saldırdığını ve onlardan birçoğunu öldürdüğünü haber vermektedir.[230]

Hârun'un, 426/1035 yılında Horasan'ı almak üzere yola çıktığı sırada Gazneli Veziri Abdu's-Samed tarafından kiralanan gulamlarca saldırıya uğrayarak ağır yara alması hem ordusunun dağılmasına ve hem de alınan planların suya düşmesine sebep olmuştur. Hârun yaralanmasının üç gün ardından Perşembe günü vefat etmiştir.[231]

1.4. Sultan Mesûd''un Selçuklularla İlk Karşılaşması

Diğer konularda da olduğu gibi, bu hususla da ilgili olarak, tarih kitaplarımızda farklı bilgiler bulunmaktadır. Öncelikli kaynağımız olan Beyhakî bu konu ile ilgili olarak detaylı bir şekilde bilgi vermekle beraber konuya Gazneli cephesinden bakmaktadır. Selçuklulardan gelen, tarihi vesika niteliğini taşıyan mektuba eserinde yer veren müellif, karşı cepheyle ilgili detaylı bilgi vermemektedir. Konumuz açısından, her iki cephenin ölüm kalım mücadelesi ve ikilinin arasında

---

[225]Musa Yabgu Maverâünnehr'de kalmış ve Ali Tegin'in ölümünden sonra gelmiştir. Geniş Bilgi için bkz: Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s, 37-38.

[226] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 391-392, 627; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 477; Hamevî, *Mucemü'l-Büldân,* IV, 123.

[227]Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 247; Firuzanî, Gazneviyân ez Peydâyış Ta Furûpâşî, s, 219

[228]İbnü'l-Esîr Hârun'un Selçuklulara hainlik ettiğini (فغدربهم) zikretmektedir. Bkz: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 477; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 65; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 244.

[229]Beyhâkî İbnü'l-Esîr'de geçen bilgilerin aksine, Hârûn'un Selçuklulara karşı Melik Şah ile herhangi bir anlaşma yapmadığını bilakis bu duruma üzülerek Selçuklulara rahat olmaları için "hazır ve rahat olun diğer insanları da getirin-her halde baskında dağılanlar olasa gerek- ki bende sizlere katılanlar cümlesindenim" diyerek mektup yolladıktan sonra Şah Melik'e de mektup yollayarak bu hususta onu azarlamıştır. Bkz Beyhâki, s, *Târîh-i Beyhakî,* s, 629-630.

[230]İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 632.

[231]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 631-632.

nihaî savaş olarak adlandırılan Dandanakan Savaşına ikiliyi bir adım daha yaklaştıran çok önemli bu konu ile ilgili olarak, diğer bir bilgi kaynağımızda, Alp Arslan döneminde yazılan anonim Melik Nâmedir. İbnü'l-Esîr ve Mîrhând'ın Melik Nâmeye dayanarak verdikleri bilgiler, Beyhakî'ye göre, daha muhtasardır. Diğer taraftan Selcûknâme kaynaklı eserler ise konuya daha farklı açıdan bakmışlardır. Onlar, Arslan'ın ölüm haberini getiren oğlu Kutalmış'ın, bölgeye geldikten sonra Selçukluların Maverâünnehr'den, Sultan Mahmud'a mektup yollayarak Horasan'a geçmek için izin istediklerini ifade etmektedirler.[232] Yine bu bilgilerle beraber, 428/1037 yılında, Sûrî aracılığı ile Sultan Mesûd'a Beyhakî'nin zikrettiği mektubu yolladıkları belirtilmiştir.[233] Diğer taraftan Müstevfî, Aksarâyî ve Bundârî gibi tarihçilerse konuyla ilgili özellikle mektupla ilgili herhangi bir bilgi aktarmamaktır.

Diğer taraftan Ebû'l-Fidâ, İbnü'l-Verdî gibi bazı tarihçiler, İbnü'l-Esîr'den naklen, Selçukluların Ceyhun'u geçtikten sonra, Sultan Mesûd'dan amcalarını istedikleri ve Sultan'ın da Arslan'ı Belh'e kadar getirttiğini daha sonra bir anlaşmazlık yüzünden onu geri gönderip zehirleterek öldürttüğünü bildirmekteler.[234] Bu konu ile ilgili olarak, İbn Hâldûn, daha farklı bilgi vermektedir.[235]

---

[232]Zehirüddin Nişâbûrî'ye dayandırılan bu bilgi de bir yanlışlık söz konusudur. Çünkü Arslan b. Selçuk'un Sultan Mahmut tarafından yakalanarak hapse atılması 415/1024 (Gerdîzî), diğer kaynaklara göre ise 419/1028 yılında olmuştur. Arslan'ın vefatı, hapse atıldığından yedi yıl sonra, olduğuna göre422,426 yılında olması icap eder. Diğer taraftan Sultan Mahmud'un ölümü yılı olarak, 421 yılı, tüm tarihçiler tarafından genel kabul görmüş bir olaydır. Bu bilgiler dikkate alındığında Arslan'ın ölümü Sultan Mahmud'un vefatından daha sonra vuku bulmuştur. Böylelikle ölü bir şahsa mektup gönderilemeyeceğinden dolayı bu bilgileri şüpheyle karşılamak lazım. 416/1025 yılında, Sultan Mahmut Maverâünnehr'deyken, Arslan'ın oymağından bir grup Sultan'a gelerek Horasan tarafına geçiş izini istemişlerdi. Nişâbûrî'nin Gerdîzî'nin naklettiği bu bilgi ile daha sonraki bilgileri karıştırmış olabileceği düşüncesindeyiz. Geniş bilgi için bkz. Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 13-14; Râvendî, Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 92-92; Hemedânî, *Câmîü't-Tevârîh,* II, Cüz. 5, 10-12; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 28-29; Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 43.

[233]Burada da verilen (428/1037) tarih hatalıdır. Çünkü bu 426/1035 yılında gerçekleşen bir olaydır. Geniş bilgi için bkz: Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 14; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 94; Hemedânî, *Câmîü't-Tevârîh*, II, Cüz. 5, 12; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 30-31.

[234]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 479; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*, I, 516-517; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, I, 749; Anonim, *Târîh-i Âl-ı Selcûk der Ânâtolî,* s, 42; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 634.

[235]Sultan Mesûd Selçuklular'ın aman isteyerek yolladığı, mektubu getiren, elçi gözaltına almıştır. Sorguya çekilen elçiden istediğini alamayan Sultan, Selçukluların fitne ateşini alevlendiren, Nesâ

Selçuklu oymağının, Arslan Yabgu yakalandıktan sonra, Maverâünnehr'deki durumunu yukarıda görmüştük. Buhara ve Hârizm ortasında, hayatlarını sürdüren, Selçuklu oymağı, Tuğrul ve Çağrı bey ile Musa Yabgu'nun liderlikleri ile bölgede varlığını sürdürüyorlardı. Sultan Mahmud'un vefat etmesine rağmen, Gazneli gücüne karşı koyamayacaklarını düşündükleri için, sabırla uygun zamanı bekliyorlardı. Bu bekleyiş, tam beş sene, sürmüş ve bu geçen zaman içerisinde, Kâlincâr kalesinde tutuklu bulunan Arslan Yabgu'nun vefatı ile yaşadıkları üzüntülerden başka da yürek yakıcı, soydaşlarının Gazneli, Karahanlı ve Oğuz Yabgusu Melik Şah tarafından acımasızca katledildiği bir sürü hadiseler ile karşı karşıya gelmişlerdi. Bu üzücü olaylar onların Horasan'a geçmelerine sebep olmuştur.

Selçuklu oymağının, Tuğrul ve Çağrı Beyler ile Musa Yabgu'nun Horasan'a geçmesi, Beyhakî'nin Tarih-i Mesûdî'sinde şu şekilde anlatılır: Sultan Mesûd' 426/1035 yılında, devlet büyüklerini dinlemeden çıktığı Âmil yolundan pişman olarak döndüğü sırada, âsî Hârun'un öldürüldüğüne dair bir mektup almıştı. Buna sevinen Sultan bütün gecesini eğlenceye ayırmıştı. Emîr'in bu neşesi, Selçukluların Ebû Fazl Sûrî'yi aracı kılarak Horasan'a yerleşmek için Sultan'dan izin isteklerini içeren mektup gelene kadar devam etti. Sûrî'nin mektubu "Selçuklular ve Yınalîlar on bin süvari ile birlikte Merv'den Nesâ'ya doğru inmişlerdir. Bölgede bulunan diğer Türkmen oymakları ile Hârizmliler de onlara katılmıştır…"[236] ifadelerini içeriyordu.

Selçuklular mektubu Sûrî'ye şu unvanla yollamışlardı:

« الى حضرة الشيخ الشيخ الجليل السيد مولانا ابى الفضل سورى بن المعتز من العبد يبغو و طغرل و داود موالى اميرالمومنين[237]

şehrine ordu yollamıştır… Bu bilgilere, Beyhakî ve diğer tarih kitaplarda geçen bilgiler dikkate alınacak olursa, ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir. Bkz. İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 632.

[236]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 425-426; Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 248; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 477; İbn Hallikân, (ö. 681) *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 65; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 245-246;Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 194; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 248; *Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri,* I, 198-199; Girayli, Fireydun, *Nişâbûr Şehr-i Firuze*, yy., 1373/1994, s, 106; Firuzanî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî*, s, 229-230.

[237]Hâce server büyük öncü ve Hüdâmiz Ebû'l-Fazl Sûrî Mûtez'in dergahına, Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Emîrü'l-Müminin kul ve hizmetçilerinden.

"Biz kullarınıza Maverâünnehr ve Buhara'da oturmak (artık) mümkün değildir. Ali Tegin hayatta olduğu müddetçe aramızda dostluk ilişkileri ve irtibatlarımız iyiydi. Şimdi ise, o ölünce işler, devlet idaresinden yoksun genç iki oğluna kaldı. Ali Tegin'in sabık ordu komutanı olan Tunuş hem şehzadeleri etkisi altına almış ve hem de ordunun hâkimiyetini ele geçirmiştir. Onlarla bizim aramızda husumet oluştuğu için orada kalamadık. Hârizm'de ise, Hârun'un katli sebebi ile büyük kargaşa çıktığı için, o bölgeye de gitmemiz imkânsızdı. Biz, dünyanın hâkimi, iyilik göstergesi büyük Sultanımızın himayesine girmeye geldik. … [Eğer] o âlicenâp [Sultan] bizi {kendi} himayesine layık görürse, aramızdan birisi yüce [Sultan] yanında hizmet etsin, diğerleri ise hükümdar hangi hizmeti emrederse onu yerine yetirsin, biz ise onun büyük gölgesi altında rahat edelim. Çölün kıyısında bulunan Nesâ/Nisâ-نسا, Ferâve bölgelerini, mallarımız ve hayvanlarımızı yerleştirmek için, bize [Sultanın] hediye etmesi gerekmektedir. Ve biz kaygılarımızdan arınır da rahat olursak, Balhan dağlarından, Dihistan ve Hârizm bölgesinden veya Ceyhun ülkelerinden tek bir kötü niyetlinin ortaya çıkmasına müsaade etmeyiz, ayrıca Hârizm ve Irak Türkmenlerini de kovalarız." [238]

Mektuptan da anlaşılacağı üzere, Selçuklular'ın isteği huzur içinde yaşamaları için kendilerine bir bölgenin tahsis edilmesi ve karşılığında da kendilerinin Sultan'ın bendesi olarak her türlü hizmete hazır olmalarıdır. Gazneli cephesinin endişesi ise üçlü liderin Horasan bölgesinde 50 kadar liderlerinin Sultan Mesûd' tarafından öldürülerek lidersiz kalan Türkmenlerin onların çatısı altında toplanabileceği ihtimali ve bunun yanı sıra Hârizm ve Türkistan bölgesinin, Gazneli Devletine besledikleri düşmanlıktan ötürü, Selçuklularla birleşebilecekleri ihtimalleridir. Nitekim ilerideki gelişmeler, bu düşüncelerinde haklı olduklarını gösterecektir. [239]

Taberistan'da çok yorgun düşen Gazneli ordusu hâkimleri, Selçukluların göndermiş olduğu bu mektuptan ciddi bir şekilde endişe duydukları, mektubu daha Sultan'a ulaştırmadan kendi aralarında " Ey hoca, şimdiye kadar biz çobanlarla uğraşıyorduk artık eyalet fatihleri geldiğine göre, huzursuzluk ne kadar artacak zira

[238] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 426-427.
[239] Geniş bilgi için Bkz: Köymen*, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri,* I, 204-212.

bizi bu imtihanlar beklemektedir." Şeklindeki konuşmaları, aslında onların ne derece tedirgin olduklarını göstermektedir.[240]

Mektup kendisine ulaştığı zaman çok hiddetlenen Emîr, Dih-i Günbedân yolu ile Merv ve Nesâ çöllerine yerleşen Selçukluların derhal Horasan'dan çıkarılması yönünde emir vermişse de toplanan meclis erkanı bunun doğru olmayacağını; çünkü ordunun, Taberistan seferinde çok yorgun düştüğünü, dolayısıyla onlara kaçamaklı fakat memnun edici bir yanıt verilmesinin daha uygun olacağını söylediler. Sonunda bu görüş karara bağlanarak, zaman kazanmak maksadı ile onlara bir mektup yollanmasına karar verilmiştir.[241]

Konu ile ilgili rivayetlerin, Beyhakî ve anonim Melik Nâme kaynaklı eserlerin naklettiği bilgiler diğer kaynakların aktardığı rivayetlere göre daha güvenlidir. Çünkü Beyhâkî hem olayların içindeki birisidir ve hem de diğer kaynaklara göre çok daha önce kaleme alınmıştır.

1.4.1. Nesâ Savaşı ve Dandanakan Savaşı Üzerindeki Etkileri

Coğrafî müelliflerinin anlattığına göre Horasan'ın çöl kısmında yer alan Nesâ Ebîverd ve Serahs arasındadır.[242] Çok büyük şahsiyetlerin yetiştiği Nesâ'[243] günümüz Türkmenistan başkenti Aşkabat'ın 18 km kuzey-batısında Bagır Köyünde harabe ve kalıntıları bulunan Nesâ/Nisâ şehri Köpek dağı eteklerinde zengin bir bölgenin merkezinde bulunan bir şehirdir.[244]

Gazneli Mesûd' ile yapılacak bu savaş, ilk karşılaşma özelliğini taşıdığı için, hem Gazneliler açısından Selçukluları Horasan'dan atarak devleti maruz kaldığı sorunlardan kurtarmak için kaçınılmaz bir fırsat ve hem de Selçuklular'a Horasan topraklarında barınabilmeleri için çok önemli fırsat sayılıyordu. Çünkü bu savaş

---

[240] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 427; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, I, 200.

[241]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 425,428-429; Furûzânî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî*, s, 231.

[242]Serahs ile arasında iki günlük, Merv ile arasında beş günlük, Ebîverd ile arasında bir günlük ve Nişâbûr ile arasında altı günlük mesafenin bulunduğu Nesâ şehri suyu, bahçeleri ve nimetleri bol olan bir şehirdir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, V, 281-282; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, s, 520-521.

[243]Geniş bilgi için bkz: Muhammed Nazarî, *"Nesâ Şehriniñ İslâm'dan Soñı (sonraki) Devirdekî iyñ (en) Mühim İlmî-Edebî Şahsiyetleri",* Güneş, Sayı 32/2, Kabil, 1386/2007, s, 11-15.

[244]Agacanov, *Selçuklular*, s, 76, dip, 169.

onların yenilgileri ile tamamlanmış olsaydı belki de Selçuklular diye bir şey kalmayacaktı. Selçuklulara aldatıcı bir cevap yollayan Sultan Mesûd' öncü kuvvetlerin ardından 11Recep. 426/Haziran-Tem. 1035 yılında Sultan Mesûd''un Nişâbur'a gelmiştir.[245] Bu arada Münhiyân ve casuslarından gelen mektuplar, Selçuklular'ın rahat ama tedirgin oldukları için çok ihtiyatlı bir şekilde durduklarını ve zamanlarını savaş atlarının üzerinde geçirdiklerini belirtiyordu.[246]

Selçuklular'ın yolladığı mektuptan da anlaşıldığı üzere, onların savaşa temayüllerinin olmadığını ve barışçıl bir yolla kendileri ve hayvanları için barına bilecekleri bir yer talebinde bulundukları apaçık ortadadır. Burada tamamen Gazneli yönetim sistemindeki "mutlak hâkimiyet" anlayışı yatıyor olsa gerektir. Çünkü Gazneli sarayının yetkili isimlerinden Ebû Nasr ve Hâce-yi Buzurg de onların barışçıl bir yolla, mektup göndererek, taleplerini iletmelerine rağmen Sultan'ın sergilediği tutumunu kınıyor fakat korktukları için bir şey diyemiyorlardı.[247]

Sebebinin Selçuklu oymağının Horasan'a izinsiz girmeleri olan Bu savaş ile ilgili birkaç farklı rivayet mevcuttur. Bunlardan Beyhakî ve İbnü'l-Esîr''in naklettiği rivayetler birbirini tutmaktadır. Her ikisine göre de 426/1035 yılında Nesâ'da vuku bulan bu savaş, Gazneli ordusunun Selçuklu yurduna ânî bir baskını ile başlamaktadır. Yine her iki eserde önce Selçuklular'ın yenildiği ve birçok kayıp verdiği bilgiler ile daha sonra Gazneli ordusunun, ganimetler konusundaki anlaşmazlığı yüzünden Selçukluların beklenmedik bir saldırıya geçmeleri sonucu Gazneli ordusu inanılmaz bir yenilgiye uğratılarak çok sayıda mal ve can kaybına maruz kaldığı bilgiler aynıdır.[248]

---

[245] Mîrhând, Beyhakî'nin aksine, mektupla çeşitli hediyelerin de gönderildiğini aktarmaktadır. Geniş bilgi için bkz: *Târîh-i Beyhakî*, s, 429; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 245-246; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, I, 202-203.

[246]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 429, 432; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, I, 203-204.

[247]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s,4436-437.

[248]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 438-440; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 477-478; Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 195.

Konu ile ilgili diğer kaynakların verdiği bilgiler, Mîrhând dışında,[249] Nişâburî ve ondan yararlanılarak yazılan tarih kitapların verdiği bilgiler Beyhakî'nin naklettiği bilgiler ile uyuşmuyorsa da ânî baskın konusunda hem fikirdirler.[250] Ferâve ile Şehristan[251] arasında vuku bulan bu savaşın[252] sebebi konusunda Nişâbûrî daha farklı bir rivayet nakletmektedir. Gazneli Mesûd'un Selçuklulardan mal istemesi üzerine Selçukluların "Biz padişah neslindeniz kimseye mal vermeyiz [tam aksine] alırız." Cevabını vermişler hatta daha sonra Gazne'yi ele geçirmek istemişlerdir. Bunun üzerine Sultan Mesûd' harekete geçerek onlara baskın yapmıştır demektedir.[253] Bu bilgiye, Beyhâkî ve anonim Melik Nâmede geçen bilgiler dikkate alındığında, itibar edilmemesi gerekir. Gerdîzî savaş mahallini سپنداقان-Sıpandakan, olarak zikretmektedir.[254]

Bu ânî baskının karşısında bir kısım aile efradı ile birlikte eşyalarını bırakarak çöl bölgesine çekilen Selçuklulardan 700-800 arasında kişi öldürülürken, geride kalan tüm eşya ve hayvanlarına da el konulmuştu.[255] Ganimet yüzünden birbirilerine giren Gazneli ordusunda savaş düzeni bozulmuş ve her iki cenah ile merkez cenah birbirlerine karışarak Nesâ yakınlarında içecek suyu bulunan köye doğru ilerlemiştir.[256] Köpek dağı eteğinde saklanan Selçuklu birlikleri,[257] Gazneli ordusunun bu halini görünce, saklandığı yerlerden çıkarak düşman ordusunu ok

---

[249]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 245.

[250]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 15; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 94; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, II, Cüz.5, s, 13; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 31; Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 44.

[251]Nesâ ile arası üç mil olan bir şehirdir. Karakum sınırlarında Nesâ bölgesinde bir şehirdir. Bkz. Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, V, 281-282; Agacanov, *Selçuklular*, s, 84, dip. 201.

[252]Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 95.

[253]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 14-15; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 94-95; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, II, Cüz. 5, s, 13-14

[254]Bu ad eski coğrafî kitaplarda geçememektedir. Ancak musahhih Merv'in 4 mil yakınında olan Susankân olabileceğini belirtmektedir. Bkz. Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 429.

[255]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 437.

[256]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 439; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, I, 217.

[257]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 430/101.

yağmuruna tutmuş, ardından da saldırıya geçerek Gazneli ordusunu büyük bir hezimete uğratmıştır.[258]

Selçuklular'ın Gazneli ordusuna karşı aldıkları bu galibiyet hem maddi hem de manevi açıdan onlara çok şey kazandırmıştır. Bir yandan çok sayıda ganimet ele geçirilirken diğer yandan da yenilmezliği ile bilinen Gazneli ordusunun itibarı zedelenmiştir. Ayrıca Selçuklular açısından da bir moral olarak Horasan'da kendileri adına bir devletin kurulabileceği inancı daha da pekişmiştir.[259]

Yenilginin etkenleri olarak, çok sayıda komuta heyetinin bulunması, onun nizami olmayan yapısının sonucu olarak Sipehsâlârın emirlerine itaat edilmemesi, gibi sebepler gösterilebilir.[260] Ayrıca soysal ve siyasal nedenlerinde etkin olduğu bu yenilgide özellikle iki feodal zümrenin etkisi çok büyüktür.[261] Sultan ordusunun, Taberistan seferinde çok yorgun düştüğü üstelik bineklerin de zayıf düştüğü, bu durumda çaresiz kalarak kendisinin de gidemeyeceği için çoklu emir ve komuta sistemine başvurmuştu.[262] İşte bu uygulamanın bir getirisi olarak, Mahmut yanlısı emekli askerlerle yeni " teşrif-i erkân" ile Mesûd yanlısı komutanların arasında özellikle de ganimet paylaşımındaki çıkan anlaşmazlığın rolü çok büyüktür.[263]

Bu zafer, ileride de görüleceği üzere, Selçuklular'a Horasan'da barınma ve yerleşme garantisi olmuştur. Başka bir ifade ile ezeli rakip Gazneli topraklarının önemli bir parçası kendilerine devlet fermanı olan menşur ve hilatlerle verilmiş oluyordu. Böylece Horasan onlar için Gazneliler ile ölüm kalım mücadelesi verecekleri saha anlamına geliyordu. Bu bakımdan nihai savaş olan Dandanakan savaşına kadar düşmanı her açıdan tanımış oluyorlacaklardı.

---

[258]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selcûkiyye,* s ?; Agacanov, *Selçuklular*, 84-85; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s, 63; Firuzanî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî,* s, 231-232.
[259]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 248; Niyâ, *Neberd-i Dandanakan*, s, 33.
[260]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 439.
[261]Agacanov, Selçuklular, s, 85
[262]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 14; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 94; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, II, Cüz.5, s, 13; Nizâmü'l-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 31.
[263]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 478.

1.4.2. Selçukluların Horasan'da Resmiyet Kazanmaları

Nesâ galibiyeti sonrası, Selçuklular az da olsa moral bulmuş ve eski taleplerini dile getirerek Sultan Mesûd''a yeniden bir mektup yollamışlardır. Bu mektup, diploması yoluyla onların anlaşma yanlısı olduklarını göstermesi bakımından kayda değer bir bilgidir. Barınabilme ve hayvanları için otlak yerlerde oturma taleplerinin gerçekleşmesi takdirde Sultan'a tabi olacaklarını her fırsatta dile getiren Selçuklu üçlü liderinin isteklerine Sultan Mesûd' bu kez sıcak bakmak durumunda kalmıştır.

Nesâ Yenilgisi Gazneli cephesini, Sultan küçük bir şansızlık olarak nitelese de derinden sarsmıştı. Diploması yolu ile Gazneli-Selçuklu arasında cereyan eden bu hadise hakkında şüphesiz ilk bilgileri Beyhakî'den almaktayız.[264] Detaylı malumatı Beyhakî'nin aktardığı Bu rivayet hakkında bilgi veren klasik kaynaklar arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Gerdîzî ve Nizâm el-Hüseyin'in bahsetmediği bu olay hakkında İbnü'l-Esîr, Nesâ yenilgisinden sonra Mesûd''un Selçuklulara tehdit içerikli bir mektup yolladığını ve Selçukluların da cevaben Âl-i İmrân süresinin 26. Ayetini[265] yolladığı bilgisi dışında, diğer rivayetler Beyhakî'nin bahsettiği konulardır.[266]

Sultan Mesûd' gelenbu talep karşısında olumlu tavır takınarak, Kadı Sînî'yi gelen elçi ile birlikte, Türkmen önderlerinin dinlenmesi için Nişâbûr'dan Nesâ'ya göndermiştir. İçeriği zikredilmeyen, bir süre mektuplaşmadan sonra Şevvâl 426/1035 yılında üçlü liderin elçileri ile birlikte Sînî Nişabûr'a gelmiş ve böylece Nesâ'nın Tuğrul Beye, Dihistan'ın Çağrı Beye ve Ferâve'nin de Yabguya verilmesi karara bağlanmış ve karşılığında Selçuklulardan şu isteklerde bulunulmuştur.

1. Selçuklular, Sultan'a muti olacaklarına yemin edecekler.

---

[264]Selçuklular ilgili Nesâ bölgesinde gizli mektuplar gelmeye devam ettiğini bildiren Beyhâkî Selçukluların, daha önce Sûrî aracı yaparak Sultan ile temasın yanlış olduğunu belirttiklerini ve eski taleplerini gönderdikleri bir elçi ile dile getirdiklerini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 443-444; Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 196; Giraylı, *Nişâbûr Şehr-i Firuze*, s, 106-107.

[265]Ey Allah'ım! Mülkün asıl sâhibi sensin. Sen mülkü dilediğine verir, mülkü dilediğinden alırsın. Dilediğini aziz kılar, dilediğini rezil edersin. İyilik yalnız senin elindedir. Sen her şeye hakkı ile kadirsin.

[266]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 478; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 634; Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçukiyye*, s, 4; Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî,* s, 226.

2. Bu üç vilayetle yetinecekler.

3. Üç liderden biri dergâhta bulunacak.[267]

Selcûk Nâme ve bilgileri ondan iktibas yolu ile aktaran müellifler bu konu ile ilgili olarak, Nişâbûrî hariç diğerleri, Selçuklular'a gönderilen hilat olayından, bahsetmemekle birlikte yapılan anlaşmaya değinmişlerdir.[268]

Bu antlaşmanın yapılmasından sonra üç lidere, dihkan unvanı ile hil'at, valilere verilen iki boynuzlu külah, Gazneli dokumasından kıyafetler, atlar, altın, gümüş ve mücevheratla süslü eyerler, zerrin kemerler ve diğer önemli hediyeler gönderilmiştir.[269] Bu durum, bir yandan Selçuklulara Horasan'da oturma izni anlamına gelirken diğer yandan da ikiliyi, ileride de görüleceği üzere, son noktayı koyacak olan Dandanakan Savaşı'na götürüyordu. Diğer yandan da Nesâ Savaşı'nın yenilgisi ve Selçukluların Horasan topraklarına oturmak için mecburi olarak aldıkları izin ve hil'atler, Gazneli Devletinin dış düşmanlarını da harekete geçmelerine sebebiyet vermiştir. Nitekim Ali Tegin oğullarının Çağaniyân bölgesine yaptıkları baskın ile Harezm Şah'ın da Selçuklular ile birleşmesi bunun sonuçlarındandır.[270]

1.4.3. Tuğrul Beyin Nişabur'u ele Geçirmesi ve Sultan Olması

İlk defa Hz. Ömer döneminde Müslümanlara kapılarını açan ve merkezî konumu itibarı ile hem stratejik ve hem de ticari bakımdan çok önemli olan bu şehir, Horasan'ın başkenti mahiyetindeydi.[271] Söz konusu dönemde halkının büyük bir

---

[267]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 445-446; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 478; Halilî, *Saltanat-ı Gazneviyân*, s, 196; Merçil, *Gazneli Devleti Tarihi*, s, 64; Sevim, Ali ve E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, 1995, s, 23; Hâşimî, *Successors of Mâhmûd of Ghazna*, s, 52; Agacanov, *Selçuklular*, s, 86.

[268]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 15; Râvendî, Rahâtu's-Sudûr ve Âyâtü's-Sürûr, s, 95; Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 249; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, II, Cüz.5, s, 14.

[269]Beyhakî, Aynı yer; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 478; el-Hüseynî, *Ahbâru'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s, 4; İbn Hâldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, III, 634; Ahmed Bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 11; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 248-249; Firuzanî, *Gazneviyân ez Peydâyış Ta Frûpâşî*, s, 232-233.

[270]Beyhâkî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 446,453.

[271]Dört büyük kapısının olduğu şehir 389 yılında Gazneli Mahmut tarafından fethedilerek Gazneli Devleti hâkimiyetine kazandırılmıştı. Geniş bilgi için bkz: Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm* fi Marifeti'l-Ekâlîm, II, 434-436; Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, V, 331-332; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, s, 520-521; Kubâdîyânî, *Sefer Nâme*, s, 34; Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed, *Coğrafya-yı Tarihî Afganistan*, Tsh. Ferit Bijend, Kabil, 1386/2007, s, 220-221; Giraylı, *Nişâbûr Şehr-i Firûze*, s, 96-106.

kısmının Şâfiî, Hanefî ve Kerrâmiyye mezheplerine mensup olduğu şehirde azınlıklı olarak, Mecûsî, Yahudi ve Hıristiyan dinlerini benimseyen insanlarda bulunmaktaydı.[272]

Sultan'ın Hindistan'a gitmesi Horasan'da bir otorite boşluğunu doğurmuş ve bundan yararlanan Selçuklular bölgede Merv[273] gibi çok önemli bölgeleri ele geçirmiştir.[274] Nişâbûr halkının şehri savunmadan Selçuklular'a teslim etmesine kadar bölgede Gazneli-Selçuklu arasında çok sayıda vur kaç savaşı gerçekleşmiş ve hepsinde Gazne ordusu bozguna uğramıştır.[275]

Tuğrul Beyin Mesûd''un tahtına oturması konusu hakkında, aktarılan bilgi ve rivayetlerde ufak farklılıkların dışında, aynıdır. Gerdîzî bu konuda susarken, diğer tarih kitapları Selçuklu cephesinden olaya bakmakla birlikte Beyhakî de verilen bilgilere pekte ilavede bulunmamaktadırlar.

Beyhakî İbrahim Yinâl'ın şehre girmesinden üç gün sonra 300 zırhlı süvari ile Nişâbur şehrine giren Tuğrul Bey hakkında şöyle kısa bir bilgi aktarmaktadır. Ona göre "Üzerinde Kubâ-قبا -: ipekten önü açık (elbiselerin üzerine giyilen) uzun bir kıyafet olduğunu, diğer silahlarının yanında elinde üç oklu bir yayının olduğunu, başında da Tuvvaz'ın Ketân kumaşından yapılmış bir sarığının olduğunu ve

---

[272]Özgüdenli, Osman Gazi, "*Nîşâbûr*", DİA, İstanbul, 2007, XXXIII, 150.

[273]Merv hem ticarî önemi hem de Hârizm ve Mâverâünnehir'e giden yolun üzerinde bulunmasından dolayı stratejik öneme sahipti. Özellikle söz konusu ettiğimiz bu dönemlerde Mesûd'un hem Hârizmşahı ve hem de Karahanlılar ile arası açıktı. Bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 453, 479-480; Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm* fi Marifeti'l-Ekâlîm, II, 433-434; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, , s, 531.

[274]Bu olaylar hakkında Beyhakî çok özet bilgiler verirken Meliknâme kaynaklı tarihçiler ise Beyhakî'nin eserinde zikretmediği bir takım olaylardan bahsetmektedir. Bu müellifler Cüzcân valisinin Çağrı Bey tarafından öldürülmesi Merv'in, Selçukluların eline geçmesinin tek nedeni olduğunu vurgulaken şehrin önde gelen üç uleması Tuğrul Beyin yanına gelerek "Şehri tahrip ve yağma etmezseniz şehir sizindir" dediklerini belirtmişlerdir. İbnü'l-Esîr ve Hüseynî ise Merv'de Çağrı Beyin adına hutbe okunduğunu da eklemektedir Bkz: Hüseynî, Ahbâru'd-Devlet'is-selcûkiyye, s, 5; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 480; Ahmed. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 17; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 249-251; Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, s, 25.

[275] Beyhakî bu olayları Nişâbur Berîd divan başkanı olan Ebû'l-Muzaffer Cümhâ'nın yolladığı mektubu aktararak vermektedir. Mektubun içerdiği bilgilere göre "1038 yılında İbrahim İnâl/Yinal 200 atlı birlikleri ile şehrin yakınlarına gelerek kendisinin Tuğrul ve Çağrı Beyin elçisi olduğunu söylemiş ve bunun üzerine halk kendisini güzel bir şekilde karşılamıştır. Mîrhând ise şehir halkına gönderilen mektubun bizzat Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından yazılarak Nişâbûr halkına yollandığından bahsetmektedir. Bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 505-506; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 251.

ayaklarında, yünden yapılan boyu dize kadar gelen, ayak kabısının olduğunu" aktarmaktadır.[276] Tuğrul Beyin başında Miğfer olduğunu söyleyen bazı tarihçiler de bulunmaktadır.[277] Beyhakî'de bu bilgi şöyle geçmektedir.- عصابهٔ توزی- Tuvvaz[278] ketan kumaşından yapılmış sarık anlamına gelmektedir. İsâbe Arapça bir kelime olup insan veya hayvanların toplumu anlamının yanında sarık, mendil ve kumaş parçasından yapılmış baş sargısı anlamına da gelmektedir.[279] Bu bilgiler dikkate alındığında Tuğrul Beyin başındakinin miğfer olmadığı görüşünü daha isabetli bulmak gerekir.

Şehrin Selçuklular'a teslimi konusunda bazı küçük farklılıklar göze çarpmakta olup gelinen netice aynıdır. Hüseynî bu konuyla ilgili Çağrı Bey'in, Sübâşiyi Merv'in yakınlarındaki savaşta yendiğini, onu Tûs'a kadar takip ettiğini ve Nişâbûr büyüklerinin kendisini karşıladığını yazmaktadır.[280] Bütün tarihçilerin kabul ettiği Nişâbûr halkının, herhangi bir karşı atağa geçmeden, şehri 429/1037-8 yılında Selçuklulara teslim etmesidir.[281] Diğer bir rivayete göre ise 428/1036-7 yılında Nişâbûr'da Tuğrul Bey'in adına hutbe okunmuştur.[282]

Diğer bir önemli ve araştırmacıların dikkatlerini çeken konu da şehir halkının, Selçukluların Horasan'a geldiği dönemlerinde şehrin, yüksek ve tepelerde bulunmasına rağmen herhangi bir direniş göstermeksizin Selçukluların eline bırakılmasıdır. Bu konu da Beyhakî devletin kurallarından biri olan, halkın

---

[276]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 506; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 260.

[277]Tuğrul Beyin başında Miğfer olduğunu söyleyen Tarihçilerden birisi de (Enver Behnan Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, 1972, s. 45.) dur.

[278]Tuvvaz/Tuvvac- توج /تُوزٌ: h. 19 yılında Hakem İbn Âs tarafından fethi gerçektirilen bu şehir günümüz İran sınırları içersinde Es'ad Âbâd'ın yakınlarında bir yer olup kumaşı ile meşhurdu. Geniş bilgi için Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, II, 56-57, 58.

[279]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 712; Amîd, *Ferheng-i Amîd*, s, 865.

[280]Hüseynî, *Ahbâru'd-Devlet'is-Selcûkiyye*, s, 6-7; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 21. Ancak bu olay Beyakî'de geçtiği gibi olmalı çünkü bu olayların en yakın takipçisidir.

[281]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 504-506; Hüseynî, *Ahbâru'd-Devlet'is-Selcûkiyye*, s, 6-7; Nişâbûrî, *Selcûknâme*, 15; Râvendî, *Râhatu's-Sudûr,* s, 97; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nasırî,* I, 429; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, Cüz, 5, s, 14-15; İbn Kesîr, (774/1373), el-Bidâye Ven-Nihâye, XII, 43; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 427-428; İsfehânî, *Târîh-i* Devlet-i Âl-i Selcûk, s, 9; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s, 109; Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, s, 4-5; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ,* IV, 251; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 21; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 258-259.

[282]Hidayet, Rıza Kulî, *Fihrisü't-Tevârîh*, Tsh. Abdül Hüseyin Nevâyi, Tahran, 1373/1994, s, 100.

savaşmaması, bilgisini aktarırken; diğer taraftan konuya şehrin tek bir lideri olmamsı ile şehrin savunma sistemlerinin zayıf olduğunu delil gösterenlerde mevcuttur.[283]

Nişâbûrluların gözünü korkutan Gazneli ordusunun, Merv bölgesini kaybettikten sonra Serahs Talhâb'ında[284] 1038 Haziran başında[285] vuku bulan çetin savaşta Beyhakî'nin tabiri ile " utanç verici" hezimete uğraması yukarıda zikri geçen sebeplerin yanında göz ardı edilmemelidir.

Tuğrul Beyin Nişâbûr'u ele geçirdikten sonra şehir halkı ile anlaşarak, Sâlâr-ı Güzgânân adlı bir komutana hilat giydirdiği,[286] bilgisi dışında Râvendî, Bundârî ve Yazıcızâde Ali hariç, tutulacak olursa, diğer müellifler herhangi bir bilgi vermemektedir. Tuğrul Beyin, Mesûd''un tahtına cülûs tarihini 424/1033[287] olarak gösteren Râvendî Sâsân'i Emirlerinden olan Ûrd Şîr b. Bâbek''in devlet yönetimi ile ilgili bir sözünü[288] örnek gösterdikten sonra Tuğrul'un da aynı uygulamadan yola çıkarak Devlet yapısını şekillendirdiğini aktarmaktadır.[289] Son dönem tarihçilerinden Kafes oğlu da Tuğrul Beyin Sultan ilan edildiğini ve düzenli bir devlet sistemini oluşturulduğunu söylemektedir.[290] Üçlü liderin Nişâbur'da Tuğrul Beyin adına hutbe

---

[283]Geniş bilgi için bkz: Paul, Jurgen, "*The Seljuq Conquest(s) of Nishapur*", Çev. Mühsin Rahmetî, Püjühej Nâme-yi Tarih, Yaz, 1386/2007, sayı: 8, s, 71-91.

[284]Talhâb-تلخآب: farsça bir kelime olup acı su anlamına gelmektedir. Türkmenistan'ın tuzlu Şor-Gölü olmalıdır. Bkz: Agacanov: *Selçuklular*, s, 98.

[285]Beyhakî savaşın 5-10 Haziran 1038'de vuku bulduğunu söylerken; İbnü'l-Esîr ve Hüseynî 428/1037 yılı Mayıs sonu Haziran'nın başında olduğunun belirtse de, burada bir yanılgı söz konusudur. Bkz: Beyhakî, *Târîh-i* Beyhâkî, s, 496-497; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 480; Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selcûkiyye*, s, 8.

[286]Bu komutanın adı Ebû'l-Kasım olup Horasan Şâfiî ve ehli Hadisin başında bulunan Muvvaffak nam birisi ile sürekli Selçuklular ile irtibattaydı. Çünkü bunlar Horasan başkomutanı Sûrî'den çok çekmişlerdi. Geniş bilgi için Bkz. Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 507; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, 260-266.

[287]Müellifin burada bir yanılgısı söz konusudur. Çünkü tüm tarihçilerin ittifak ettiği tarih 429 yılıdır.

[288]...حقيقٌ علي كلّ مَلِكٍ اَن يتفقدوزيرهونديمه وكاتبه وحاجبه Pâdişah'ın veziri, hâcibi, Nedim ve Debirinin olması gerekir. Zira Memleketin Kûvâmı, Nedim aklı, Debîr de dil ve ilimi olur. Bkz. Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 97.

[289]Müellifin anlatış şeklinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü müellif Tuğrul'un vasıflarından da söz etmektedir. Örneğin Saltanatının 26 sene olduğunu zikretmekte ve Hemedân'a geldiği sırasında yaşanan olayları da müellif konunun devamında zikretmektedir. Yani vezir atama konusu Dandanakan zaferinden sonra olmuştur. Bkz: Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 97-98; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, s, 45-46.

[290]Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s, 27-28.

okunduktan sonra Nişâbur, Merv ve Serahs gibi üç ayrı bölgeye yerleşmeleri, ayrıca Nişâbur halkından, Ebû'l-Kâsım ve Muvaffak, gibi iki şahsiyetin olması sistemli bir devlet oluşmamışsa da devlet kurma yolunda ilk adım sayılabilecek niteliktedir. Zaten hutbe de isimin okunması hakimiyet simgelerinden biridir.[291] Tuğrul Beyin adına Nişâbur'da ve Çağrı Beyin adına ise Merv'de "Melikü'l-Mülûk" unvanı ile hutbe okunması, kurulan devletin İslâm'dan önceki Türk devlet tipine uygun olarak çift hükümdarlı olduğu söylenebilir. [292]

Böylece Selçuklular Nişâbûr ve Merv gibi yerleri işgal ederek Horasan'ın en kilit bölgelerini ele geçirmiş ve güçlerine güç katmışlardır. Ama saltanat bu kez çok uzun sürmeyecek Sultan Mesûd''un bölgeye gelmesi ile Nişâbûr; Dandanakan yenilgisine kadar Gazneli Devleti elinde kalacaktı.

[291]Geniş bilgi için bkz: Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s, 55-57.
[292]Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, 1976, s, 12.

II. BÖLÜM

DANDANAKAN SAVAŞI

Dandanakan Savaşı, Selçuklular ile Gazneliler arasında 431/1040 yılında vuku bulan, Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu sağlayan savaş olarak geçmiştir. Dandanakan Savaşının sebep ve sonuçlarını açıklamaya çalışmadan önce bu savaşın daha iyi anlaşılması açısından Dandanakan'ın coğrafi konumu hakkında bilgi vermenin uygun olacağını düşündük.

2.1. Coğrafi Konumu Ve Bugünkü Hali

Dandanakan-دندانـقان; ilk harfinin fethe, ikinci harfinin (ن) ve makabli (د) nin sükûn ن, ق ve son harfinin fethe olarak okunduğu Dandanakan, Merv'e on fersahlık mesafede bulunan bir bölgedir. Söz konusu bölgenin günümüzde harap olduğunu söyleyen coğrafyacılar bölgede bir Rabat ve bir camii minaresinden fazla bir şeyin kalmadığını ifade etmişlerdir.[293]

Ebû'l-Fidâ, Dandanakan'ı açıklarken hakiki iklime göre dördüncü iklimde ve örfiye göre ise Merv Şah-i Cihan'a bağlı bir şehir olduğunu ifade etmiş ve küçük bir belde olan Dandanakan'ın Merv Şehrine yakın olduğunu, çeşme ve kuyularının tatlı olduğunu, pamuk ve ipeğinin çok meşhur olduğunu söylemiştir.[294] İbn Havkal da Dandanakan'ın içinden bir ırmağın geçtiğini ve bir camii minberinin olduğunu ifade etmektedir.[295]

Makdisî, Dandanakan'ı Merv'e bağlı bir kasaba olarak nakletmiştir. Ayrıca Dandanakan'ın küçük bir belde olduğunu, onun duvarlarla çevrili tek kapılı bir kalesinin olduğunu, birkaç kaplıcası ile kale dışında kervan sarayının olduğunu ve havasının çok hoş ve temiz olduğunu nakletmektedir. [296]

---

[293]Hamevî, *Mucemü'l-Büldân,* II, 477; el-Istahrî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-Fârsî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Leiden, 1927, s, 263; İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım en-Nasibî, *Kitabu Sûratu'l-Arz*, 1938, s, 436-437.

[294]Ebû'l-Fedâ, *Takvîmü'l-Büldân*, s, 532-533.

[295]İbn Havkal, *Kita u Sûratu'l-Arz*, s, 429,437.

[296]Makdısî*, Ahsenü't-Tekâsîm fî Mârifeti'l-Ekâlîm*, II, 434,456.

Beyhakî ise bizzat o savaş sırasında da bulunmuştur. Bu yüzden onun, bilgileri önemlidir. Beyhakî Hisâr ı Dandanakan olarak bahsetmektedir. Hatta olay sırasında Sultan Mesûd''un, askerleri ve bineklerinin susuz olmasına ve kale halkının ısrarına rağmen kaleye girmeyerek çöle doğru Havzu çaharpayan olarak da bilenen bölgeye doğru gittiğini, söylemesi o dönemde Dandanakan Kalesinin işlev halinde olduğunu ve daha doğrusu Dandanakan bölgesinde bir kalenin bulunduğunu tespit etmemize imkân vermektedir.[297]

Dandanakan'ın bulunduğu yer bugün Taş-Rabat (taş-şehir) adını taşımaktadır. Bu bölgede nadir rastlanan yolcuya, şehrin eski muvaffakiyetlerini hatırlatan çok az emare kalmıştır. Bir kum çölü ile çevrilmiş olan eski şehrin bulunduğu tepe kale duvarlarının, üstüne kadar çıkan kumlarla örtülüdür.[298]

Serahs-Merv yolu üzerinde bulunan, bazı kalıntıların Dandanakan'ın hakiki coğrafi vasfını tespit etme fırsatını verdiğini ifade edilen[299]Dandanakan 1158 yılında, Oğuz namıyla bilinen göçebelerin baskınına uğrayarak hem maddi ve hem de manevi kayıplara maruz kalmıştır. XIII. Yüzyıl başında, Serahs-Merv yolundan geçen meşhur coğrafyacı Yakutî şehrin bulunduğu yerde kale duvarı ile harap olmuş binalardan başka bir şey görmediğini vurgulamaktadır.[300]

2.2. Dandanakan Savaşından Önce Vuku Bulan Başlıca Hadiseler

429-30/1038-9 yılları arası vuku bulan olaylara temas edileceği için önce kaynaklardaki muhtelif rivayetleri irdeleyerek sonuca ulaşmaya çalışmayı uygun bulduk. Beyhakî'nin bu olayların içinde bulunan birisi olarak, konu hakkındaki naklettiği bilgileroldukça önemlidir. Müellif olaylara Gazneli cephesinden bakmakla birlikte; az da olsa özellikle Münhiyân diye adlandırılan Gazneli casuslarının, Türkmenler hakkındagönderdikleri bilgileri de göz ardı etmemektedir. Ûlyâ-Âbâd, Serahs'ın Gazneli Mesûd'un eline geçmesi, Serahs çöllerinde Türkmenlerin vur kaç taktikleri, Talhâb savaşı, Geçişi barış ve iki taraf arasında yaşanan kovuşturmacalar

[297]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571.
[298]Zahoder B., "*Dendanekan*" Belleten No: 72, Çev, İsmail Kaynak, Ankara 1954, XIII, 582-584.
[299]Zahoder, *"Dendanekan"* Belleten Çev, XIII, s. 582-583.
[300]Hamevî, Mucemü'l-Büldân, II, 477; Zahoder, "*Dendanekan*" Belleten, XIII, 587.

gibi olayların, anlatıldığı bu konular hakkında Beyhâkî detaylı bir şekilde bilgi vermektedir.

Anonim Melik Nâmeden istifade eden İbnü'l-Esîr, Hüseynî ve Mîrhând gibi müverrihler, Beyhâkî'ye göre daha muhtasar bilgiler vermekte ve kronolojik olarak farklılığın olmadığıbilgilerde olayların vukuatı açısından bazı farklılıklar göze yansımaktadır. Beyhakî Sultan Mesûd''un Belh'te bulunduğu sıralarda on Selçuklu süvarisinin, Belh yakınlarından bir adet fili kaçırdıklarını ifade ederken; İbnü'l-Esîr ise Saray kapısından kaçırılan file birkaç atı da eklemektedir. Beyhakî'yi Cuzcânî, Hüseynî ile ondan iktibas şeklinde olan Selçuk-Nâme müellifi Ahmed b. Mahmud[301] ve Mîrhând da desteklemektedir.[302] Beyhakî Çağrı Bey tarafından Belh yakınlarındaki Bend-i Kaferân nahiyesindeki köylerin, yağmalandığını aktarırken[303]; İbnü'l-Esîr bu rivayeti nakletmez.

İmâdüddin, Aksarayî ve Müstevfî Ahmed b. Yusuf el-Karamânî ve Diyârbekrî gibi tarihçiler olay hakkında bilgi vermezlerken; İbnü'l-Cevzî, Cuzcânî, İbn Hâllikân, Ebü'l-Fidâ, Benâkitî (730/1252), İbnü'l-Verdî, el-Ömerî, İbn Kesîr ve Hândmîr gibi tarihçiler de olay hakkında öz ve olayın ana fikrini aktarmaktadırlar.[304]

Selcûk Nâme kaynaklı eserlerin konu hakkında verdikleri bilgilere baktığımız zaman sadece Sultan'ın, Tûs'ta[305] ikamet etmekte olan Tuğrul Beyi gafil avlamak

---

[301]Geniş bilgi için bkz: Erdoğan Merçil, " *Ahmed b. Mahmud'un Selçuknâmesi (ö. 1569-70)",* Tarih Dergisi, İ. Ü. E. F. Yay., İstanbul, 1969, Sayı: 23, s, 219-232.

[302]Bu konuda Hüseynî de en büyük filin yedeği ile kaçırıldığını zikreder. Bkz. Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 519; Cuzcânî, *Tabakât-ı Nasırî,* I, 250; Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçûkiyye*, s, 5; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 470; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 252; Ahmed b. Mahmud; *Selçuk-Nâme*, s, 23.

[303]Bu bilgiyi Mîrhând da desteklemektedir. Bkz: Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 253.

[304]İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l- Mülûk Ve'l-Ümem*, XV, 267; Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 233,249; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 66; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I, 517-518; Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, s, 226-227; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, I, 336; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, XXVI, 232-233; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, 43, 44-45, 49; Hândmîr, *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâdı Beşer*, II, Cüz. 4, s, 392-393; Anonim, *Târîh-i* Âl-i Selcûk der Anâtûlî, s, 42.

[305]Bu olay ikilinin arasındaki geçici barışın bozulduğundan sonra, Sefer.08.430 tarihinde gerçekleşen bir olaydır. Bin gulam sarayından oluşan iki bini her gruptan oluşan süvari ve iki binde piyade askerlerden oluşan toplam beş bin Askerle, Sultan'ın Nişabur'da bulunan Tuğrul'u gafil avlamak amacıyla başarsızlıkla sonuçlandığı ânî bir seferdir. Geniş bilgi için bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 553-554; Niyâ, *Neberd-i Dandanakan*, s, 53-55.

için harekete geçtiğini bahsetmekle yetindiğini görmekteyiz.[306] Diğer taraftan Şebânkâre-yi'nin aktardığı rivayetindeyse Çağrı Beyin yerine; Oğlu Alp Arslan'ı gösterdiğine şahit olmaktayız.[307]

Gerdîzî'nin de detaylı bilgi verdiği bu konularla ilgili olarak, Beyhakî ve Anonim Melik Nâme'den yararlanan İbnü'l-Esîr ve Mîrhând, kapsamlı bir şekilde malumat vermektedir. Diğer kaynaklar yukarıda da görüldüğü üzere konu hakkında ya özet bilgiler vermekteler veya da hiç bahs etmemektedirler.

Gazneli Ordusunun arka arkaya iki defa yenilmesinin ardından Sultan Mesûd', Selçukluları Horasan'dan atmak için 50.000 süvari, piyade ve 300 fil ile (4 Muharrem. 430/ 7. Ekim 1038)'de harekete geçmişti.[308] Sultan Mesûd''un Gazne'den ne kadar askerle çıktığını Hüseynî'nin[309] yüz ve Mîrhând'ın altmış adet fili zikretmesi dışında diğer Melik Nâme ve Selcûk Nâme kaynaklı eserler yere göğe sığmayan ve çok sayıda ordu ifadeleri dışında net bir rakam vermemektedirler.[310]

2.2.1. Ulyâ-Âbâd Savaşı

Bölgenin coğrâfî konumunu Hamevî'den, Rey'in nahiyesinde olduğunu öğreniyoruz.[311] Bu savaş bizzat Sultan Mesûd''un orduya komuta etmesi ile başlayacak bir savaştır. Dolaysı ile bu savaşınilk defa böylesi bir durumla karşı karşıya kalacak olan Selçuklu Askerlerine ne şekilde etkisi olacağı açısından önem taşımaktadır. Sultan 429/1038-9 yılında Böri Tegin'i yakalamak amacıyla Ceyhun'u

---

[306]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 13-14; Râvendî, *Rahâtü's-Sudûr* ve Âyâtü's-Sürûr, s, 100; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârih, II, Cüz. 5, s, 15-16*; Nizâm el-Hüseynî*, *el-Urâde fî Hikâyetü's-Selcûkiyye,* s, 43; Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 46.

[307]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 80-81.

[308]Gerdîzî bu tarihi 428/1037 yılı olarak vermişse de burada bir yanılgı söz konusudur. Zira olayların içinde olan Beyhakî bu tarihi yukarıda gösterildiği gibi vermektedir. *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 433; Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 508.

[309]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçûkiyye*, s, 7; Ahmed b. Mâhmûd, *Selçuk-Nâme*, s, 22-23.

[310]*Selcûknâme* kaynaklı eserler ordunun takip etmiş olduğu yolunu, Tegin Âbâd, Büst, İsfizâr üzeinden Herat'a, geldiğini zikretmektedir. از غزنین بالشکریوعدت تمام براه تگین آبادوبست بجانب اسفزاروبرصوب هرات بجانب هرات خراسان... Bkz: Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 15, Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, s, 99-100; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârih, II, Cüz. 5, s, 15; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 33;Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, s, 46

[311]Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 148.

geçmiş ve Çağrı Bey Davud'un, Ceyhunun köprüsünü yıkacağı haberini alır almaz Belh'e geçmişti.[312]

Mesûd', 70 bin süvari ve 30 bin piyadeden oluşan ordusu ile Serahs'a doğru yürümüştür. Bu durum karşısında Çağrı Bey de Serahs'a Gelemiş ve Yabgu 20 bin süvarisi ile Merv'den ve Tuğrul Bey de Nişâbûr'dan Serahs'a gelerek güçlerini birleştirmiştir.[313]

Sultan Mesûd muazzam bir ordu ile Belh'ten, 430/1039 Ulyâ-Âbâd bölgesine hareket etmiş ve burada gerçekleşen savaşta Selçuklu birliklerini dağıtmayı başarmıştır. Yirmi Türkmen askerinin esir düştüğü bu savaşta bazı Türkmen askerleri de öldürülmüştür.[314] Çağrı Bey'in bu savaşa Tuğrul Bey'den habersiz girdiği tarihçilerce tespit edilmiştir.[315] Bu yenilginin, hemen akabinde vuku bulan olaylara baktığımızda kesin sonuçlu bir yenilgi olmadığını anlıyoruz.

2.2.2. Selçuklu Üçlü Liderinin Serahs'ta Toplanmaları

Beyhakî, bu konuyu Selçuklu Üçlü liderinin, Serahs'ta toplandıklarına dair rapor veren mektubu eserinde nakletmek suretiyle diğer kaynaklara göre[316] hem orijinal ve hem de detaylı bilgi sunmaktadır. Gelen mektup şu bilgileri içermekteydi.

Selçuklu liderlerinin bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptıkları toplantı hakkında malumat veren mektupta "Tuğrul ve Yinâllilerin Sultan'ın güçlü ordusundan tedirgin olarak Batı'ya doğru gidilmesi görüşünü savundukları, Çağrı Bey'in itiraz ederek Horasan topraklarında kalınması konusunda ısrar ettiği, aksi olursa Sultan'ın gazabından kurtulmanın imkânsız olduğu anlatılmakla beraber; yapılan savaşlarda Gazneli Ordusunun çok yavaş hareket ettiği öne sürülmekteydi.

---

[312]Melik Nâme ve *Selcûknâme* kaynaklı eserlerinin herhangi bir rivayet nakletmedikleri bu konuda Gerdîzî bu mektubun, Davud'un tüm sipahiyle birlikte direk Belh'e doğru yürüdüğünü, anlatan içerikte olduğunu aktarmaktadır. Doğrusunu Allah bilir. Bkz: Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 434.

[313]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 252; Çimen, Ali ve Göknur Göğebakan, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, İstanbul 2007, s. 90.

[314]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 520-521; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 250; Hâşimî, *Successors of Mâhmûd of Ghazna*, s, 54-55

[315]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 521; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s, 13.

[316]Hüseynî ve diğer bazı tarihçiler konu ile ilgili olarak, sadece üçlü liderini Serahs'ta toplandıklarını zikretmekle yetinirler. Bkz: Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçûkiyye*, s, 8; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 50; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 24.

Aynı zamanda kendilerinin çevik olduklarının ileri sürüldüğü bilgileri ihtiva eden mektup Çağrı Beyin görüşünün kabul edilerek Talhab ve Diye Bazergân bölgelerinde savaşma konusunda anlaştıkları bilgiler zikredilmekteydi."[317]

Diğer taraftan mektupta başta Böri Tegin olmak üzere ve diğer Gazneli devletinden kaçarak kendilerine sığınan, Emîr Yusuf, Hâcib Ali Karîb, Gâzî ve Eryarûk gibi komutanların da savaşma yanlısı oldukları belirtiliyordu. Tuğrul ve Yabgu bunlara güvenmemekte ısrar etmişse de onlara güven ve itimadın oluşması için öncü kuvvet halinde gönderilmesine karar verilmiştir.[318]

İki ordu 421/15 Mayıs 1030'da davul ve boru sesleri ile savaşa başlamıştır. Gazne Ordusu karşısında duramayan Selçuklu birlikleri çöllere çekilmek zorunda kalmıştır. Çöl harekâtına alışık olmayan Gazne ordusunun çöle doğru çekilmekte olan Selçukluları takip etmeye cesaret edemediklerine şahit olmaktayız. Çünkü Gazne ordusunda rahatlığın, bolluğun ve yenilmezliğin verdiği tembellikten öte iç huzursuzluk hâkimdi. Selçuklular'ın Gazneli Ordusu gibi ihtişamlı bir orduyu yenebilmeleri için sıcaklık derecesinin (40-50 °C) çıktığı yazı beklemeleri gerekiyordu. Nitekim Selçuklular yaz sıcaklığı bastırınca düşman ordusunun hem su ve hem de diğer erzak konusunda sıkıntıya sokmuştur. Biryandan kuyuları kapatan Selçuklu süvarileri diğer yandan da hayvanlar ot ve yem getiren develerin önünü kesiyorlardı.[319]

Talhâb savaşı Beyhakî'nin söylediği gibi Selçukluların mağlubiyeti ile sonuçlanan bir savaş değildir. Çünkü aynı müellifin konunun devamında "Yeniden Türkmenlerin Savaşa Gelmeleri" başlığı altında naklettiği bilgilere bakacak olursak Sultan Mesûd''un şöyle bir ifade sarf ettiğini görüyoruz. Sultan Türkmen atlılarını görünce "Böyle bir cesur millet olamaz. Onların, aldıkları yenilgi sonucu Ceyhun kenarına direnmeden atlarını durdurmaz sanmıştım" demiştir. Ayrıca Sultan Mesûd''un barış antlaşma teklifine de bakılırsa Selçuklu birliklerinin direnme konusunda ne derece istekli olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

---

[317]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 522-523; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s, 59-60.
[318]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 522-523; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s, 59-60.
[319]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 523-524; Çimen, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, s. 90.

2.2.3. Geçici Barış

Yaz sıcaklarını geçirmek ve Ramazan ayında kan dökülmemesi için gerçekleşecek olan bu barış antlaşma talebi Sultan Mesûd' tarafından teklif edilmiştir. Beyhakî'nin eserine baktığımız zaman bu barış antlaşmasının bir hile ile gerçekleştiğine şahit olmaktayız. Sultan Mesûd' itibar ve prestijini korumak için vezirine böylesi bir antlaşmayı gerçekleştirmesini emretmiştir. Bu anlaşma, güya Sultan'ın haberi olmaksızın vezirin kendi başına, Müslümanların huzuru için yapmayı düşündüğü bir eğilim olarak gösterilmiştir.[320] Selçuklular'a Mutavvî'nin gönderilmesi ile gerçekleşen bu antlaşmaya göre Selçuklulara eski toprakları bırakılacak ve Gazne ordusu Herat'a dönecekti.[321]

Bu barış antlaşması iki tarafın birbirilerini oyalamak maksadıyla gerçekleşmiş bir düzmeceydi. Nitekim Sultan'ın ordusuyla Herat'a döndüğü sırada Selçukluların saldırısına uğraması ve Nişâbur, Serahs ve Merv gibi bölgelerin tekrar Selçukluların eline geçmesiyle antlaşmanın sekteye uğradığını görmekteyiz.[322] Ayrıca iki tarafın hazırlıklarını sürdürmesi antlaşmanın arka planını görmek açısından önemli bir noktadır.[323] Türkistan'dan gelmekte olan Oğuz göçmenlerini de yardıma çağıran Selçuklar, gittikçe çoğalıyor ve kuvvetleniyordu. Bundan dolayı bu geçici anlaşma, Selçukluların işine yaramıştı.[324]

Diğer yandan, Herât ve civar bölgeleri ile Badgis ve civar halkını Selçuklular ile anlaştıklarından dolayı çok ağır vergi ve fiziki şiddete maruz bırakıldığı aktarılmaktadır. Sultan Mesûd', Selçuklular Herât'ı ele geçirdiklerinde, onlara yardım ettiği için Bu Talha Şiblî'nin dersini soydurmuştur[325]

---

[320]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 534.

[321]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 535-536.

[322]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 539.

[323]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 535-538; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 250.

[324]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s,536-537; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s, 60; Çimen, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, s, 90.

[325]Melik Nâme'den naklen İbnü'l-Esîr ve Mîrhând gibi Tarihçilerin; Sultan'ın Cüzcân valisini astırdığını naklettikleri rivayetin bu olay olabileceği muhtemeldir. Çünkü olayların içinde olan Beyhakî o derece önemli olayı zikretmeden geçmesi mümkün olmazdı.

2.2.4. İki Tarafın Savaşa Hazırlanması

430/1039 yılında Emîr Herat'a gelerek tedbirli olmak için etrafa gözcüler göndermiştir. Hacib Buzrug çok sayıda asker ile birlikte Puşeng- Nişabur'un yakınlarına- gönderilirken diğer bir grup asker de Badgis tarafına yollanmıştır. Bölge kontrol altına alındıktan sonra âmiller işe koyularak vergi toplamaya başlamışlardır. Ayrıca Gazne'den Çölde kullanılan savaş aletlerinin yanı sıra At, Deve ve savaş kıyafetleri istenmiştir.[326]Bu bilgiler Sultan Mesûd''un, Selçuklular ile son noktayı koyacak bir savaşa hazırlandığı sinyallerini göstermesi açısından önemlidir. Zaman zaman yukarıda temas ettiğimiz gibi Türkistan'dan gelen göç akını Selçuklular açısından avantaj sayılırken Gazne Devleti için ise bir dezavantaj idi. Çünkü bunlar Gazneli Devletinin, Türkistan Emirleriyle olan ilişkisinin bozulduğu anlamını taşımaktadır.

2.2.5 Dandanakan Savaşı Öncesi Bölgenin Durumu

Horasan'da büyük bir kriz yaşanıyor ve her yanda açlık hüküm sürüyordu. Yıllardır bölgede süren savaşlar, baskılar, yağmalar ve üstelikte kuraklılık söz konusu bölgeyi hem ekonomi ve hem de sosyal düzen açsından bölge halkını içinden çıkılması güç bir duruma sokmuştu. Özellikle de Selçukluların kazandığı iki zaferin ardından Türkistan'dan Horasan'a göçü hızlandırmıştı. Beyhakî'nin yazdığına göre, Horasan hazinelerinin topraktan çıkarıldığını duyan, ihtiyar ve topal bir kadının hisse koparmak maksadı ile yola çıkması göçün ne derece yoğunluğunu anlamak bakımından kayda değer bir bilgidir.[327]

Bölgenin böyle bir durumda olması en çok Gazneli Ordusunu sıkıntıya sokmaktaydı. Çünkü iaşe yetersizliği ordu içersinde anlaşmazlığa sebep olacak kadar ilerlemişti. Beyhakî'nin ifadesi ile "Ordu içersinde homurdanmalar baş göstermişti".[328]

Horasan'ın diğer eyaletlerine göre Nişâbûr bölgesi oldukça zor durum geçirmekteydi. Bölgede yaşanan savaşlar tarım üretiminin tahribine, ticaretin durmasına ve binaların yıkımına neden olmaktaydı. Beyhakî'nin ifadesine göre "Ev

---

[326]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, 538-539; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 250.
[327]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 545; Çimen, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, s, 90-91.
[328]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 561

sahipleri evlerinin çatısını sökerek (odun karşılığı) satarken, soğuktan kadınlar ve çocuklarının ölümüne neden olmakta ve toprak fiyatları düşmesine, para biriminin değerinin düşmesine yol açmaktaydı."[329] Horasan ve nahiyelerinde köy nüfusunun önemli bir kesimi açlık, soğuk ve salgından ölmüştü. Gazneli askerler ve saray gulamları büyük sıkıntı çekmekteydiler ordunun "ekmeği ve eti yoktu, atların ot ve arpası tükenmişti."[330] İaşe ve yem sıkıntısından dolayı Selçuklular da perişandı. Ancak yoksulluğa ve ağır çöl koşullarına daha alışık olduklarından bütün bu zorluklara dayanıklıydılar. Merv ekonomi ve tarım bakımından bölgesi diğer bölgeler gibi sıkıntıya maruz kalmamıştır.[331]

Bu durum Sultan Mesûd''un yanlış karar vermesine ve orduyu yanlış istikamete götürmesine yol açmaktaydı. Nitekim Sultan Mesûd 431/17 Mayıs 1040 tarihine kadar Serahs'ta kalan Gazneli Ordusuna şiddetli sıcak altında Merv'e hareket etmesine emretmişti.[332] Gazne ordusunun peşini bırakmayan Selçukluların aralıksız, sık sık saldırmaları durumu daha feci bir hala sokmuş[333] ve Özellikle binek bulamayan askerler ve saray gulamlarının durumu çok zordu. Çünkü Selçuklular ordudan başta deve olmak üzere çok sayıda binek kaçırmışlardı.[334]

2.2.6. Dandanakan Kalesine Doğru

Sultan Mesûd' 18.Safer.431/9.Kasım.1039 tarihinde muazzam bir ordu ile Herat'tan Poşeng'e doğru yola çıkmıştı. Ordu düzeni şöyle idi:

---

[329]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 557.
[330]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 561.
[331]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 561-562; Agacanov, *Selçuklular*, s, 94.
[332]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 562.
[333]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 565.
[334]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 565; Agacanov, *Selçuklular*, s, 95.

Sunkur ve Bu Bekir önderliğinde Kürt ve Araplardan oluşan 500 Hîltâş[335]

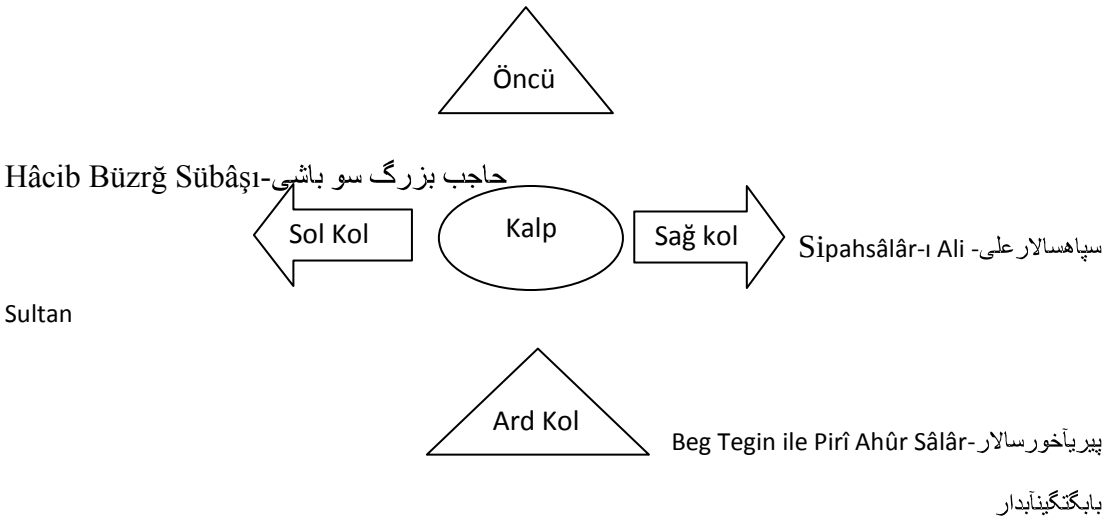

Ordu üst düzey komutanlarına hilatler verildiği orduda seçilmiş 50 adet fil, Piyâdegân-ı Dergâhî'nin binmiş oldukları çok sayıda hızlı develer (Cembâzgân-جمبازگان) bulunmakta ve ordunun yükü her zamankinden daha hafifti.[336]

Sultan Mesûd' Nişâbur'da bulunan Tuğrul Beyi bulunduğu yere sıkıştırmak ve çıkış yollarını tutmak için Sıncıd kalesinden (Tûs ile Nişâbur yolu üzerinde) Tûs'a doğru gitmeye karar vermişti. Sultan Mesûd''un Tûs'a doğru geldiğini öğrenen Tuğrul Bey bulunduğu yeri terk ederek Bâverd'e doğru gitmiştir.[337]

Rey'den gelen takviye askerlere Nişâbur'a gitmelerihususunda gerekli emri veren Sultan Mesûd''un kendisi Suratla Türkmenlerin bulunduğu Bâverd'e doğru gitmişti.[338] Tüm aile ve malları ile birlikte bulunan Türkmenler Sultan'ın geldiğini duyunca tedirgin olmuşlarsa da Allah'ın takdiri ile aile çocuk ve malların çıkardığı Selçukluordusu zanneden Sultan Nesâ'ya doğru hareket etmiştir.[339]

---

[335]خیلتاش : Grup anlamına gelen, خیل-Hîl, kökünden gelmektedir. Gazneli devletinde nizamî bir terim olan Hîltâş Hîlbâşî ve grup başı anlamına gelmektedir. Hîltâş'ın emri altında olan askerlere de, aynı etnik gruptan oluşan anlamında, Hîltâşân-خیلتاشان denmektedir. Bkz: Beyhakî; *Târîh-i Beyhakî*, s, 697.

[336]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 553.

[337]Bu olay Sultan'ın Selçukluları bölgeden atma teşebbüslerinde ne derece titiz ve kararlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yukarıda da zikredilen bu malumat hakkında bkz. Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 553-555.

[338]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 555.

[339]Bu olayı Beyhakî'nin naklettiği rivayetlerin aksine, Sâdıkî Niya, Dandanakan Savaşı adlı kitabında şöyle izah etmektedir. Kaynak göstermeden naklettiği bilgiye göre "… Sultan Mesûd''a yakalanmadan

Gazneli ordusunun stratejisini su ve ot belirliyordu. Çünkü kıtlık ve yağmalardan dolayı söz konusu bölgelerde sultan'ın onca askerine erzak bineklere ot ve su bulmak Gazneli devleti için en büyük dezavantajdı.[340]

Gazne Ordusu 8. Ramazan. 431/23. Mayıs. 1040 sabahı Merv'in, iki menzil uzağında kurulan kamptan harekete geçmiştir. Emir, tepeden tırnağa silahlı olup, 500 gulam ve 12 savaş fili ile 50 yedek süvari deve ortasında hareket etmekteydi. 3 km yol alındıktan sonra Sultan'ın ordusunun önü Oğuz ve Türkmen öncü birliklerince kesilmiş ve kıyasıya bir savaşa başlanmıştır.[341]Mesûd' ve komutasındakiler üzerlerine çullanan düşmandan kendilerini koruyarak küçük Dandanakan Kasabasının duvarlarına ulaşmıştır.[342] Kale halkı Gazneli ordusuna saray kapısını açmamışlarsa da susuzluktan bunalan asker ve gulamlara su vermiştir. Erkan ve komutanları Emir'e, Dandanakan eteklerinde dinlenmelerini tavsiye etmiş ancak Sultan Mesûd' kalenin 5 fersah uzağında bulunan su birikintisine doğru hareket emrini vermiştir.[343]

2.2. Dandanakan Savaşı

Bu savaş yaklaşık on bir yıl süren mücadelenin son bulduğu Dandanakan Savaşıdır. Dandanakan bölgesinde vuku bulduğu için Dandanakan Savaşı adı ile bilinen bu savaş hakkında ilk ve detaylı bilgileri savaşın içinde bulunan Beyhakî'den almaktayız. Beyhakî "Emîr'in, komutanlarını dinlemeden havza doğru ilerlediği anda 370 saray gulamının daha önce Selçuklulara sığınan gulamlara katıldıklarını ve bir anda "yar, yar" sesleri ile Gazneli ordusuna saldırıya geçtiklerini, böylece ordu

---

Bâverd'e ulaşmayı başaran Tuğrul Bey Yabgu ve Çağrı Bey'e Gazneli ordunsun bu seferki durumunun daha öncekilerden çok farklı olduğunu söyleyerek, çoluk, çoçuk ve malların, onlardan rahat olmaları için çöle doğru gönderilmesini önerdi. Diğer taraftan Mesûd' Tuğrul Beyin peşinden Baverd'e yönelmişti. Sultan Mesûd''un geldiği sırada Selçuklular aile fertlerini ve mal varlıklarını çöle doğru sevk etmekteydiler. Bir genç Türkmen bu kafileye rehberlik ediyordu. Gazneli ordusunu görür görmez, 300 atlı ile birlikte Selçuklu öncüsü gibi Gazneli ordusuna saldırmış ve yakalanmıştı. Kendisinden bilgi alınmak için her ne kadar eziyet görse de görünen tozun Selçuklu ordusu olduğunu söyleyince Mesûd' korkarak Nişâbur'a gitmiştir. Bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 555-556; Niyâ, *Neberd-i Dandanakan*, s, 56-59.

[340]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 556.

[341]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571.

[342]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devletü's-Selçûkiyye*, s, 8; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Haz. E. Merçil, s, 25-26; Agacanov, *Selçuklular*, s, 95.

[343]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571.

düzeninin bozularak adeta kıyamet sahnesi gibi göz gözü görmediğini, ordunun sağ sol kanadının dağılarak her kesin "nefsî, nefsî" diye her tarafa kaçtığını" aktarmaktadır.[344]

Hüseynî, İbnü'l-Esîr ve diğer bazı tarihçilerin eserlerinde geçen rivayetler Beyhakî'de geçen rivayetlere göre farklılık arz etmektedir. Davud'un çabalarını övücü ifadelerle zikreden müellifler "Gazneli ordusunun "su sıkıntısı" yüzünden anlaşmazlığa düştüklerini, anlaşmazlığın gruplar arasında şiddetli bir çarpışmaya varacak kadar büyüdüğünü, Selçuklu askerlerinin Gazneli artçı kolundan askerler kaçırdığını, Selçukluların Gazne ordusuna altından kalkması mümkün olmayan bir darbe vurduğunu nakletmişlerdir."[345] Melik Nâme mervîlerinden olan Mîrhând, iki tür yani iki farklı yerde konu ile ilgili bilgi vermektedir. Bunların biri İbnü'l-Esîr'de geçen rivayete benzemekte olup Çağrı Bey hakkında övücü ifadeler kullanmaktadır. İkinci rivayeti ise Nizâm el-Hüseynî'nin aktardığı bilgi ve kullandığı ifadelere benzer bir tarzda olup genel anlamda Gazneli ordusunun su sıkıntısını dile getirerek savaşı "eşi benzeri görülmeyen çok şiddetli bir savaş (Ramazan 431/1039) olduğunu" aktarmaktadır.[346]

İbn Tiktıka'nın temas etmediği bu konu ile ilgili Selcûk Nâme ve ondan yararlanan tarihçiler özet bilgi vermektedir. 429/1037-8 yılında Selçuklu askerlerinin Bâverd, Serahs çölleri ile Dandanakan ve Mervuşâhi Cihan etrafındaki kuyuları kapatarak düşman ordusunu ıssız bir çölde avladıklarını kaydetmişlerdir.[347]

Cüzcânî konu ile ilgili olarak Selcûk Nâme mervîlerine göre ayrıntılı bilgi aktarmaktadır. Hem Dandanakan yolu üzerinde ve hem de Dandanakan meydanındaki çarpışmalar hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Üç gün süren

---

[344]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 521-572.

[345]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s, 8; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 482-483; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer*, I, 517-518; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, I, 336; Aynî, *İkdü'l-Cümân fî Târîh-i* Ehli'z-Zaman, Süleymâniye Kütüphanesi, No: 2317, XI, 4; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s, 26.

[346]Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 253-254, 258; Hidayet, *Fihrisü't-Tevârîh,* s, 101.

[347]Ancak burada verilen tarihte bir yanılgı söz konusudur. Zira görgü tanığı olan Beyhakî bu olayın tarihini 431 yılı olarak vermektedir. Bkz: Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 16; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr,* s, 100; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, Cüz. 5, s, 16-17; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayetü's-Selcûkiyye*, s, 34; Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 46.

savaşın Gazneli ordusunun hezimeti ile sonuçlandığını ve 431/1040 yılında vuku bulduğunu kayıt etmektedir.[348]

Diğer kaynaklar genel mânâda Gazneli ordusunun su sıkıntısından bahsetmekte ve zaferin Gazneli devletinin hem iç ve hem de dış otoritesini sarstığını aktarmaktadırlar.[349] Diğer bazı orta çağ kaynakları olayın 432/1041 (İbnü'l-Cevzî, Müstevfî ve Benâkitî) yılında gerçekleştiği bilgisini aktarırken Gazneli Mesûd''un büyük bir yenilgi alarak Gazne'ye kaçtığı rivayeti ile yetinmekteler.[350] İsfehânî ise olayın 430/1039 yılında vuku bulduğunu aktarmarmıştır.[351]

Gazneli Ordusu panik içersinde kaçarken; Selçuklu askerleri atlı araba birliklerine saldırmış ve değerli eşyaları ile silahları, savaş ve yük hayvanlarını yağmalamaya koyulmuştur. Sultan Mesûd' düşmana karşı ordusunu, Selçuklulara karşı koyamayacağını anlayınca çareyi Gazne'ye doğru kaçmakta bulmuştur.[352]

Dandanakan duvarları altında Sultan Mesûd''un kötü mağlubiyeti yeni bir devletin doğuşunu müjdelemekteydi. Savaşın yapıldığı yere sultan tahtı kurularak çadır dikilmiş ve Tuğrul Bey Sultan sıfatıyla selamlanmıştır.[353]

Bu zaferlerin hemen akabinde Selçuklu Beyleri Mâverâünnehir'e Ali Tegin oğullarına, Türkistan Karahanlı hanlarına ve Halife el-Kâ'im'e zafer nameler yollanmıştır.[354] Ebû İshak el-Fukka'i beraberindeki hediyeler ve özel mektupla

---

[348]Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 234, 250-251.

[349]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 97; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, XXVI, 233.

[350]İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîh-i Mülûk ve'l-Ümem*, XV, 277; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 65; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, s, 428; Benâkitî, *Târîh-i Benâkitî*, s, 227; Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 81, 97.

[351] İsfehânî, *Târîh-i Devleti Âl-i Selcûk*, s, 10.

[352]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 572; Agacanov, *Selçuklular*, s, 96.

[353]İbnü'l-Esir ve diğer bazı müellifler yanlışlıkla, Sultan Mesûd''un tahtına Davud Çağrı Bey'in çıktığını iddia etmektedir. Bu iddialar dönemin olaylarına tanık olan Beyhaki'nin açıklamalarıyla ters düşmektedir. Bkz: İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 483; Aynî, *İkdü'l-Cümân fî Târîh-i Ehli'z-Zaman*, XI, 4.

[354]İbnü'l-Esîr'in bahsetmediği bu zafer nâmeler hakkında Nişâbûrî ve kendisinden yararlanan müellifler Halife'ye yollanan mektubu içeriğiyle eserlerinde naklederken etrafa gönderilen diğer zafer nâmelerin içeriğinden bahsetmezler, Beyhakî Halifeye yollanan mektup dışındaki zafer nâmelerden bahsetmektedir. Nişâbûrî, Râvendî, Reşidüddin, Nizâm el-Hüseynî, Yazıcızâde'nin eserlerinde Halife'ye gönderilen mektup şöyledir. "Biz Selcûk b. Lukmân'ın kabilesi ve Abbâsî Devletinin tebasıyız. Biz Müslüman olmayanlara karşı cihat eder ve İslâm Dininin hükümlerine uymaya çalışırız. Bizim İsrâil adında bir amcamız vardı ve aynı zaman da bizim önderimizdi. Yemînü'-Devle suçu olmadığı halde

Bağdat'a elçi gönderdi. Muhammed, Davut ve Musa halifeye mektuplarında, daha önce hüküm süren kötülüğü "yok ettiklerini" ve adalet yasalarını getirdiklerini" söylüyorlardı.[355]

Böylece XI. yüzyıl ortasında Âmu derya ve Hazar'dan Dicle ve Fırat'a, Karadeniz ve Akdeniz'e kadar geniş arazide kurulacak devasa imparatorluğun, uzun yıllar sürecek Selçuklu fütuhat destanı başlamış oldu.[356]

2.3. Gazneliler'in Hezimete Uğramasının Sebepleri

Mağlubiyetin en büyük sebeplerinden biri hatta en önemlisi Sultan'ın kendi hatasından kaynaklanmıştır. Bununla beraber devletin temel sorunlarını da oluşturan ve Gazneli Sultan Mahmud devrinden kaynaklanan gerek sosyal gerek siyasî ve gerekse ekonomik uygulamalar her hususta olduğu gibi bu savaşta da Gazneli devletini olumsuz yönde etkilemiştir.[357] Devrin kaynakları ile o dönemle ilgili araştırma kaynaklarına baktığımız zaman Sultan Mesûd''un dört büyük hatasını görmek mümkündür. Bunlar:

1. Gazneli Sultanının Orduyu Merv'e doğru götürmekteki ısrarı: Bu aynı zamanda devlet erkânına güvensizliği de beraberinde getiriyordu. Çünkü Sultan kendisine Merv'e doğru gidilmesinin doğru olmadığını söyleyen

---

Onu gözaltına alarak Hindistan'da Kâlincâr Kalesinde hapsetmişti. Amcamız yedi yıl kaldıktan sonra o kalede vefat etmiştir. Aynı şekilde diğer akrabalarımızdan da bir sürü insanı tutuklayarak çeşitli kalelerde hapsetmişti. Mahmud'un ölümün ardından oğlu Mesûd' başa geçmiş ve halkla ilgisini keserek zamanının çoğunu içki ve eğlenceye ayırmıştı. Horasan halkı ve âlimleri bizden kendilerini himaye etmemizi istemişler ve biz de bunu kabul etmiştik. Fakat Mesûd' bize kastederek defalarca bize saldırmış ve iki taraf arasında pek çok çatışma geçmişti. Hamdolsun zafer bizim oldu. Bundan sonra İslâm kurallarınca Halifenin fermanı ile olsun istedik. Bu mektubu Ebû İshâk el-Kuffâî'den yolluyoruz" diye son bulmaktadır. Bkz: Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 17-18; Râvendî, *Râhatü's-Südûr*, s, 102-103; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, Cüz. 5, s, 18-19. Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fî Hikayetü's-Selcûkiyye*, s, 37-38; Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s, 47-48.

[355]Agacanov, *Selçuklular*, s, 97.

[356]Agacanov, *Selçuklular*, s, 97.

[357]Yukarıda da temas edildiği gibi başta askeri teşkilat taht ve hakimiyet konusunda yaşanan krizler devlet bütünlüğü sarsacak şekilde Hârizm bölgesinde olduğu gibi Merkezden bağımsızlığını elde etme çabaları, sosyal ve ekonomik alanında yaşanan krizler, düşman kesimin fırsatçılığı ve yanlış stratejiler devleti temelden sarstığı gibi özellikle Hârizm bölgesinin baş kaldırması Selçukluların Horasan'a geçmelerine neden olmuştur. Diğer yandan ağır vergilerin konulması ve vergi memurlarının sert tavırları milleti rahatsız etmiş ve Selçukluların yanında yer almalarına sebep olmuştur. Geniş bilgi için bkz: Pergârî, Salih, *"Früvpâşî Sahtârı Kudret-i Gazneviyân*", Fasl Nâme-yi İlmî- Püjüheji Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-ı ez-Zehrâ (s), yıl: 13, Sayı: 46, yyy, 1382/2003, s, 44-56.

devlet âdemlerine "… Hepiniz bana karşı ağız birliği yaparak benim böylesi bir durumdan kurtulmamı istemiyorsunuz ve hırsızlık yapıyorsunuz. Siz öyle bir yere götürüp kuyuya atacağım ki hem ben sizden ve ihanetinizden ve hem de siz benden kurtulasınız. Kimse bana bu hususta haber ve görüş getirmesin kellesinin gitmesini istemiyorsa".[358]

2. Ordu komutanını dinlememsi: Sultan'ın devlet erkânına güvenmemesi ordu içindeki yağcılara da fırsat tanımıştır. Vezir A. Samed bu durumdan çok endişe ederek ordu komutanı olan Altuntâş'ı yanına çağırmış ve ordunun Merv'e gitmesi durumunda doğa bilecek muhtemel riskleri anlatarak Sultan'ı kararından vaaz geçirmesini istemiştir. Fakat sultan Altuntâş'ı da şu sözleri ile "… Başkalarının sözcüsü olmuşsun seni saf ve akılsız olduğun için affettim bu cesaretini tekrar etmeyesin" diyerek azarlamış ve kararın değişmesindeki son umudu da suya düşürmüştür.[359]

3. Bektoğdîn'nin Toplantıya davet edilmemesi: Saray gulamlarının emrinden çıkmadığı Bektoğdu bu duruma çok üzülmüştü. Bunun yansıması saray gulamlarının savaş esnasında karşı tarafa geçmekle olmuştur.[360]

4. Dandanakan kalesinden beş ferseng uzaklıkta bulunan havza doğru ilerleme kararı: Hem halkın hem de erkânın beş kuyusu olan Dandanakan kalesi yanından konaklamanın uygun olacağı görüşüne karşı çıkan inatçı Emîr bu kararı ile ordunun zafer umudunu da yok etmiştir.[361]

Yenilginin diğer sebeplerinden birisi de su sıkıntısıdır. Bölgenin bir yandan kuraklık nedeni ile diğer yandan da bölge kuyularının Selçuklular tarafınca tahrip edilmesi; Gazneli Ordusunu ciddi manada sıkıntıya sokmuştur. Hatta iç kargaşaya sebep olarak askerlerin birbirlerine girmelerine kadar gitmiştir.[362]

---

[358] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 562; Furûzânî, *Gazneviyân ez Paydayiş ta Frûpâşî*, s, 249.
[359] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 564; Furûzânî, *Gazneviyân ez Paydayiş ta Frûpâşî*, s, 250.
[360] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 569; Furûzânî, *Gazneviyân ez Paydayiş ta Frûpâşî,* s, 251.
[361] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571; Furûzânî, *Gazneviyân ez Paydayiş ta Prûpâşî*, s, 251-252.
[362]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571-572; Zahoder, "*Dendanekan*" Belleten, XIII, 583.

2.3.1. Gazneli Devletinin Ordu Teşkilatı ve Dandanakan Yenilgisindeki Etkileri

Gazneli ordusu genelde gulâmlar, düzenli birlikler, eyalet askerleri, ücretli askerler ve gönüllülerden oluşmaktaydı. Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi, Gazneli Devletinde de, ordu en itibarlı kurum olarak görülmekteydi.[363] Merkezini Gulam ve kölelerin oluşturduğu Devletin çoğunluğu Türklerden oluşan, çoklu etnik yapıya sahipti. Çok küçük yaşlarında Türkistan'dan getirilerek eğitilen[364] bu köleler efendisine bağlılığı ve vefakârlığı ile meşhurdu. Bunun ne derece yaygın olduğunu söz konusu dönemin, söylev haline gelen, şu şiirinden anlıyoruz.

یک بندۀ مطـلوع به از یکـصد فـرزند

کین مرگ پدر خواهد، آن عمر خداوند[365]

"Divân-Ârz'a- دیوان عرض bağlı ordunu oluşturan, Türk, Hint, Tacik ve Horasanlı gulamlar, yetkisi Hâcib'in (فرماندۀ سپاه و حاجب بزرگ) hemen sonrasında gelen Sâlâr-Gulâmân-سالار غلامان tarafından idare edilmekteydi. Gulamlar asker ve muhafızlığın dışında da, hizmetçi, sâkî, oğlan ve benzer çeşitli görevlere getiriliyorlardı.[366] Devletin çok etnik kökenli askeri sistemi devletin faydasına olan bir mekanizmaydı. Çünkü bir devletin ordusu aynı ırktan olursa, padişahın orduya teslimiyeti kaçınılmaz olur. Nizâmü'l-Mülk'ün vurguladığı bu konu çok ciddi ve hassas bir konuydu. Her etnik kökenli bir komutan kendi soydaşlarının başına geçmekte özellikle savaş meydanında bir biri ile rekabet içersinde olduklarından dolayı ölesiye mücadele etmekteydiler.[367]

---

[363]Bosworth, *The Ghaznavides*, 95.

[364]Nizâmü'l-Mülk'ün, Sâmânoğulları dönemi ile ilgili olarak, yedi yıl süren bir kölenin askeri eğitiminin, dışında Gazneliler'in dönemi ile ilgili konu hakkında kaynaklarda, aydınlatıcı, bilgi bulunmamaktadır. Geniş bilgi için bkz: Nizâmülmülk, *Siyasetnâme,* çev. Nurettin Bayburutlugil, İstanbul, 1995, s, 151-168. Ancak böyle bir bilginin bulunmaması, söz konusu olayın, olmadığı anlamına gelmez. Özellikle 4000 bin saray ve 300'u da Sultan'ın muhafızını korumakla mükellef ve yükümlü olan bu kölelerin, herhangi bir askeri eğitimden, geçmemesi imkânsız gözüküyor. Bosworth'ın, savaş sırasında eğitiliyorlardı (s, 100) ifadesi de açıkçası, böylesi bir önemli olayı aktarmada, kıt kaldığı, düşünülebilir.

[365]Sadık bir hizmetçi yüzlerce çocuktan iyidir; çocukları babalarının ölümünü, gulam ise ömrünün uzamasını diler.

[366]Agacanov, *Selçuklular,* s, 70.

[367] Nizâmülmülk, *Siyasetnâme,* s, 146147.

Ordunun en kıdemli ve yüksek mevkîlerde görev yapanları, hanedana en yakın olanlardı. Gazneli Mahmud'un İsrail'in oymağını, Horasan'a geçirerek askerî olarak yararlanma düşüncesini yukarıda görmüştük. Sultan'ın, ordusunda, bölgeye yerleşmeleri mazilere dayanan, çok sayıda Oğuz Türkleri de bulunmaktaydı. İl valilerinin, kendi kabilesini asker olarak aldığı Gazneli devletinde; özellikle Hint gulamları güçler arası dengeyi korumakta çok önemli rol oynamıştır. Hint kölelerin, Hacib-i Büzrüg'ün fermanında olan, Sipâh sâlâr-ı Hindûyân-سپاه سالار هندویان – adıyla bilinen kendi önderleri bulunmaktaydı. Ayrıca Gazne'de kendilerine has bir bölge tahsis edilmişti.[368]

Gazneli ordusunun Piyâde (yaya) bölümü, silahlarının rüyîn adında kısa kılıç olduğu, Deylemîlerden oluşmaktaydı. Aynı zamanda Sultan'ın yaya korumaları da onlardan oluşmaktaydı.[369]

Arap ve Kürtler'in de diğer etnikler gibi, kendi soyundan olan komutanın emrinde savaşa iştirak ederlerdi. Sultan Mahmud dönemin de Abdullah Muhammed b. İbrahim et-Tâyî'nin başını çektiği Araplar, ordunun en önemli, دیو سواران , Süvârî kolunu teşkil ediyordu. Dandanakan savaşında ordunun en önemli öncüleri Arap ve Kürtlerden oluşmaktaydı.[370]

Savaş esnasında, savaş aracı olarak, at ve fillerden yararlanılırdı. Bir süvari cengâverin Sultanın tamgası vurulan, biri mühimmat için diğeri de savaşta kullanacağı, iki atı olmalıydı. Divân-ı Eşrâf tarafından tıbbî kontrolleri sürekli olarak yapılan atların, dönemin diğer devletlerinde olduğu gibi, Gazneli Devletinde de çok büyük önem taşımaktaydı. At yetiştirmek için çok sayıda önemli ve özel bölgeler bulunmaktaydı.[371]

Fiillerin Hindistan bölgesine yapılan seferlerin sonucunda elde edilmesi Gazneli ordusunun, bu denli güçlü olmasının yegâne sebebiydi. İslâm'dan önceki Sâsânî fars devletinin, savaş esansında fillerden yararlandığını göz önünde

---

[368]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 104.
[369]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 417; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 109.
[370]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 110.
[371]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 111.

bulundurursak söz konusu bölge halkının, fil gibi bir güçlü hayvanın savaşlarda kullanıldığına yabancı olmamaları gerekir. Saffâr oğulları ve Büveyhîlerin, fillerden yararlandıkları söylense de, kaynaklar bu konuda çok da aydınlatıcı bilgiler vermemektedirler. Müslüman hanedan devletleri arasında Gazneli hanedanı, çok sayıda eğitimli savaş fillerini savaşlarda kullanan ilk hanedandır. Süvari alayının hemen arkasında konumlandırılan filler, özellikle düşman süvari alayının ve yaya birliklerinin ruhuyalarını zayıflatmak için kullanılmıştır. Tıpkı, 22 Rebiü'l-Evvel 398/ 5 Ocak 1008 tarihinde Karahanlı Hanlarının Horasan'ı almak için, ikinci teşebbüslerindeki, savaşta olduğu gibi.[372] Gazneliler filler için müsait olmayan iklimlerde de fillerden istifade etmiştir. Dandanakan savaşı sırasında kıtlık ve kuraklıktan dolayı diğer savaş binekleri zayıf düşmüştü. Bu ânî savaşta Sultan Mesûd' sadece on iki fili savaşa sokabilmişti.[373]

Hint şehzadelerinden, Harac ve ganimet olarak elde edilen, fillerin sayısı dönemlere göre farklı sayılarla zikredilmektedir. Bunun sebebi sürekli Hindistan topraklarına seferler düzenlenmesidir. İzinsiz kullanıldığı takdirde, kullanan kişinin isyan hükmünü giydiği filler, Sultanın has malı sayılıyordu. Zaferin neticesinde ganimetin taksimi sırasında, filler ganimetin 1/5 olarak direk Sultan'a aitti.[374] Gazneli Sultanlarının fillerden istifadeleri sadece savaşlarla sınırlı olmamış. Aynı zamanda komşu devletlere hediye gibi çok yönlü işlerde de kullanılmıştır.[375] Savaşta kullanılan filler "Saylemân-صیلمان" adı ile tanınan fil türündendi.[376]

Diğer taraftan deve ve katır gibi bineklerin yük taşımak amacı ile kullanıldığı Gazneli Devletinde; sadece devenin Dandanakan Savaşında kurllanıldığına şahit olmaktayız. Ancak bu da alışılmadık bir durum olduğundan dolayı ordunun tepkisi ve sonunda başarsızlığı ile sonuçlanmıştır.[377] Gazneli ordusunda her zaman daimî, Piyadegân-ı Dergâhî-پیاده گان درگاهی-, adında dergâh'ın yaya orduları bulunmakta ve

---

[372]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh-i Yemînî,* s, 286-287.
[373]Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 114.
[374]Cûrfedakânî, *Tercüme-yi Târîh-i* Yemînî, s, 112.
[375]Konumuz ile ilgili olmadığı için bu kadar bilgi ile yetineceğiz. Geniş bilgi için Bkz. Bosworth, *The Ghaznavides*, çev. Hasan Anûşa, s, 113-118.
[376]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 247;
[377] Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 571-572.

savaş esnasında bunlar, hızlı develer - شتران مسرع-, ile savaş alanına yetiştirilirlerdi.[378]

Gazneli ordusunun, savaşlarda kullandıkları, silahlara gelince piyade askerlerin- Piyadegân-ı Munazzam پیاده گان منظم- genellikle Kemandı, ayrıca savaş anında Gürzü, Neyze ve Züvyin de kullanırlardı. Tenin yarısını kaplayacak kadar zırh giyinen askerler yüzeyi hayvan derisi veya demirden kaplı kalkanı istifade ederlerdi. Süvari askerlerde Keman, Teber-i zeyin(zîn), Gürzü, Neyze, Şimşîr ve Kalacûr-قلاجور –[379] kullanırlardı. Atların zırh giydirilmediği ve fillerin zırh giydirildiği Gazneli Devleti Sultanı Mesûd' Dandanakan savaşında zehre bandırılmış Züvîn ile diğer zikri geçen silahlardan istifade etmiştir.[380]

Hazineden her yıl, düzenli olarak, maaşlarını alan köleler maddî, hukukî ve statü olarak aynı durumu paylaşmıyorlardı. Onlardan bazıları Hâcip, eyalet valisi ve büyük eyaletlerin Sipahsları gibi makamlara yükselebiliyordu. Gulam müessesi devletin yabancı ve yerel halkı ve askeri gücü olarak bilinen bir kurumdu. Gulamlar, devlet kalem müdürü olan "Dâbirin" gizli yönetiminde daima gözetilir ve en ufak bir hataları kendileri için acımasız bir cezaya dönüştürülebiliyordu. Bu durumdan, son derece rahatsız olan gulamlar, kendilerini bu durumdan kurtaracak fırsatı kolluyorlardı. Dandanakan savaşında saf değiştirerek Selçukluların, saflarına geçen çok sayıda saray gulamları buna örnek olarak gösterilebilir.

2.4. Dandanakan Savaşının Bölgedeki Etkisi

Savaşın bölgede yarattığı etkiler hemen savaşın bittiği andan görülmeye başlanmıştır. Horasan'dan topraklarını acı bir yenilgiye kaybeden Gazneli Devleti hem iç ve hem de dış prestijini kaybederken; diğer yandan Büyük Selçuklu Devleti resmen kurulmuştur.

2.4.1. Dandanakan Savaşı sonrası Gazneli Devletinin Durumu

Sultan Mesûd', Hindistan'a yaptığı seferlerde başarı kazanmasına rağmen Selçuklular karşısında büyük bir başarı elde edememiş ve nihayet Tuğrul Bey ile

[378]Beyhakî, s, 603-4; Bosworth, *The Ghaznavides*, çev. Hasan Anûşa, s, 112.

[379]Bu kelimenin iştikakı hakkında pek bilgi olmamakla beraber; kelimenin Türkçe kılıç kökünden türemiş olabileceği düşünülmektedir.

[380]Geniş bilgi için Bkz. Bosworth, *The Ghaznavides*, çev. Hasan Anûşa, s, 118-121.

Dandanakan'da karşılaştığı üç gün süren savaşta ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. (431/ 1040). Dandanakan savaşında feci bir şekilde yenilgi alan Sultan Mesûd''un savaş bölgesinden kaçtığı ile ilgili ilk bilgileri Beyhakî'den almaktayız. Müellif Sultan'ın Dandanakan yenilgisinden sonra Garcistan'a[381] ve oradan Gûr'a[382]geldiğini kayıt etmekte ve İbnü'l-Esîr'de kendisini desteklemektedir.[383] Ancak Selcûk Nâme kaynaklı tarihçiler onlara göre farklı rivayetler nakletmektedir. Râvendî, Nizâm el-Hüseynî ve Yazıcızâde hariç diğerlerine göre Sultan Mesûd' Dandanakan'dan kaçarak Faryab ve Penç Dihe'ye doğru gitmiştir.[384]

Türkmenlerin takip ettiği Sultan ve ordusu perişan bir şekilde Garcistan'a doğru kaçmıştır. Yolda çektiği sıkıntılarını geniş ölçüde anlatan Beyhakî üzerinde tahtı olmayan iki dişi fili süren, bir Hint kölesine rastladığını ve kendisine Sultan'ın yanında kimlerin olduğunu sorduğunda aldığı cevabı nakletmektedir. Cevaba göre "Sultan'ın yanında kardeşi Abdurraşid, oğlu Mevdûd ile komutanların[385] yanında beraber kaçmayı başaranlardır". Fil bakıcısı, yanından geçenlerin, silahsız olduklarını da eklemiştir.[386]

Garcistan'a gelmeyi başaran Sultan iki gün sonra Gûr'a[387] doğru hareket etmiş,[388] Cumartesi yedi Şevvâl 431/1039 yılında Gazne'ye utanç içinde girmiştir. Çünkü Gazneli sultanları böylesi bir durumla ilk defa karşılaşıyordu.[389] Bu yenilgi Gazneli devleti açısından sadece Merv bölgesini değil aynı zaman da hem Horasan'ın ve hem de Mâverâünnehir'in kaybı anlamına geliyordu. Sultan Mesûd' "Babam Mahmud Merv'i ele geçirmekle Sâmânî devletine son darbeyi vururken aynı

---

[381]Gar(c,ş)istân-غرجستان وياغرشستان: Doğusunda Mervurûd'un ve kuzeyinde de Gazne'nin bulunduğu Horasan topraklarında bir yerdir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 193-194.

[382]Gûr-غور: Dağlık ve soğuk bir şehir olan bu mıntıka Herât ve Gazne arasında bir bölgedir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 218.

[383]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 573-574; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 483; *Aynî, İkdü'l-Cümân fi Târîh-i Ehli'z-Zaman*, XI, 4.

[384]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 16; Hemedânî, *Câmiü't*-Tevârîh, II, Cüz. 5, s, 17;

[385]Aburrezzak Ahmed Hasan, Hâcib Bu'n-Nazır, Sûrî, Bu Sehl Zevzenî, Bu'l-Hasan Abdulcelil, Lâhûr gazileri sâlârı Abdullah Kara Tegin, Hâcib Buzurg ve Bektogdî…

[386]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 573-574.

[387]Gûr-غور: Dağlık ve soğuk bir şehir olan bu mıntıka Herât ve Gazne arasında bir bölgedir. Bkz: Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 218.

[388]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 574.

[389]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 586.

zamanda Horasan topraklarına da Merv'i ele geçirmekle hâkim olmuştur" demekteydi.[390] Sultan Mesûd', hezimeti sırasında Gazne'ye yedi merhalelik mesafede bulunan Rabât-ı Kervân bölgesinden Karahanlı hanlarına Dandanakan savaşı öncesi ve sonrası detaylı bir şekilde anlatılan bir mektup yollamışsa da bu teşebbüslerinde başarılı olamamış ve böylece Hindistan'a gitmeye karar vermiştir.[391]

Dandanakan öncesi ve sonrası hem ikili arasında yaşanan çatışmalar ve hem de Gazneli devletinin diğer devletlerle olan diploması trafiği açısından önemli bilgiler aktaran Beyhakî Sultan Mesûd''un Hindistan'a gitmesi ile bilgi verirken müellifin kendi ifadesi ile "Bu cilt Mesûd''un Hindistan gitmesi ile son bulmuştur. X. Ciltte Hârizm ve Cibâl hakkında bilgiler verdikten sonra ki - tarihin şartı budur- tekrar Sultan'ın Hindistan'a gitmesinden ta son olaylarına kadar tüm bilgileri vereceğim" demektedir.[392] Maalesef kitabın o kısımları bize ulaşmamıştır. Dandanakan Savaşının Sultan Mesûd', Gazne'ye gelmesinin ardından; bazı komutanlarını savaşta yenilgiye sebep olduklarını düşündüğü için (Ümera ve Erkan) öldürdüğünü kaydetmektedir.[393]

Bu yenilgi bir yandan Gazneli devletinin iç ve dış prestij ve saygınlığını zedelerken diğer taraftan da hanedan içi hesaplaşmalara yol açmıştır. Nitekim Sultan Mesûd''un sayısız cevahir ve altın yüklüsü develer ile Hindistan topraklarına çekzildiği sırada kendi adamları tarafından yakalanarak 434/1042-3[394] yılında öldürülmesi ve ardından kardeşi Muhammed'in tahta geçmesi ile başlayan Sultan Mevdûd b. Mesûd''un, Muhammed b. Mahmud b. Sebük Tegin ile arasında yaşanan iç çekişmeler devlete kan kaybettirmekteydi.[395]

Sultan Mesûd''un oğlu Mevdûd, amcası Muhammed ve taraftarlarını mağlûp

---

[390]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 587.
[391]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 576-582, 591, 604, 607-608.
[392]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, 608-609.
[393]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 437; Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 597; Hândmîr, *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer,* II, 392; Bosworth, *The Ghaznavides*, s, 296-297.
[394]Hidâyet, Fihrisü't-Tevârîh, s, 101.
[395]Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 438-440; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 486-487; Merçil, "*Gazneliler*", D.İ.A, XIII, 482.

ederek aynı yıl Gazneli Devleti'nin başına geçti.[396] Ancak Mevdûd da devleti kurtaracak meziyetlere sahip değildi. Hintliler ve Selçuklular ile mücadele edip Selçuklu istilâsını bir süre için durdurabildi. Mevdûd, komşu devletlerle bir ittifak yaparak Selçuklular üzerine yürüdüğü bir sırada öldü (440/1048).[397]

Dandanakan yenilgisinin Gazneli devleti üzerindeki olumsuz etkilerini ve devletin kötü gidişatına zemin hazırladığını ifade edebilir ve bunları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Horasan ve Mâverâünnehr toprakları Gazneli devletinin elinden çıkmıştır.
2. Gazneli devletinin iç ve dış prestiji sarsılmıştır.
3. Hanedan üyeleri arası rekabet ve çatışmalara hız kazandırmıştır.
4. Devlet topraklarının küçülmesine sebep olmuştur.
5. Dandanakan meydanında tüm mal varlığını bırakarak kaçmak zorunda kaldığından maddi kaybı çok olmuştur.
6. Bu yenilgi başkent Gazne'yi de tehlikeye atmış ve Mesûd''u Hindistan topraklarına çekilmek zorunda bırakmıştır.

2.4.2. Dandanakan Savaşının Selçuklular'a Kazandırdığı Üstünlükler.

Bu zafer; daha önceki alınan galibiyetlerden çok farklı olarak Selçuklulara yeni bir devlet kurma güvencesini vermiştir. Ayrıca bu zafer; bir yandan Gazneliler'in acı bir hezimetin ardından Horasan bölgesini kaybetme manasına gelirken; diğer taraftan da Abbasîler döneminde Horasan bölgesinde kurulan Tâhirî, Saffârî, Sâmânî ve Gazneli devletinden sonra beşinci devlet olarak kurulan Selçuklular'ın eline geçmesine sebep olmuştur. Konu ile ilgili kaynaklara baktığımız bir takım farklı rivayetlerle karşı karşıyayız. Yine hiç şüphesiz ilk ve detaylı bilgileri Beyhakî'den almaktayız. Beyhakî; Sultan Mesûd''un Dandanakan savaşından Gazne'ye doğru kaçtığı sırada Münhiyân ve casuslar aracılığı ile gerek savaş öncesi ve gerekse savaş sonrası Selçuklular hakkında bilgileri içeren ve Sultan tarafından saklanması emredilen bir mektuptan bahsetmektedir. Beyhakî'nin naklettiği mektup

---

[396]Mevdûd ile amcası Sultan Muhammed arasında yaşanan şiddetli savaşı Gerdîzî özet bir şekilde bahsetmiştir. Aslında bu önemli eder de bu olay ile son bulmaktadır. Müellif Sultan Mevdûd'un bu savaşta başarılı olduğunu ve amcası dahil tüm amca oğullarını da yakalayarak öldürttüğünü kaydetmektedir. Bkz: Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s, 440-442; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 488.

[397]Merçil, *"Gazneliler"*, D.İ.A, XIII, 482.

yaklaşık bir bucuk sayfa olup özellikle Dandanakan Savaşı sonrası hakkında orijinal bilgileri içermektedir. Tuğrul Beyin tahta Sultan olarak oturması, orduya hediyeler dağıtması ve Türkistan Hanlarına mektup yollanması gibi tarihi çok önemli bilgileri ihtiva eden mektup Gazneli Ordusundan kalan çok sayıda mal ve çadırlardan da bahsetmektedir. [398]

İbnü'l-Esîr zafer sonrası Selçuklular'ın "sayılmayacak kadar çok ganimet-مالا يدخل تحت الاحصاء..." elde ettiklerini kayıt etmekle birlikte Selçuklu beylerinin arazi taksimi ile etrafa yollanan zafer namelerden bahsetmemektedir. Ayrıca Çağrı Beyin tahta oturduğu kaydı geçmektedir.[399]

Selcûk Nâme kaynaklı eserlere baktığımız zaman Mesûd''un hezimeti sonrası elde edilen ganimetin çok fazla olduğunu söylemesi diğer kaynaklarla hemfikir olduğunu göstermektedir. Fakat diğer kaynaklardan farklı olarak Selçuklu-Gazneli arasındaki "Sistan, Gazne ve Sind'in Gaznelilere ve diğer Horasan şehirlerinin ise Selçuklulara, bırakıldığı bir antlaşmadan söz edilmektedir. Diğer yönden Halifeye gönderilen mektuptan söz edildiği rivayetlerde Selçuklu Beyleri arasındaki taksimattan da bahsedilmektedir.[400] İbn Hallikân'da Tuğrul Beyin adına hutbe okunduğu ve Halifeye elçi olarak ise Mâverdî'nin (القاضى ابا الحسن على بن محمد بن حبيب الماوردى، مصنف الحاوى), bilgilerini vermektedir.[401]

Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere bu zafer; Selçuklular'a hem maddi ve hem de manevî açıdan çok şey kazandırmıştır. Sultan Mesûd''un savaş meydanını terk etmesinin hemen ardından devletin temeli atılmış ve adeta zaferin gelmesi yeni kurulacak olan büyük devlet kapısının zilini çalmıştır.

23 Mayıs Cuma günü 1040 tarihinde kazanılan bu zaferin ardından Selçuklu üçlü lideri atlarından inerek secdeye kapanmış ve Allah'a şükretmişlerdir. Savaş

---

[398]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 575-576.

[399]Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s, 9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 483; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâr-ı Beşer*, I, 517-518; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Virdî*, I, 336; Aynî, *İkdü'l-Cümân fî Târîh-i Ehli'z-Zaman*, XI, 3-4; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ*, IV, 254-255.

[400]Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 16-17; Râvendî, *Râhatu's-Sudûr*, s, 102; Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, II, Cüz. 5, s, 18-19; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s, 109; Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâde fi Hikayeti's-Selcûkiyye*, s, 35-36.

[401]İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, V, 66.

sahasında derhal çadırlar kurularak kurultay sonrası Tuğrul Bey Horasan sultanı olarak selamlanmıştır. Ayrıca ganimetlerin çoğu askere dağıtılmış ve kendilerine katılan Gazne Saray gulamları ile sürekli zaferi müjdeleyen bir Müneccim'e de bol miktarda ihsanlar yapılmıştır.[402] İbnü'l-Esîr zafer sonrası tahtta oturan şahsın Davud Çağrı Bey olduğunu nakletmektedir.[403] Şebânkâre-yi İbnü'l- Esîr'i desteklemekle birlikte Selcûk-Nâme kaynaklı eserlerin naklettiği bazı farklı bilgileri[404]de aktarmaktadır.[405]

Zaferi müjdelemek amacı ile Karahanlı Hanlarına, diğer Türkistan büyüklerine, İran padişahlarına ve ayrıca da Halifeye mektuplar gönderilerek kazanılan galibiyet bildirilmiştir.[406] Zafer sonrası Selçuklulara Gazneli Devletinin tüm mal varlığı sancaklara ve divan kalemi malzemesine varıncaya kadar bütün ağırlığı kalmıştı.[407]

Devlet toprakları yasal olarak; eski Türk yönetim sistemine göre hanedan üyelerinin ortak malı sayıldığından, kurultay sonrası, devlet feodal esaslara göre, liderler arasında, taksim edilmiştir.[408]

a. Tuğrul Bey Sultan sıfatı ile Nişâbur'u ve Batıda ele geçirilecek topraklara sahip olmuş.

b. Çağrı Bey ise Melik sıfatı ile başta Merv olmak üzere Gazne'ye kadar tüm Horasan, Hârizm ve Ceyhun kenarlarını ele geçirecekti.

---

[402]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 575-576.

[403]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 483; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, XXVI, 233.

[404]Selçuklu Beyleri Serahs toplantısından sonra etrafa, gözcü bırakarak düşmana gece saldırısı yapacakları esnada, bir şahsın ...يادا ودانا جعلناك خليفة في الارض- ayetini okuduğunu duyan Davud'un bunun tefsirini öğrendikten sonra iyiye yorulmadığı rivayetinin Râvendî, Nizâm-el Hüseynî ve Yazıcızâde hariç Nişâbûrî ve Hemedânî nakletmektedir. Bkz: Nişâbûrî, *Selcûknâme*, s, 16; Hemedânî, *Câmiü't-*Tevârih, II, Cüz. 5, s, 16.

[405]Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 98.

[406]Beyhakî Halifeye gönderilen zafer nameden söz etmemektedir. Bunun yanı sıra zikri geçen bölgelere zafer name ile birlikte diğer devlet ve ordu bayraklarının yollandığından da bahseder. Bkz: Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 576.

[407]Faruk Sümer, *Oğuzlar*, DİA, s, 86

[408]Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s, 576; Şebânkâre-yi, *Mecmau'l-Ensâb*, s, 97-98; Turan, *Selçuklu Devleti Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s, 62.

c. İnanç Bey ise Yabgu unvanı ile Herat merkezli Büst, İsfirâz ve Sistân bölgelerini üstlenmiştir.[409] Kendi bölgelerin de yeni ferihlerle mükellef olan üçlü lider aynı zaman da kendi adlarına hutbe okutma, para bastırma, kapıda nöbet/nevbet[410] çaldırmak ve başlarında Çetr[411] taşıma haklarına sahipti. Ama merkeze feodal bir bağla bağlıydılar ayrıca hutbede ilk olarak Tuğrul Beyin adı okunuyor ve Sultan beş nöbet çaldırdığı halde onlar üç nöbetle iktifa ediyorlardı.[412]

Böylece, Selçuk ile başlayan, oğlu Arslan Yabğu ve özellikle torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler ile devam eden yüzyıllık mücadele, zaferle sonuçlandı; kaynaklarda "Selçukiyan" veya "Salaçika" adıyla anılan, modern tarihçilerin de "Büyük Selçuklu Devleti" adını verdikleri Türk devletinin kuruluşu tamamlandı. Tuğrul ve Çağrı beylerin büyük babaları Selçuk'un adı ile anılan bir Türk hanedanı oluşmaya başladı. Böylece, İslâm dünyasında "Selçuklu devri" açılmış oldu.[413]

Farklı rivayetlerden anlaşılacağı üzere zafer Selçuklulara hem maddi ve hem manevî güç kazandırmasının yanı sıra Gazneli ordusu gibi devrin en güçlü ve teçhizatlı ordusunu yenmeleri kendilerine ayrıca güven kazandırmıştır. Zafer sonrası bir güç üçgeni fakat merkeze bağlı bir vaziyette ve bölgenin durumundan da yaralanarak planlı bir şekilde hareket etmeleri onların savaş planı ve strateji geliştirme bakımından ne kadar mahir olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu zafer sadece Selçuklular açısından ehemmiyetli değil; aynı zamanda dağılan

---

[409]Fahreddin Râzî Dâvûd Çağrı Beyin onların büyüğü olduğunu zikrederek ona Serahs, Merv, Belh ve Gazne'nin verildiğini, Tuğrul Beye ise Nişâbûr ve Ebû'l-Hasan b. Musa Yabgu diye bahsettiği Musa Bayguya da Herât'ın verildiğini zikretmiştir. Müellif savaş sonrası etraf memleketler ile Halifeye gönderilen mektuptan bahsetmez. Bkz. Râzî, *Câmi'ul-Ulûm,* 7a.

[410]Nevbet kavramı Kös, davul, zurna ve nefirden oluşan Halife tarafından kullanılmaya başlayan ve Selçuklularla daha da yaygınlaşan bir gelenektir. Geniş bilgi için Bkz. Çaycı, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul, 2008, s, 165-182.

[411]Çetr kelimesi etimolojik bakımından Sanskritçe "çatra" kökünden geldiği söylenmektedir. Gölgelik sayabân anlamına gelen bu kelimenin Farsçadan geldiği de farklı görüşler arasındadır. Selçuklular da kırmızı renkli Çetr tercih edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri,* s, 149-164.

[412]Geniş bilgi için Bkz. Osman Turan, *"İktâ"*, İA, İstanbul, 1968, V/II, 2. Baskı, s, 949-959.

[413] Koca, Salim, *"Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlaar (Türkmenler*)" Ankara 2002, II, 540.

Oğuz birliğinin onların çatısı altında toplanmaları[414] ve bölgedeki istikrarsızlığın giderilerek Tuğrul Beyin İran topraklarını aldıktan sonra Halifenin daveti üzerine Bağdad'a gelerek Şiî ve Fâtimî nüfuzuna son vermesi açısından da çok önem arz etmektedir.

Dandanakan zaferi sonrası İslâm dünyası özellikle Nizâmiye Medreselerinin kurulması ile birlikte fikrî bir açılıma kavuştuğu için ilim sahasında da ciddi adımlar atılmıştır. Dandanakan zaferi, Türk-İslâm ve dünya tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Selçuklular Horasan'da bir devlet kurduktan sonra bütün Sünnî İslâm âleminin maddî ve manevî kuvvet ve kudretinin mümessili olarak her türlü iç ve dış tehlikelere karşı Müslümanları koruma görevini üstlenmişlerdir.[415]

Bu zafer; İran siyasi, kültürel ve sosyal tarihi açısından da çok önemlidir. Çünkü ilk olarak Gazneli devleti ile mücadele eden Kâkuye hanedanlığı bağımsızlığını bir süre olsun elde etmiştir.[416]

Selçuklular, İslâm dünyasının siyasi liderliğini; Dandanakan zaferinden sonra ele alarak iç politikada Şiî Fâtimîler, dış politikada da Bizanslılarla mücadele etmeyi temel ilke kabul etmişlerdi. Şii Fatimiler'e karşı Sünniliğin hamisi olmuş ve Sünnilik ülkenin her yerinde gelişip yayılmıştı.[417]

Dandanakan zaferi ile Horasanda kesin olarak Selçuklu devleti kurulmuş oldu.[418] Bu zafer Türk ulusunun kaderini tayin eden ilk büyük zafer olmuştur. Bu zaferden sonra Selçuklular İslâm ve Türk dünyasının en kuvvetli devletleri haline gelmeye başlamıştır.[419]

Tuğrul Bey en büyük düşmanı olan Gaznelileri ortadan kaldırdıktan sonra devletinin genişlemesini sağlamış, genel af ilan etmiş ve halktan vergi almamıştır. Bu

---

[414] Selçukluların Horasan'a inmelerinden önce Oğuzlar gerek Horasan ve gerek Batı İran'da nüfuzları olsa da düzensiz ve her kabile ve çadır kendi kabile reisi tarafından idare edilerek yaşamlarına devam ediyorlardı. Aralarında siyasi birliğin olmadığı bu Oğuz grupları; Selçukluların Dandanakan zaferinden sonra İran'a açılmaları ile birlikte onların çatısı altında toplanarak düzenli bir teşkilat oluşturmuşlardır. Bkz: Mâ'tûfî, Asadullah, Tarih, *Ferheng ve Hüneri- Türkmân*, I, 317.

[415]Sevim, "*Dandanakan Savaşı*", DİA, VIII, 457.

[416] Geniş bilgi için bkz: Seccâdî, Sadık ve Seyid Ali Âl-i Dâvûd, *"Âl-i Kâkuvye",* Dâiretü'l-Meârif-i Büzürg-i İslâmî, Tahran, 1368/1989, II, 112.

[417] Ocak, Ahmet, "*Selçuklular/Dini, İlmi, Fikri ve Tasavvufi Hayat",* DİA, XXXVI, 375.

[418]Grousset, *İmparator-i Sehrâneverdân,* s, 254; Çimen, *Tarihi Değiştiren Savaşlar,* s, 92.

[419]Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s, 49.

suretle devletin içinde bulunan küçük ulusları kendi idaresine bağlamış, onları dinlerinde ve dillerinde serbest bırakmıştır.[420]

Zaferden sonra önemli bir değişiklik ordu teşkilatında yapıldı. Selçuklu ordusu Dandanakan zaferine kadar Oğuz (Türkmen) atlılarından meydana geliyordu. Dandanakan zaferinden sonra, Gaznelileri kendilerine örnek alan Selçuklu beyleri, tıpkı onlar gibi ordularını "gulam sistemi"ne göre yetişmiş Türklerden teşkil etmeye başladılar. Bunun için, onlar, gerek Dandanakan Savaşı'ndan önce, gerekse bu savaş sırasında kendilerine sığınan Gazneli gulamları hizmete aldılar. Böylece, yeni Selçuklu ordusunun temeli atılmış oldu. Öte yandan, büyük zaferin kazanılmasına kadar büyük sıkıntılar çekmiş olan Oğuzlar (Türkmenler), geri plana itildi. Bu yüzden kendi beylerine küsen Oğuzlar, batı uçlarına giderek, Yukarı Mezepotamya, Azerbaycan ve Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde başlıca rol oynadılar.[421]

Diğer yandan Tuğrul Bey, hükümdarlık sembollerinden olarak ilk parayı zaferden hemen sonra Nişapur'da bastırdı. Bu paranın üzerinde Tuğrul Bey'in resmi unvanı olarak "el-emirul-ecel" (yüce emir) ibaresi yer almaktaydı.[422]

Dandanakan zaferi sonrasında Selçuklular uzun askeri seferlere ve çevre ülkelerinin fethine koyuldular. Oğuz-Türkmen boy beyleri Selçuklu hanedanlığı önderliğinde geniş fetihlere giriştiler.[423] Bu zafer Selçukluların özellikle de Batıya doğru önlerinin açılması açısından çok büyük önem arz etmektedir. Zaferi müteakip güç üçgeni halinde önce Horasan sonrada İran topraklarını ele geçiren Selçuklular Gence yakınlarında Bizans ordusunu mağlup ederek Anadolu'ya akınlar yapmaya başlamışlardır.

---

[420]İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, IX, 483; *Şapolyo, Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s, 49.
[421]Koca, "*Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlaar (Türkmenler)"*, II, 541.
[422]Koca, "*Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlaar (Türkmenler)"*, II, 541.
[423] Agacanov, *Selçuklular,* 103.

SONUÇ

Dünya hayatında yaşanan olayların ister bireysel ve ister toplumsal olsun iki yönlü sonucu bulunmaktadır. Bunlardan birisi sevinç yani başarı ve diğeri ise üzüntü yani başarısızlıktır. Bu sonuçların müsebbibi insanın kendisidir. Savaşlar da dünya hayatında toplumu derinden etkileyen bir faktördür. Dandanakan Savaşı çok yönlü sebep ve sonuçları olan bir meydan savaşıdır. Bu savaşın en etkili sebeplerinden birisi Gazneli-Karahanlı ilişkileri seyrindeki gidişattır. Nitekim Mâverâünnehir'e geçen Sultan Mahmud Selçuklu oymağının çok kalabalık ve teçhizatlı olmasa da çok sayıda askere sahip olduğunu, Arslan Yabgu'nun konuşmalarından anlamış ve ileride kendi devleti için bir tehlike olabileceğini düşünerek Arslan'ı hileyle yakalamış ve Hindistan'daki Kâlincâr kalesine hapsetmiştir. Böylece her iki devlet arasındaki ilk temas gerginlikle başlamış ve Dandanakan zaferine kadar iki taraf arasında çok sayıda çatışma vuku bulmuştur.

Dandanakan Savaşı öncesi dönemde Selçuklu Oymağı hem Mâverâünnehir ve hem de Horasan bölgesinde çok sıkıntılı bir durum içersinde varlıklarını sürdürürken, Gazneli Mahmud'un ölümüne kadar Gazneli Devleti ile ciddi anlamda bir savaşa girmeye yeltenmemişlerdir. Bununla birlikte Gazneli Mahmud tarafından Horasan'a geçirilerek iskân ettirilen Oğuzlar Gazneli âmillerinin yaptıkları karşısında sessiz kalmayarak bazı faaliyetler yapmışsalar da sonuç kendileri açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Sultan Mahmud'un vefatı sonrası Gazneli devleti bir iç mücadeleye sürüklendi ise de Sultan Mesûd'un başa geçmesi ile birlikte istikrar sağlanmıştır. Devlet topraklarına pek katkıda bulunamayan Mesûd' döneminde özellikle de Hârzm'de baş gösteren Hârun'un isyanı aynı zamanda Selçuklu Oymağının da içinde bulunduğu Türkistan cephesi anlamına da geliyordu. Bu ittifak Selçuklular açısından üç yönlü bir gelişme olacaktı. Bunlardan biri Selçukluların Hârizm bölgesinde bir yayla ve hayvanları için bir otlak edinme anlamına gelirken; Cend Şahı Şah Melik'in ânî baskını ile çok büyük kayıp vermeleri idi. Bir diğer gelişme ise Selçuklu Oymağının Horasan coğrafyasına geçmesi ve Gazneli Devleti ile diploması irtibatın başlamasıydı.

Konumu itibarı ile günümüz Türkmenistan sınırları içersinde bulunan çöl ve yayla bölgelerinin Selçuklular tarafından istenmesi ile başlayan ilişkiler beklenildiği üzere oldukça gergin başlamıştır. Altı yıllık bu sürede ilk Gazneli ânî baskınının Selçuklularca yenilgiye uğratılması bir anda yıllardır beşer hafızasına kazınmış olan "yenilmez ordu" anlayışını değiştirmeye başlamıştır. Bunu, Horasan'da Gazneli iktidarının sonra ermesine yol açan ve Gazneli ordusunu demoralize edecek Nesâ Savaşı yenilgisi ve Nişâbur'un Selçukluların eline geçmesine neden olan diğer yenilgiler takip etmiştir.

Selçuklu üçlü liderinin bitmek bilmeyen kararlı çabaları neticesinde Nişâbûr'un ele geçmesi ile hem Nişâbûr ve hem de Merv'de adlarına hutbe okunmakla sonuçlanmıştır. Bölge halkının Selçukluların yanında yer alması Gazneli Devleti'nin, adeta bölgedeki son bulma sinyallerini vermektedir. İnatçı sultanın Hindistan seferi anlaşılması zor olan bir hareketti. Sefer dönüşünde bunun büyük bir hata olduğunu anlayan Sultan muazzam bir ordu ile Belh'e doğru yürümüşse de önce Karahanlı tehlikesinden emin olmak istiyordu. Böri Tegin üzerine yürüyen Sultan adeta Horasan'ı altın bir tepsi üzerinde Selçuklulara ikram ediyordu.

Yanlış stratejiler orduyu bitirmiş özellikle de bölgedeki kuraklık yüzünden ordu ve hayvanlara yetecek kadar malzemenin yokluğu bir yandan halkın tepkisini çekecek tavırlara yol açarken, diğer taraftan da Çağrı Beyin vur kaç taktiği Gazneli ordusunu çok zor durumda bırakmıştır. Çaresiz duruma düşen Sultan, Selçuklulara geçişi bir barış teklif etmiş, fakat bu barış her iki tarafı da tatmin etmemiştir. Dandanakan meydan savaşında Mesûd feci bir şekilde yenilmiş ve tüm mal varlığını bırakarak Gazne'ye doğru kaçmıştır. Mücehhez ordunu yenilme sebepleri olarak başta ekonomik ve coğrafi şartların getirdiği kuraklığın Gazneli ordusu üzerindeki olumsuz etkileri ve ayrıca Mesûd'un hatalı stratejik uygulamaları zikredilebilir.

Dandanakan Savaşı'nın önemini savaş sonrasında gelişen hadiseler arttırmaktadır. Gazneli ordusunun hezimeti İslâm dünyası açısından bir dönüm noktası olabilecek derecede önemlidir. Çünkü savaş sonrası bir devlet kurulmuş ve Sünnî İslâm dünyasının iç ve dış düşmanlarından korunması sağlanmıştır. Savaş çok yönlü bir sonuca sahip olduğundan etkileri çok daha sonraları anlaşılmıştır. Büyük

Selçuklu İmparatorluğunun kurulması ile birlikte Türkmenler önce Horasan topraklarını ele geçirmiş daha sonra da Batıya uzanarak Hilâfet merkezi olan Bağdat'ta Şîi etkisinin azaltılmasına neden olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, Çev. Ekber n. Necef/Ahmet R. Annaberdiyev,3. Baskı, Selenge Yay., İstanbul, 2004.

----------, *Selçuklular*, Çev. Ekber n. Necef/Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yay., İstanbul, 2006.

AKSARÂYÎ, Kerîmüddîn Muhammed, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. M. Nuri Gencosman, " Selçukî Devleti Tarihi", y.y. Ankara, 1943.

AMÎD, Hasan, *Ferheng-i Amîd*, Müessese-yi İntişârât-ı Kebîr, 29. Baskı, Tahran, 1383/2004.

ANONİM, (h.765 hayatta), *Tarih-i Âl-i Selcûk der Anâtolî*, Tsh. Nadire Celâlî, Âyine-yi Mirâs Yay., Tahran, 1999.

ALİ, Yazıcızâde, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul, 2009.

ANSARÎ, A. S. Bazmee "*Cûzcani Minhâc-ı Sirâc*", DİA, İstanbul, 1993, VIII, 98-99.

el-ALEVÎ, Abdülaziz, "*İbn Fazlullah el-Ömerî*", DİA, İstanbul, 1999, XIX, 483-484.

ARAB, Hasan Seyyid, *"Cem-i Câmî: Maarifî Nuhistîn Tashih-i İntikâdî-yı Câmiu'l-Ûlûm-u Fahreddin Râzî*", Kitâbı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe, yy., 1383/2004-5, Sayı: 82, s, 112-115.

ÂSIM, Necib, *Türk Tarihi*, nşr Hasan Ferîd ve Ahmed Şemssiddin, Dâru'd-Tebâtu Âmire, yy., 1316.

AVCI, Casim ve Yusuf Şevki Yavuz, "*İbnü'l-Cevzî Ebü'l-Ferec*", DİA, İstanbul, 1999, XX, 543-549.

el-AYNÎ, Bedreddin, *İkdü'l-Cümân fî Târihi Ehli'z-Zamân*, Yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi, No: 2317, c. XI.

BARTHOLD, V. V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, T. T. K. Yay., Ankara, 1990.

BENÂKİTÎ, Fahruddîn Ebû Süleyman Davud (v. 730/1329), *Râvzâtu Uli'l-Elbâb fi Marifteti Tevârîh ve'l-Ensâb/Târâh-i Benâkitî*, Nşr. Cafer Şû'âr, Encimen Âsâr Yay., Tahran, 1387/1999.

BEYHAKÎ, Ebû'l-Fazl Muhammed (v. 470/1077), *Tarih-i Beyhakî*, Tsh., Azizullah Ali Zâde, İntişârât-ı Firdevs., Tahran, 2008.

BİLGİN, Orhan,"*Gerdizî*", DİA, İstanbul, 1996, XIV, 29-30.

BOSWORTH, Clifford Edmund, *The Ghaznavides*, Çev. Hasan Anuvşa, Müessese-yi İntişârât-ı Kebîr, Yay., 5. Baskı, Tahran, 1385/2006.

----------, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, y.e.y, London, 1977.

BUNDÂRÎ, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, Çev. Kıvameddin Burslan, Maarif Matbası, İstanbul, 1943.

CÛRFEDAKÂNÎ, Ebu'ş-Şeref Nâsıh b. Zafer, *Tercüme-yi Târîh-i Yeminî,* Tahran, 1986.

CUZCÂNÎ, Ebû Amr Minhâcüddîn Osman (v. 664/1266'dan sonra), *Tabakât-ı Nâsırî*, Tsh. Talik. Abdulhay Habibî, Encümen-i Tarih-i Afganistan Yay., 2. Baskı, Kabil, 1332/1953, I-II.

el-CÜMEYLÎ, Reşid Abdullah, *Dirâsâtün fî Târîhi'l-Hilâfeti'l-Abbâsîyye,* Mekniyetü'l-Meârif, Bağdat, 1984.

ÇAYCI, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yay., İstanbul, 2008.

ÇİMEN, Ali ve Göknur Göğebakan, *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, Timaş Yay., İstanbul 2007.

DEMİR, Mustafa, "*İslâm Orta Çağında İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı*", A.Ü. T. A. E. D., Sayı: 34, Erzurum, 2007, 255-273.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Oğuzdan Selçukluya*, İmge Yay., İstanbul, 2005.

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLÂM TARİHİ, Rd. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul, 1987.

DURMUŞ, İsmail ve Ali Şakir Ergin, "*İbnü'l-Verdî Zeynüddin*", DİA, İstanbul, 2000, XXI, 239-240.

EBÜ'L-FİDÂ, İmâdüddin, *Tarih-i Ebi'l-Fidâ/ el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, Haz. Muahammed Deyyüp, Dârü'l-Kitâb-i İlmiyye, Beyrut, 1997, I-II.

----------, *Takvimü'l-Büldân,* Çev. Abdul Muhammed Âyetî, İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng, Tahran, 1349/1970.

ELCÂF, Hasan Kerim, "*Târîhi İrani's-Siyâsî min Kıyam-ı Devleti's-Saffâriyye ilâ Kiyami'd-Devleti's-Safeviyye*", Mevsu'a, ed-Dârü'l-Arabiyye Lilmevsu'ât, Beyrut, 1428/2008, II, 108-109.

GİRAYLI, Fireydun, *Nişâbûr Şehr-i Firuze*, y.e.y., yy, 1994.

FURÛZÂNÎ, Seyit Ebû'l-Kasım, "*Revabıt-ı Gazneviyân ve Karahaniyân*", Şiraz Üniversitesi Ûlûm ı İctimâ'yı ve İnsânî Fakültesi Dergisi, Şiraz, 1375/1996, sayı:23, s, 111-144.

----------, *Gazneviyân ez Peydâyış ta Frûfâşî*, Vezaret-i Ferheng Yay., Tahran, 1386/2007.

GERDÎZÎ, Ebû Saîd Abdulhay b. Dehâk b. Mahmud, *Zeynü'l-Ahbâr/Tarih-i Gerdîzî*, Tsh. Haşiye Talîk, Abdulhay Habîbî, Çaphâne-yi Armağan, Tahran, 1363/ 1984.

GROUSSET, *İmparatorî-yi Sahra Nüverdân*, çev. Hasan Meykede, İntişârât-ı İlmî ve Ferhangî, 4.baskı, Tahran, 1379/2000.

GUBÂR, Mîr Gulâm Muhammed, *Coğrafya-yı Tarihî Afganistan*, Tsh. Ferit Bijend, Bingâh İntişârât-ı Meyvend, Kabil, 1386/2007.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları- Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yay., İstanbul, 1991.

----------, "*Türk Tarihi Ana Kaynaklarından Câmiüttevarih*", Belleten, T. T. K. Yay., Ankara, 1937, I, Sayı: 1, s, 165-179.

HAKİKAT, Abdurrafî, *Tarihi Nühzethayî Millî-i İran ez Sûk Yakup Leys ta Sukût ı Abbasiyân*, Bünyâd ı Nikuv Kârî Yay., yy., 1354/1975.

HALİFE, Mücteba, "*Revabıt-ı Siyasî-İctimâ-i Gazneviyân ve Selcukiyân ez neberd-i Dandanakan ta payân-ı Bahram Şah-ı Gaznevî (431-552h.k/1040-1157).* Yüksek lisans Tezi, Şirâz Üniversitesi, Şirâz-İran, 1380/2002.

HALİLÎ, Halil, *Saltanat-ı Gazneviyân*, Matbaa-yı Umûmî Kabil, Kabil, 1333/1954.

HALİFE, Mücteba *"Revabıt-ı Siyasî-İctimâ-i Gazneviyân ve Selcukiyân* ez *Neberd-i Dandanakan ta payân-ı Bahram Şah-ı Gaznevî (431-552/1040-1157).* Yüksek lisans Tezi, Şirâz Üniversitesi, Şirâz-İran, 1380/2002.

HÂNDMÎR, Gıyaseddin b. Hümâmüddin el-Hüseynî, (v. 942/1535-6), *Tarih-i Habibü's-Siyer fi Ahbâr-ı Afrâd-ı Beşer*, Tsh. Debîr Sâkî, Kitap Füruşî Hiyam Yay., yy., 1362/1993, I.III.

HASANEYN, Abdunnaim, *İran fî Zıllı'l-İslâm fı'l-Ûsûrı'l-Sünniyye ve'l-Şîi'yye*, Dâru'l-Vefâ, Kahire, 1408/1988.

HÂŞİMÎ, Yusuf Abbas, *Successors of Mahmûd of Ghazna in Political, Cultural and Administrative Perspective*, First Edition, Karachi, 1988.

HAZERÎ, Ahmed Rıdâ, *Tarih i Hilâfeti Abbâsî ez Âgâz ta Pâyân ı Âl-i Büveyh*, Sazmânî Mutâlaa, Tahran, 1384/2005.

el-HEMEDÂNÎ, Ebû'l-Hayr Reşîdüddin Fazlullah b. İmâmüddevle, (v. 645/1318), *Câmiü't-Tevârîh*, Nşr. Ahmet Ateş, Encimen-i Türk Yay., Ankara, 1960, c. II, cüz. 5- Zikr ü Tevarih i âl-i Selçuk.

Hamevî, Yâkût b. Abdullah (v. 622/1225) *Mucemü'l-Büldân*, Dâru İhyâ, Beyrut, ts.

HİDAYET, Rıza Kulî, *Fihrisü't-Tevârih*, Tsh. Abdül Hüseyin Nevâyi ve Mîr Haşim Muhaddis, Püjühejgâhi Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1373/1994.

HİREVÎ, Cevâd, *Târîh-i Sâmâniyân*, Emîr Kebir, Tahran, 1380/2001.

HUMÂŞ, Necdet, "*el-Gazneviyyûn*", el-Mevsû'atu'l-Arabiyye, Dımaşk, 2005, XIII, 869-870.

HUNKAN, Ömer Soner, "*Mâverâünnehr'de Ali Tegin Oğulları*: Kutluğ Ordu Devleti (1020-1041)", Bilig, kış-2007, sayı. 40, 35-77.

----------, *Türk Hakanlığı: Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007.

el-HÜSEYNÎ, Muhammed b. Abdullah İbnü'n-Nizâm, (v. 743/1335), *el-Urâde fî Hikâyeti's-Selcûkiyye*, Haz. Karıl Rusmayim, Matbatü'l-Mârif, Kahire, 1326/1907.

el-HÜSEYNÎ, Sadreddin İbnü'l-Hasan Ali b. Nasır, *Ahbârü'd-Devletü's-Selcûkiyye*, Çev. Necati Lügal, T.T.K Yay., Ankara, 1943.

el-ABBÂDÎ, Ahmed Muhtâr, *Fi't-Târîhi'l-Abbâsî ve'l-Fâtımî*, y.e.y, İskenderiye, 1987.

Adim, Ebû Kâsım Kemâlüddîn Ömer, *Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Halep,* Haz. Ali Sevim, T.T.K., Yya., Ankara, 1982.

İBN ADİM, Ebû Kâsım Kemâlüddin, *Bugyetü't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, Çev, Ali Sevim, T.T.K. Yay., Ankara, 1982.

İBN HALDUN, Ebâ Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (v. 808/1406), *Târîhu İbn Haldûn*, Çev. A. Muhammed Âyetî, Püjühejgâh-i Ulûm-i İnsân-i,Tahran, 1383/2004.

İBN HALLİKAN, Şemsüddin Ahmed b. Ebî Bekir (v. 681/1211), Vefayâtü'l-Â'yân, Dâr-ı Sâdır, Beyrut, 1977, V.

İBN HAVKAL, Ebû'l-Kâsım en-Nasibî (v. 367/977 civarı) *Kitabu Sûrati'l-Arz*, 2. Baskı, Brill, Leiden, 1938.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ el-Hafız (v. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, Mektebetu'l-Mearif, Beyrut, 1966.

İBN MAHMUD, Ahmed (v. 950-1/1569-70), *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 1997.

İBN TİKTIKA, Muhammed b. Ali, *Fî Âdâbi's-İslâmiyye Ve'd-Düveli'l-İslâmiyye,* Thk. Memdûh Hasan, yy, ts.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Muhammed(v. 597/1201), *"el-Muntazam fî Târâhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Thk. Kadır Âtâ, Dârü'l-Kitâbü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddîn b. Ebi'l-Hasan Ali b.Ebü'l-Kerem (v. 630/1233) , el-Kâmil fî't-Târîh, Dâru Sâdir, Beyrut, 1386/1966.

İBNÜ'L-VERDÎ, Zeynüddin, (v. 749/1349), *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, Dârü'l-Kitâbü'l İlmiyye, Beyrut, 1996.

el-İSFEHÂNÎ, İmâdüddin (v. 597/1201), *Târihu Devleti Âl-ı Selcûk*, Beyrut, 1400/1980.

el-ISTAHRÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-Fârisî (v. 346/946) *Mesâlikü'l-Memâlik*, Brill, Leiden, 1927.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, M. E. B. Yay., İstanbul, 1972.

KAŞGARLI, Mahmud (v. IV/XI), *Divânü Lügati't-Türk*, Ankara, Haz. Besim Atalay, T.T.K., Yay., 2006.

KOCA, Salim, " *Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)",* Türkler, IV, 529-594, Ankara, 2002.

KOÇKUZU, Ali Osman, "*Aynî Bedreddin*", DİA, İstanbul, 1991, IV, 271-271.

KONUKÇU, Enver, " *Beyhak*", DİA, İstanbul, 1992, VI, 57-58.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri,* Güven Matbaası Yay., Ankara, 1979.

----------, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ayyıldız Matbaası Yay., Ankara, 1963.

----------, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ayyıldız Matbaası Yay., Ankara, 1963.

KUBÂDÎYÂNÎ, Nasır b. Hüsrev, *Sefer Nâme*, Haz. Hâce Muhammed el-Tâf, Ahbârı Hayr-ı Hâh, yy, 1882.

KURT, Hasan, "*Devlet Kurma Sürecinde Sâmânoğulları*", A.Ü.İ.F.D., XLIV, sayı: 2, 2003, s, 109-129.

MAKDİSÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't-Tekâsim fi Mârifeti'l-Ekâlim*, Çev. Ali Münzevî, Şirket-i Müellifân ve Mütercimân Yay., Tahran, 1361/1992.

MÂ'TÛFÎ, Asadullah, *Tarih, Ferheng ve Hüneri- Türkmân,* Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahran, 1383/2005.

MERÇİL, Erdoğan, *"Ahmed b. Mahmud'un Selçuknâmesi (v. 1569-70)",* Tarih Dergisi, İ. Ü. E. F. Yay., İstanbul, 1969, Sayı: 23, s, 219-232.

----------, *Büyük Selçuklu Devleti Siyâsî Tarihi*, Nobel Yay., İstanbul, 2005.

----------, "*Gazneliler",* DİA, İstanbul, 1996, XIII, 480-484.

----------, *Gazneli Devleti Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara, 1989.

----------, "*Selçuknâme",* DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 397-399.

MEVDÛDÎ, Mevlânâ Seyyid Ebû'l-Âlâ, *Selçuklular Tarihi*, Çev. Ali Genceli, Hilal Yay., Ankara, 1971.

MÎRHÂND, Seyid Bürhâneddin Hând Şah (v. 903/1498), *Târh-i Ravzâtu's-Safâ*, Hiyâm, Tahran, 1339/1960.

MÜSTEVFÎ, Hamdullah, *Târîh-i Güzîde*, ba İhtimam-ı Hüseyin Nevâyi, 4. Baskı, Sipher Yay., Tahran, 1381/2002.

NARŞAHÎ, Ebû Bekir Muammed b. Câfer, *Tarih-i Buhara*, Çev. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Nasr Kubâvî, Telhîs: Muhammed b. Züfer b. Ömer, Tsh. Müderris Rıdâvî, Çaphâne-yi Saadet, yy, ts.

NİŞÂBÛRÎ, Hâce İmâm Zâhireddîn, *Selçuknâme,* Tahran 1332, Neşrin kapağında neşir tarihi 599/1202-3.tür.

NİYÂ, Hamdullah Sâdıkî, *Neberd-i Dandanakan,* İntişârât-ı Medrese, 3. Baskı, Tahran, 1386/2007.

NİZÂMÜLMÜLK, Ebû Ali Hasan Tûsî, *Siyasetnâme,* Çev. Nurettin Bayburutlugil, Dergah Yay., İstanbul, 1995.

OCAK, Ahmet Yaşar, *"Selçuklular/Dini, İlmi, Fikri ve Tasavvufi Hayat"*, DİA, XXXVI, 375.

el-ÖMERÎ, Şehâbüddin Ahmed b. Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, Thk. Hamza Ahmed Abbas, el-Mecme's-Sekafî Yay., el-İmâretü'l-Müttehidi'l-Arabiyye, 2005, c. XXVI.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *"Cen*d*"*, DİA, İstanbul, 1993, VII, 359-360.

----------, *"İbnü'l-Esîr, İzeddin",* DİA, İstanbul, 2002, XXI, 26-27.

----------, *"Karahanlılar*", DİA, İstanbul, 2001, c. XXIV, s, 406.

----------, "*Oğuzlar*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 364.

----------, "*Râvendî Muhammed b. Ali*", DİA, İstanbul, 2007, XXXIV,471-472.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *"Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî"*, DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 19-21.

----------, *"Nîşâbûr",* DİA, İstanbul, 2007, XXXIII, 150.

PAUL, Jurgen, *"The Seljuq Conquest(s) of Nishapur",* Çev. Mühsin Rahmetî, Püjüheş Nâme-yi Tarih, Yaz, 1386/2007, sayı: 7, s, 72-92.

PERGÂRÎ, Salih, *"Frûpâşyî Sahtârı Kudret-i Gazneviyân",* Fasl Nâme-yi İlmî - Püjüheji Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-ı ez-Zehrâ (s), yıl: 13, Sayı: 46, yyy, 1382/2003, s, 44-56.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Câmiu'l-Ûlûm*, Ayasofya No: 2205.

RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat'üs-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, Nşr. Muhammed İkbal, Hâşiye ve fihrist ekleyen Müctebâ Minevî, Müesseseyi İntişârât-ı Kebîr, Tahran, 1364/1405/1985.

SAVİ, Sime İnal, *"Gazneliler Tarihine Dair İki Kaynak*: *Tarih-i Beyhakî ve Tarih-i Yemînî",* Âşînâ, yıl: VII, Sayı.21-22, Ankara, 2005.

SEVİM, Ali ve E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, T. T. K. Yay., Ankara, 1995.

----------, *"Dandanakan Savaşı",* DİA. İstanbul, 1993, VIII, 456-457.

----------, *"Çağrı Bey",* DİA, İstanbul, 1993, VIII, 183-186.

SECCÂDÎ, Sadık ve Seyid Ali Âl-i Davud, *"Âl-i Kâkuvye",* Dâiretü'l-Meârif-i Büzürg-i İslâmî, Tahran, 1368/1989, II, 112-114.

SEYYİD ARAB, Hasan, *"Cem-i Câmî: Maarifî Nuhistîn Tashih-i İntikâdî-yı Câmiu'l-Ûlûm-u Fahreddin Râzî"*, Kitâbı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe, Yy., 1383/2004-5, Sayı: 82, s, 112-115.

SÜMER, Faruk, *"Selçuklular"* DİA, İstanbul, 2009. XXXVI, 365-371.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Güven Matbaası, Ankara 1972.

ŞEBÂNKÂRE-Yİ, Muhammed b. Muhammed, (v. 733/1232), *Mecma'u'l-Ensâb*, Tash. Mîr Haşim Muhaddis, Müessese-yi İntişârât ı Emîr Kebîr Yay., Tahran, 1363/1984.

ŞEŞEN, Ramazan, *"İmâdüddîn el-İsfehânî,* DİA, İstanbul, 2000, XXII, 174-176.

TABERÎ, İhsan, *Beyhakî ve Câmi'e-yi Gaznevî*, Hizbi Tûde-yi İran Yay.,Tahran, 1380/2001.

TOKKUŞ, Muhammed Süheyl, *Târîhü's-Selâcıka fi Bilâdi'ş-Şam*, Dârü'n-Nefâis Yay., Beyrut, 2002.

----------, *Târîhü's-Selâcıkati'r-Rum fi Asya es-Suğra*, Dârü'n-Nefâis Yay., Beyrut, 2002.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti*, Dergah Yay., Ankara, 1980.

----------, *"İktâ"*, İA, M. E. Yay., İstanbul, 1968, V/II, 2. Baskı, s, 949-959.

USTA, Aydın, *"Sâmânîler",* DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 64-68.

UTBÎ, Ebû'n-Nasr, *Târîhu Yemînî*, Reşidefendi, No: 638.

VERİHRAM, Gulam Rıza, *Menâb-i Tarih-i İran der Devran İslâmî*, Müessese-yi İntişârât-ı Kebîr, Tahran, 1371/1992.

YAVUZ, Yusuf Şevki, *"Fahreddin er-Râzî"*, DİA, İstanbul, 1995, XII, 89-95.

YAZICI, Tahsin, *"Beyhakî, Muhammed b. Hüseyin"*, DİA, İstanbul, 1992, VI, 63-64.

YETKİN, Şerare, *"Abbâsîler"*, DİA, İstanbul, 1988, I, 31-56.

YINANÇ, Mükrim Halil , *"Aynî"*, İA, M.E.B. Yay., İstanbul, 1961, II, 70-72.

YÜKSEL, Ahmet Turan, *İslâm'da Bilim Tarihi Başlangıçtan Osmanlı döneminin Sonuna Kadar*, Kitap Dünyası yay., Konya, 2002.

ZAHODER, B., *"Dendanekan"* Belleten No: 72, Çev, İsmail Kaynak, Ankara 1954, XIII, 581-587.